

W. G. SEBALD
Saturnovy prstence

W. G. SEBALD
Saturnovy prstence
Anglická pouť

Nakladatelství Paseka
Praha – Litomyšl

PŘELOŽIL RADOVAN CHARVÁT

Překlad této knihy byl podpořen nadací Goethe-Institut
z prostředků Ministerstva zahraničních věcí Spolkové republiky Německo.
Vydání knihy bylo rovněž podpořeno
Česko-německým fondem budoucnosti.

Dobro a zlo, jak je známe z našeho světa, vyrůstají spolu, téměř nerozlučně.

John Milton, Areopagitica

Především je třeba prominout těm nešťastným duším, které se rozhodly vydat se na pěší pouť a cestou po pobřeží nechápavě hledí na hrůzy boje, radost vítězů a hlubokou beznaděj poražených.

Joseph Conrad v dopise Marguerite Poradowské

Saturnovy prstence se skládají z ledových krystalů a pravděpodobně z meteorických částiček prachu, které obíhají planetu po kruhových drahách nad rovníkem. Jde pravděpodobně o zlomky bývalého měsíce, který zničily slapové síly Saturnu, protože byl planetě příliš blízko (→Rochova mez).

Encyklopedie Brockhaus

DIE RINGE DES SATURN

Copyright © Eichborn AG, Frankfurt am Main, 1995
“Herod’s Temple” photography copyright © Alec Garrard
All rights reserved
Translation © Radovan Charvát, 2012

ISBN 978-80-7432-193-1

I

V srpnu 1992, když pomalu končila letní vedra, jsem se v naději, že uniknu prázdnotě, jež se ve mně začínala po skončení jedné větší práce rozkládat, vypravil na pěší pouť po východoanglickém hrabství Suffolk. Tato naděje se také do jisté míry vyplnila, neboť zřídka kdy jsem se cítil tak nespoutaně jako tehdy během hodin a dnů svého putování po řídce osídlených oblastech u mořského pobřeží. Na druhé straně se mi teď zdá, že stará pověra, podle níž se určité choroby duše a těla projevují zejména ve znamení Síría, nebude tak úplně vzdálená pravdě. V každém případě mě v následující době stejnou měrou zaměstnávaly vzpomínky na tehdejší nádherný pocit volnosti i na vědomí ochromující hrůzy, jíž jsem porůznu propadal tváří v tvář stopám devastace, které dokonce i v těchhle odlehlých končinách zabíhaly hluboko do minulosti. Možná právě proto jsem byl přesně na rok a den od chvíle, kdy jsem se vypravil na cestu, převezen ve stavu téměř naprosté nehybnosti do nemocnice v Norwichi, kde jsem začal, přinejmenším v duchu, sepisovat následující řádky. Dosud si jasně vzpomínám, že ihned po převozu mě v mém pokoji v osmém patře ovládla představa, že dálavy, jimiž jsem minulého léta po Suffolku prošel, se jednou provždy zhroutily do jediného slepého a netečného bodu. Z mé postele nebylo ze světa vidět skutečně víc než bezbarvý kousek nebe, nabízející se mi v rámu nemocničního okna.

Přání, jež se ve mně už za dne několikrát probudilo, abych se pohledem z okna, přes něž se z jakéhosi zvláštního důvodu pnula

černá síť, přesvědčil o tom, že mi realita – jak jsem se obával – skutečně nadobro neunikla, zesílilo s příchodem soumraku natolik, že když se mi napůl po břiše a zpola bokem podařilo sklouznout přes okraj postele a po čtyřech se po podlaze dovléct ke zdi, přitáhl jsem se za nepolevujících bolestí k okennímu parapetu a ze všech sil se narovnal. V křečovitém postoji bytosti, která se poprvé zvedla ze země, jsem se opíral o skleněnou tabuli a bezděčně myslel na scénu, v níž nebohý Řehoř s roztřesenými nožičkami vyhlíží ze svého pokojíku, přidrží se přitom co nejpevněji opěrky židle – v nezřetelné vzpomínce, jak se píše, na to, co pro něho bývalo vysvobozením: vyhlídku z okna. A stejně jako Řehoř už svýma zkalenými očima nepoznával tichou Charlottinu ulici, v níž se svou rodinou léta bydlel, považuje ji za šedou pustinu, připadalo mi známé město, které se přede mnou táhlo od nádvoří nemocnice až kamsi daleko k obzoru,

úplně cizí. Nedokázal jsem si představit, že se tam dole mezi zdmi vklíněnými jedna do druhé ještě vůbec něco hýbe, a měl jsem za to, že hledím z útesu na kamenné moře nebo suťové pole, z něž jako obrovské bludné balvany vyčnívaly temné masy výškových garáží. V té neurčité večerní hodině nebylo v blízkém okolí vidět jediného chodce s výjimkou zdravotní sestry, která právě přicházela bezútešnou zelení parku k vjezdu do nemocnice, aby nastoupila noční službu. Z centra se poté, co několikrát pomalu zabočila za roh, blížila ke stanici první pomoci sanitka s modrým světlem. Zvuk sirény ke mně nahoru nedolehl. Tady v té výšce mě obklopovalo skoro absolutní, takřka umělé ticho. Zvenku se do okna jen prudce opíral vítr prohánějící se po krajině a občas, když se i tenhle zvuk utišil, jsem vnímal šum v uších, který nikdy docela neustal.

Dnes, kdy se víc než rok po propuštění z nemocnice pouštím do přepisování svých poznámek, se mi do mysli neodbytně vkrádá myšlenka, že v době, kdy jsem shlížel z osmého patra na město nořící se do soumraku, byl Michael Parkinson ve svém stíněném domku v Portersfield Road ještě plný síly a zabýval se jako většinu svého času přípravou semináře či studií o Ramuzovi, jež ho zaměstnávala už řadu let. Starý mládenec Michael byl ve svých necelých padesáti letech podle mého jedním z mála absolutně nezkažených lidí, s nimiž jsem se kdy setkal. Nic mu nebylo vzdálenější než vlastní prospěch, nic mu nedělalo takovou starost jako plnění vlastních povinností, což bylo v poměrech panujících už delší dobu stále obtížnější. Víc než čímkoli jiným se však vyznačoval naprostou nenáročností, o níž někteří tvrdili, že hraničí s výstředností. V době, kdy většinu lidí nutí jakýsi pud sebezáchovy neustále něco nakupovat, Michael prakticky nezašel do obchodu. Celé roky, co jsem ho znal, chodil střídavě v temně modrém nebo narezlém saku, a když se mu roztřepily konce rukávů nebo prošoupały lokty, sáhl po jehle a nitě a sám si je obroubil nebo přišil koženou záplatu. Dokonce i límce na svých

košilích si prý obracel. O letních prázdninách podnikal pravidelně dlouhé pěší túry, které souvisely s jeho ramuzovskými studiiemi a vedly obvykle údolím Wallisu nebo po kantonu Vaud, někdy i pohořím Jura nebo přes Cévennes. Když se z nějaké takové cesty vrátil nebo když jsem obdivoval vážnost, s níž vykonává svou práci, zdálo se mi často, že v určité formě skromnosti, kterou si v dnešní době už ani nelze představit, našel svým způsobem štěstí. Ale pak se najednou v máji minulého roku rozneslo, že Michaela, kterého už několik dní nikdo neviděl, našli v posteli mrtvého, jak leží na boku úplně ztuhlý s obličejem plným narudlých skvrn. Ze soudního šetření vyplynulo *that he died of unknown causes*, a já si ten posudek sám doplnil: *in the dark and deep hours of the night*. Úděl, který se nás všech po tomto nikým neočekávaném úmrtí Michaela Parkinsona zmocnil, zasáhl zřejmě nejtěživěji ze všech také svobodnou docentku romanistiky Janine Rosalindu Dakynsovou, ba lze říct, že bolest ze ztráty Michaela, s níž ji spojovalo cosi jako kamarádství od dětských let, nemohla přenést přes srdce a několik týdnů po jeho smrti sama podlehla nemoci, jež její tělo ve velmi krátké době zahubila. Bydlela v jedné z uliček hned u nemocnice, studovala stejně jako Michael v Oxfordu a během života si vytvořila takřikajíc soukromý vědecký názor na francouzskou románovou literaturu devatenáctého století, oproštěný od jakékoli intelektuální ješitnosti a vycházející vždy z nějakého obskurního detailu, nikdy z věci na první pohled zřejmých, zejména v případě Gustava Flauberta, kterého si cenila ze všech nejvíc a z jehož korespondence zabírající tisíce stran mi při nejrůznějších příležitostech předčítala dlouhé pasáže, jež mě vždy znovu a znovu uváděly v úžas. Zvláštním zájmem téhle ženy, která se často nechávala svými myšlenkami strhnout a propukala v nespoutané nadšení, jež mě téměř znepokojovalo, bylo přijít na kloub příčinám Flaubertových tvůrčích pochyb a jeho strachu z nesrovnalostí, které, jak řekla, ho mnohdy po celé týdny či měsíce upoutávaly na pohovku v oba-

vách, že už nikdy nebude schopen přenést na papír jedinou řádku, aniž by se naprosto trapným způsobem nezkompromitoval. V takovém období, říkala Janine, se mu nejen zdálo, že je vyloučené, aby v budoucnu ještě cokoli napsal, ale byl nezvratně přesvědčen, že všechno, co dosud stvořil, není nic než vrstvení ničím neomluvitelných a ve svých důsledcích nedozírných omylů a lží. Janine tvrdila, že Flaubertovy rozpaky bylo lze vysvětlit nezadržitelně postupujícím všeobecným otupěním, které vnímal a jež podle jeho vlastních slov zachvacovalo i jeho mysl. Bylo mu, jako by se propadal do písku, prohlásil prý jednou. Janine soudila, že zřejmě proto je v celém Flaubertově díle přisuzována písčitému taková důležitost. Písek se zmocní všeho. Flaubertovými sny, které míval v noci i ve dne, řekla Janine, se proháněla obrovská oblaka prachu, zvířená nad vyprahlými pláněmi afrického kontinentu a postupující přes Středozemní moře a Pyrenejský poloostrov dál na sever, až se nakonec snesla k zemi jako žhavý popel na zahrady v Tuileriích, na předměstí Rouenu nebo na nějaké provinční městečko v Normandii, kde pronikala i do nejmenších šěrbin. V zrníčku písku v lemu zimních šatů Emmy Bovaryové, řekla Janine, viděl Flaubert celou Saharu, a každé zrnko prachu vážilo v jeho očích tolik co pohoří Atlas. Často jsem s ní o Flaubertově pojetí světa diskutoval v její kanceláři, v níž se povalovalo takové množství poznámek k přednáškám, dopisů a písemností, že se člověk v té záplavě papírů doslova utápěl. Na psacím stole, výchozím a ústředním bodě všeho toho zázračného papírového rozrůstání a množení, vyrostla postupem času hotová krajina s papírovými horami a údolím, jež se na okrajích odlamovaly jako ledovec, když dosáhne moře, a vytvářela na podlaze kolem nová úložiště, nepozorovaně se posouvající ke středu místnosti. Už před lety byla Janine těmito rostoucími masami papíru na svém stole donucena přestěhovat se na jiné stoly. Tyhle stoly, na nichž se pak odehrávaly podobné akumulární procesy, představovaly takřikajíc pozdější éry ve vývoji jejího papírového

univerza. Rovněž koberec už dávno zmizel pod nesčetnými nánosy papíru, který se dokonce začal ze země, na niž se z poloviční výšky stále sesouval, šplhat po stěnách pokrytých až k hornímu rámu dveří jednotlivými listy a dokumenty, jež byly vždy jen v jednom rohu připevněny připínáčkem a zčásti už se navzájem hustě překrývaly. Na knihách v regálech ležely na všemožných místech další stohy papírů, a všechn ten papír na sobě v okamžiku nastupujícího šera shromažďoval odlesk uplývajícího světla, podobně, jak jsem si jednou uvědomil, jako sníh na polích pod inkoustově zbarvenou noční oblohou. Posledním pracovištěm Janine byla její židle, posunutá víceméně doprostřed kanceláře, na niž ji člověk viděl sedět, procházel-li právě kolem jejích otevřených dveří, a škrábat v předklonu něco na psací podložce na klíne, nebo opřenou o opěradlo a pohrouženou do myšlenek. Když jsem jí jednou řekl, že se mezi těmi papíry podobá andělu z Dürerovy *Melancholie*, vytrvale a bez pohnutí snášejícímu dílo zkázy, opáčila, že zdánlivý nepořádek v jejích věcech představuje ve skutečnosti k dokonalosti dovedený, či alespoň o dokonalost usilující řád. Opravdu také dokázala cokoli, co ve svých papírech, knihách nebo ve vlastní hlavě hledala, obratem ruky najít. Když jsem se pak krátce po propuštění z nemocnice pustil do bádání o Thomasi Brownovi, který působil v sedmáctém století v Norwichi jako praktický lékař a zanechal po sobě řadu spisů, jimž se v té době jen máloco vyrovnalo, byla to právě ona, která mě bez váhání odkázala na chirurga Anthonyho Batty Shawa, jehož znala z Oxfordské společnosti. Narazil jsem tehdy v Britské encyklopedii na záznam, kde se uvádělo, že Brownova lebka je uložena v muzeu Norfolkské & Norwichské nemocnice. Přestože jsem o tomhle tvrzení neměl důvod pochybovat, mé pokusy prohlédnout si ji v místech, kde jsem ještě donedávna sám ležel, nebyly příliš úspěšné, neboť z dam a pánů současné nemocniční správy nikdo o existenci takového muzea nevěděl. Nejenže na mě hleděli s naprostým nepochopením, když jsem jim vysvětloval, oč mi

jde, ale měl jsem dokonce pocit, že někteří z tázaných mě považují za obtížného podivína. Je ovšem známo, že v době, kdy se v průběhu ozdravování společnosti zakládaly takzvané občanské nemocnice, existovala v těchto zařízeních jakási muzea či spíše kabinety hrůzy, v nichž se k lékařským demonstračním účelům uchovávala ve skleněných nádobách s roztokem formaldehydu předčasně narozená nebo silně poškozená novorozeňata, vodnaté mozky, hypertrofující orgány a další podobné objekty, jež byly příležitostně veřejně vystavovány. Zbývalo jen přijít na to, kam se tyhle věci poděly. Co se týče nemocnice v Norwichi a místa, kde byla Brownova lebka uložena, informaci mi neposkytlo ani místní historické oddělení ústřední knihovny, kterou později zničil požár. Teprve Janine zprostředkovaný kontakt na Anthonyho Batty Shawa mi přinesl žádané vysvětlení. Thomas Browne byl podle článku, který mi Batty Shaw zaslal a jenž právě vyšel v *Journal of Medical Biography*, po své smrti v roce 1682 pochován v sedmasedmdesátém roce svého života v městském farním kostele sv. Petera Mancrofta, kde jeho tělesné ostatky odpočívaly do roku 1840. V tom roce byla rakev za příprav k jinému pohřbu téměř na stejném místě kůru poškozena a její obsah se částečně dostal na denní světlo. V důsledku téhle příhody se lebka a kadeř Brownových vlasů z jeho hlavy ocitly v majetku lékaře a představeného kostela Lubbocka, který relikvie ve své závěti odkázal nemocničnímu muzeu, kde byly do roku 1921 k vidění mezi všemožnými anatomickými zvláštnostmi pod skleněným, zvlášť k tomu účelu zhotoveným poklopem. Teprve pak bylo vyhověno opakované žádosti fary kostela sv. Petera Mancrofta o navrácení lebky, jež byla podruhé, téměř čtvrttisíciletí po prvním pohřbu, uložena se všemi počtami do hrobu. Browne sám podal ve svém proslulém, zčásti archeologickém, zčásti metafyzickém traktátu o praxi kremací a urnových pohřbů *Urn Burial* k pozdějšímu bloudění své vlastní lebky nejvýstižnější komentář, když napsal, že být takto vyškrobán z hrobu je tragédie a ohavnost. Ale kdo

zná osud svých kostí a ví, připojuje Browne, kolikrát budou pohřbeny?

Thomas Browne přišel na svět v Londýně 19. října 1605 jako syn obchodníka s hedvábím. O jeho dětství toho není moc známo a z popisu jeho života se také nedozvíme příliš mnoho o tom, jaké bylo po absolvování magisterského studia v Oxfordu jeho další lékařské vzdělání. Zaručené je jen to, že mezi pětadvacátým a osmadvacátým rokem života navštěvoval lékařské školy v Montpellieru, Padově a Vídni, jež tehdy hrály v oboru hippokratických věd významnou roli, a nakonec získal v Leidenu krátce před svým návratem do Anglie titul doktora lékařských věd. V lednu 1632, během Brownova pobytu v Holandsku a tudíž v době, kdy byl víc než kdy předtím pohroužen do tajemství lidského těla, se v amsterodamském Waaggebouw konala veřejná pitva mrtvoly místního darebáka a taškáře Adriaana Adriaanszoona alias Arise Kindta, který byl několik hodin předtím oběšen pro krádež. Přestože to není nikde jednoznačně doloženo, je víc než pravdě-

podobné, že Brownovi oznámení o konání pitvy neušlo a že se této mimořádné události, již Rembrandt zachytil na svém portrétu chirurgického cechu, zúčastnil, neboť anatomická přednáška dr. Nicolaase Tulpa, která se konala každoročně uprostřed hluboké zimy, byla nanejvýš zajímavá nejen pro začínajícího lékaře, ale představovala i významné datum v kalendáři tehdejší společnosti, jež podle vlastních představ právě vystupovala z hlubin temna na světlo. Taková podívaná před platícím publikem ze vznešených kruhů byla bezpochyby z jedné strany demonstrací a prosazováním neohroženého proudu nové vědy, z druhé ovšem i archaickým rituálem rozčtvrcení člověka, trýzněním delikventova těla i po smrti, jež bylo stejně jako dřív součástí výkonu trestu – i když něco takového by tehdy všichni rozhodně odmítli. Že šlo při téhle anatomické přednášce o víc než jen o důkladné poznání vnitřních lidských orgánů, dokládá jak obřadný charakter rozřezávání mrtvého, patrný i z Rembrandtova vyobrazení – chirurgové jsou vybraně oblečeni a dr. Tulp má dokonce na hlavě klobouk –, tak skutečnost, že po ukončení procedury byl uspořádán slavnostní, v jistém smyslu symbolický banket. Stojíme-li dnes v Mauritshuisu před dobře dva krát půldruhého metru velkým Rembrandtovým anatomickým obrazem, stojíme na místě těch, kteří svého času ve Waaggebouw sledovali průběh pitvy, a máme za to, že vidíme totéž co oni: nazelenalé, v popředí ležící tělo Arise Kindta se zlomeným vazem a hrudí hrozivě vyklenutou ve smrtelné strnulosti. A přece není jisté, zda toto tělo někdo někdy opravdu viděl, neboť umění anatomizace, jež bylo tehdy právě na vzestupu, sloužilo v neposlední řadě ke zneviditelnění provinilého těla. Je příznačné, že pohledy kolegů dr. Tulpa nejsou upřeny na tělo jako takové, ale míjejí je a soustřeďují se, přirozeně naprosto přesně, na rozevřený anatomický atlas, v němž je otřesná tělesnost redukována na diagram, na pouhé schéma člověka, jak tanulo na mysli vášnivému a toho lednového rána ve Waaggebouw údajně rovněž přítomnému amatérskému

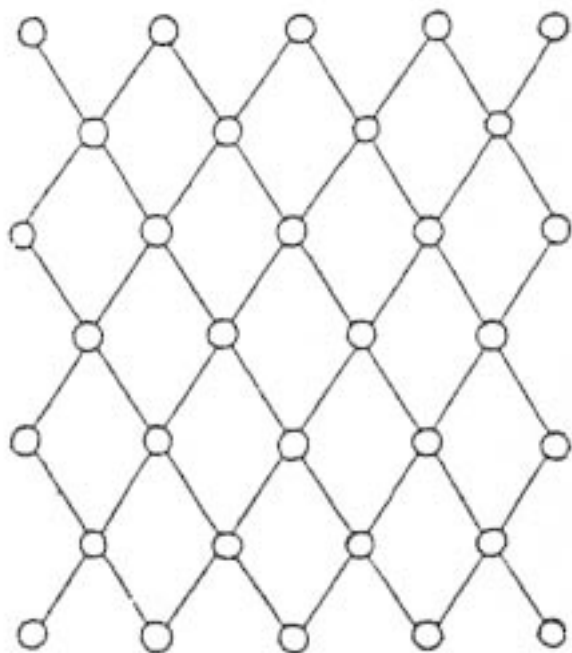
anatomovi René Descartovi. Descartes učil jak známo v jedné z hlavních kapitol dějin subjektivity, že musíme odhlédnout od nevysvětlitelné tělesnosti a soustředit se na stroj, který je do nás vložen, na to, čemu můžeme plně porozumět, co můžeme beze zbytku využít pro práci a v případě poruchy buď opět opravit, nebo odhodit. Podivnému přehlížení těla nabízejícího se jinak otevřenému pohledu odpovídá i to, že tolik oslavovaná blízkost reality se ukáže být na Rembrandtově obraze při bližším pohledu jen zdánlivá. Oproti všem zvyklostem totiž nezačíná zobrazovaná pitva otevřením podbřišku a odstraněním střev, jež nejrychleji podléhají hnilobě, nýbrž pitvou ruky, která se provinila (i to ukazuje na možný akt odplaty). A s onou rukou je to přinejmenším zvláštní: nejenže je ve srovnání s tou, která je divákovi blíž, až v groteskním nepoměru, ale je i anatomicky převrácená. Obnažené šlachy, jež by měly podle polohy palce patřit dlani levé ruky, patří hřbetu pravé. Jde tedy o čistě školské, zjevně z anatomického atlasu bez dalšího převzaté vypodobnění, jehož vinou se obraz, jinak namalovaný takřikajíc jako ze života, zvrhává přesně v samotném středu svého významu, tam, kde už byl proveden řez, v evidentní omyl. Že by se tu Rembrandt zmýlil, je

stěží možné. Mnohem spíš půjde o záměrné porušení kompozice. Neforemná ruka je symptomem násilí, které bylo na Arisi Kindtovi vykonáno. Malíř se vyrovnává s ním, s obětí, nikoli s cechem, který mu udělil zakázku. On jediný nemá strnulý kar-teziánský výraz, on jediný to umrtvené, nazelenalé tělo vnímá, vidí stín v jeho pootevřených ústech a nad jeho očima.

Z jaké perspektivy Thomas Browne pitvu sledoval a co viděl, pokud byl, jak si myslím, skutečně mezi diváky oné amsterodamské anatomické podívané, toho se už dnes nelze dobrat. Možná to byl bílý opar, o němž tvrdí v jednom ze svých pozdějších záznamů týkajícím se mlhy, jež se rozprostírala 27. listopadu 1674 nad značnou částí území Anglie a Holandska, že vystupuje z dutin čerstvě otevřených těl, zatímco za našeho života, jak píše, obestírá náš mozek, když spíme a sníme. Zřetelně se rozpomínám, jak bylo mé vlastní vědomí opředeno závoji mlhy, když jsem po operaci, které jsem byl v pozdních večerních hodinách podroben, ležel ve svém pokoji v osmém patře nemocnice. Pod blahodárným vlivem tisících prostředků, které ve mně kolovaly, jsem se na svém železném mřížovaném lůžku cítil jako cestující v balónu, jenž se beztlížně vznáší nad horami kolem kupících se mraků. Chvillemi se vzedmutá plachtovina rozevřela a já hleděl do indigově zbarvených dálek a do hloubky, kde jsem tušil přítomnost zemského povrchu, nerozpoznatelného a černého. Nahoře na nebeské klenbě však byly jako nepatrné zlaté tečky v pustině rozsypány hvězdy. Do uší mi v té dunící prázdnotě pronikaly hlasy obou sester, které mi měřily puls a občas navlhčily rty malou narůžovělou houbičkou, jež byla upevněna na tyčince a připomínala mi kostkovitá lízátka tureckého medu, která se dala kdysi koupit na jarmarku. Bytosti vznášející se kolem mě se jmenovaly Katy a Lizzie, a myslím, že jsem nebyl nikdy tak šťastný jako tu noc, kdy o mě pečovaly. Z každodenností, o nichž spolu mluvily, jsem nechápal ani slovo. Slyšel jsem jen tóny nabývající na hlasitosti a opět odeznívající, zvuky přírody, jež vycházely

z hrdělek ptáků, kouzelné zvonění a tlukot, napůl andělskou hudbu, napůl zpěv sirén. V paměti mi zůstaly jen podivné zlomky toho, co Katy říkala Lizzie a Lizzie Katy. Patřily, mám dojem, k vyprávění o prázdninovém pobytu na ostrově Malta, a Katy, případně Lizzie, tvrdila, že Malťané nejedí vpravo ani vlevo, ale ve svém nepochopitelném pohrdání smrtí výhradně po té straně silnice, která je ve stínu. Teprve když se noční sestry k ránu vystřídalaly, uvědomil jsem si, kde jsem. Začal jsem vnímat své tělo, znečitlivělou nohu, bolestivé místo v zádech, zaznamenal jsem řinčení nádobí, jímž venku na chodbě začínal nemocniční den, a viděl, jak první ranní světlo rozjasňuje nebe a přes jeho výřez ohraničený rámem mého okna se jakoby sám od sebe táhne kondenzační pruh. Tehdy jsem tu bílou stopu vnímal jako dobré znamení, ale když se dnes ohlížím zpátky, obávám se, že šlo o první trhlinu, která se od té doby šíří mým životem. Letadlo na špičce dráhy letu bylo stejně neviditelné jako cestující v něm. Neviditelnost a nepochopitelnost toho, co zaměstnává naši mysl, bylo nakonec neprobadatelnou záhadou i pro Thomase Browne, který náš svět vnímal jen jako stín, jako odraz jiného světa. V myšlenkách i psaném projevu se neustále pokoušel nahlížet na pozemskou existenci, na věci mu nejbližší stejně jako na kosmické sféry z pohledu vnějšího pozorovatele, ba dokonce očima Stvořitele. Aby dosáhl pro ten účel nezbytného stupně vznešenosti, zvolil jediný mu dostupný prostředek – až povážlivě vypjatý styl svého projevu. Jako ostatní spisovatelé anglického sedmnáctého století má i Browne neustále po ruce veškerou svou učenost, nesmírnou pokladnici citátů a jména všech předcházejících autorit, pracuje s dalekosáhlými metaforami a analogiemi a budouje spletité, někdy až přes dvě strany se rozbíhající větné útvary, které se už jen svou složitou strukturou podobají procesím či pohřebním průvodům. Nedaří se mu sice, kromě jiného i vinou téhle enormní zátěže, odpoutat se pokaždé od země, ale pokud ho spirály jeho prózy uchopí i s jeho břemenem a vynesou do

výše jako teplé vzdušné proudy plachtícího větroně, zmocní se dokonce i dnešního čtenáře cosi jako pocit levitace. Čím větší je vzdálenost, tím jasnější je pohled. Naprosto zřetelně je vidět nejnepatrnější detaily. Jako by se člověk díval současně do mikroskopu i obráceným dalekohledem. A přece, říká Browne, je každý poznatek obestřen neproniknutelnou tmou. Co vnímáme, jsou jen ojedinělá světélka v propasti nevědění, ve stavbě světa prostoupené hlubokými stíny. Studujeme řád věcí, ale jeho podstatu nechápeme. Proto můžeme naši filozofii psát jen malými písmeny, ve stenografických zkratkách a těsnopisných záznamech pomíjející přírody, na nichž spočívá pouze odlesk věčnosti. Věren vlastnímu záměru zaznamenává Browne vzory, které se ve zdánlivě nekonečné rozmanitosti forem znovu a znovu vracejí, například takzvaný *quincunx*, o němž hovoří ve svém pojednání o zahradě Kýrově a který tvoří vrcholy pravidelného čtyřúhelníku a bod, v němž se protínají jeho diagonály. Browne nachází tuto strukturu všude, v určitých krystalických formách, u mořských hvězdic a ježků, na obratlích savců, na páteři ptáků a ryb, na kůži vícera druhů hadů, v křížících se stopách čtyřnožců, v uspořádání těl housenek, motýlů, bourců morušových a mūr, v kořenech bulvovky vodní, v semenných slupkách slunečnic a pinií, uvnitř mladých výhonků dubů nebo ve stoncích přesličky poříční a v uměleckých dílech lidí, v egyptských pyramidách a v mauzoleu císaře Augusta stejně jako v zahradě krále Šalomouna, která byla osázena v ideálně rovných řadách granátovníky a bílými liliiemi. Takových příkladů lze vyjmenovat nekonečně mnoho, říká Browne, a donekonečna lze předvádět, s jakou elegancí příroda geometrizuje, ale – a tímto půvabným řečnickým obratem svou knihu uzavírá – Hyády, *quincunx* oblohy, se už sklánějí za obzor *and so 'tis time to close the five ports of knowledge. We are unwilling to spin out our waking thoughts into the phantasmes of sleep; making cables of cobwebs and wildernesses of handsome groves.* Nehledě na to, připojuje ještě v zamýšlení,

*Quid Quincunce Speciosius, qui, in
quam cuncta partem Spectaueris,
rectus est: Quintilian;||*

že Hippokrates se ve svých poznámkách o nespavosti tak zřídka zmiňoval o zázračném působení rostlin, že se člověk ani neodvážil snít o ráji, zvláště když ho běžně zaměstnávají především abnormality, jaké příroda neustále vytváří, ať už v podobě chorobných výrůstků či vlivem neméně chorobně rozvinuté nápaditosti, s níž zaplňuje každé prázdné místo ve svém atlase groteskností. Také současné studium přírody se na jedné straně snaží o popis absolutně dokonalého a zákonům vyhovujícího systému, na druhé straně se však naše pozornost s oblibou obrací ke stvo-

řením, která se ode všech ostatních liší především svým matoucím vzhledem nebo pošetile nezvyklým chováním. Už v Brehmově *Životě zvířat* se proto dostalo čestného místa krokodýlu a klokanovi, mravenečnicku, pásovcí, mořskému koníku a pelikánovi, a dnes se na obrazovce objeví houf tučňáků, kteří vystojí celou krutou zimu bez hnutí v ledových vichrech Antarktidy s vejcem sneseným v teplejší roční době na nohou. V podobných pořadech, které obvykle nesou název jako *Nature Watch* nebo *Survival* a platí za obzvláště poučné, zahlédneme bezpochyby s mnohem větší pravděpodobností nějaké monstrum při páření na dně Bajkalu než obyčejného kosa. Rovněž Thomase Browna od výzkumu izomorfní linie quincunxové signatury neustále odváděla zvědavost, s níž sledoval nezvyklé přírodní fenomény, a práce na obsáhlé patologii. Ve svém studentském pokojíku prý kromě jiného choval dlouhou dobu bukače, neboť chtěl přijít na to, jak vzniká ono v celé přírodě jedinečné a nejhlubší tóny fagotu připomínající volání tohoto opeřence, který působí více než podivně už svým zjevem, a ve svém kompendiu *Pseudodoxia Epidemica*, zaměřeném proti rozšířeným předsudkům a pověrám, pojednává o všemožných zčásti skutečných, zčásti imaginárních bytostech, jako jsou chameleoni, mloci, pštrosi, kondoři a ptáci Ohniváci, baziliškové, jednorožci a dvouhlavé amfisbeny. Browne sice dokázal existenci bájeslovných zvířat ve většině případů vyvrátit, ale některé z podivných výplodů přírody, o nichž se ví, že skutečně existují, připouští možnost, že námi vybájené bestie nespady z čistého nebe. Z Brownova popisu každopádně vyplývá, že představa nekonečných mutací přírody vymykajících se lidskému rozumu, případně chiméry vycházející z našeho myšlení ho fascinovaly stejnou měrou jako o tři sta let později Jorgeho Luise Borgese, jehož *El libro de los seres imaginarios* vyšla v úplné podobě poprvé roku 1967 v Buenos Aires. Mezi fantastickými bytostmi, které se v této knize v abecedním pořadí sešly, je rovněž, jak jsem si teprve nedávno povšiml, takzvaný

Baldanders, s nímž se Simplicius Simplicissimus setkává v šesté kapitole svého životního příběhu. Baldanders leží jako kamenná socha uprostřed lesa, zjevem se podobá starogermánské modle a oblečen je do romantického vojenského šatu se švábským laelem. Jak o sobě říká, pochází z ráje, byl po celý čas Simpliciovým společníkem a opustit ho může, teprve až se Simplicius opět promění v to, z čeho vzešel. Potom se před jeho očima po řadě promění v písaře, který píše následující řádky,

Ich bin der Anfang und das End und gelte an allen Orten.

Manoha-gilos, timad, isifer, sale, iacob, salet,
enni nacob idil dadele neuaco ide eges Eli neme
meodi eledid emonatan desli negogag editor goga
naneg eriden, hohe ritatan auilac, hohe ilamen e-
ziden diledi lifac ufur fodaled auar, amu salifono-
nor macheli retorán; Vlidon dad amu ossoson,
Gedal amu bede neuavv, alijs, dilede ronodavv
agnoh regnoh eni taræ hyn lamini celotah, isis to-
lostabas oronatah affis tobulu, V Viera saladid egri-
vi nanon ægar rimini lifac, heliofole Ramelu o-
nonor vvindelishi timinitur, bagoge gagoc han-
nor elimitat.

a pak ve velký dub, svini, klobásu, kus bláta, louku s jetelem, bílou květinu, morušový keř a hedvábný koberec. Podobně jako v tomto nepřetržitém procesu, kdy požíváme a jsme sami požívá-

ni, nemá ani pro Thomase Browna nic dlouhého trvání. Na každé nové podobě už leží stín zániku. Historie každého jednotlivce, každé komunity a celého světa se neodvíjí po stále krásněji a do šíře se pnoucí oblouku, nýbrž po dráze, jež po dosažení poledníku směřuje opět dolů do temnoty. Vlastní věda o propadu do obskurnosti je pro Browna nerozlučně spjata s vírou, že v den zmrtvýchvstání, kdy jsou jako na nějakém divadle dokonány poslední převratné změny, vyjdou všichni herci ještě jednou na scénu *to complete and make up the catastrophe of this great piece*. Jako lékaři, který vidí v tělech růst a řádit nemoci, je mu smrtelnost bližší než květ života. Jako zázrak vidí už to, že se udržíme naživu jediný den. Proti opiu uplývajícího času není léku, píše. Zimní slunce ohlašuje, jak brzy pohasne světlo v popelu, jak brzy nás ve své náruči obejmě noc. Jedna hodina se řadí k druhé. Dokonce sám čas stárne. Pyramidy, triumfální oblouky a obelisky jsou sloupy tajícího ledu. Ani ti, kdo našli své místo na nebi mezi hvězdami, si nedokázali slávu udržet věčně. Nimrod se ztratil v Orionu, Osiris v Síriu. Největší rody nepřetrvaly ani věk tří dubů. Uvede-li někdo u svého díla jméno, nezaručuje mu to ještě právo na vzpomínku, kdoví, zda právě ti nejlepší nezmi- zeli beze stopy. Semeno máku se uchytí všude, a když se na nás za letního dne snese neštěstí jako nenadálý příval sněhu, nepřejeme si nic než být zapomenuti. Kolem takových úvah se točí Brownovy myšlenky, jimž se neúnavně věnuje, nejsoustavněji snad v rozpravě publikované roku 1658 pod názvem *Hydriota-phia or Urn Burial*, která pojednává o popelnicových urnách nalezených právě v té době v Norfolku na poli nedaleko poutního místa Walsinghamu. Vycházejí z nejrůznějších historických a přírodopisných pramenů se tu rozepisuje o přípravách, jaké my lidé konáme, když se jeden z našeho středu chystá na poslední cestu. Po úvodních poznámkách o hřbitovech jeřábů a slonů, o pohřebních kobkách mravenců a zvyku včel vyprovázet své mrtvé z úlu se pouští do popisu pohřebních rituálů četných

národů až k okamžiku, kdy křesťanské náboženství, pochováající hříšné tělo celé, nechává oheň pro spalování mrtvol definitivně vyhasnout. O tom, že z předkřesťanské, víceméně univerzální praxe zpopelnování nelze, jak se často děje, usuzovat na nevědomost pohanů o životě na onom světě, který je čeká, svědčí podle Browna mlčenlivé jedle, tisy, cypřiše, cedry a jiné stále zelené stromy, jejichž větve sloužily na znamení věčné naděje k zakládání ohňů pro spalování mrtvol. Ostatně zapálit lidské tělo, říká Browne, není oproti všeobecné představě nijak obtížné. Pompeiovi stačil jeden starý člun a kastilskému králi se podařilo založit z těl mnoha Saracénů zdaleka viditelný, planoucí oheň, přičemž se obešel téměř bez dříví. Ano, připojuje ještě Browne, pokud břemeno naložené Izákovi skutečně postačilo k zápalné oběti, mohl by si dnes každý z nás nést na bedrech svou vlastní hranici. Opakovaně se Browne vrací k tomu, co se skutečně událo při vykopávkách na poli u Walsinghamu. Je s podivem, říká, jak dlouhou dobu vydržely tenkostěnné hliněné nádoby v neporušeném stavu pouhé dvě stopy pod zemí, zatímco přes ně přejížděly radlice, přecházely války a velké domy, paláce a věže se hroutily z oblačných výšin a rozpadaly se. Přesnému zkoumání jsou podrobeny zbytky po spálení v urnách; popel, uvolněné zuby, úlomky kostry obtočené jako věncem bledými kořínky pýru, mince určené pro elysejského převozníka. Pečlivě zaznamenává Browne i předměty, o nichž ví, že se přikládají mrtvým do hrobu jako výbava a ozdoba. Jeho katalog uvádí nejrozmanitější kuriozity: Ješuův obřezávací nůž, prsten Propertiovy milenky, cvrčky a ještěrky vybroušené z achátu, roj zlatých včel, modré opály, stříbrné přezky a spony, hřebeny, kleště a jehlice ze železa a rohoviny a brumli z bronzu, která se naposledy rozezněla při plavbě přes černé vody. Avšak nejpodivuhodnějším kouskem z římské urny ze sbírky kardinála Farneseho je naprosto neporušená sklenice, tak průzračná a jasná, jako by ji právě vyfoukli. Z podobných věcí nepoznamenaných časem se podle

Brownova názoru stávají symboly v Písmu předpovězené nezničitelnosti lidské duše, o níž osobní lékař, navzdory neochvějnosti své křesťanské víry, možná potají pochyboval. A protože nejtíživějším břemenem melancholie jsou obavy z naší pomíjivosti, pátrá Browne mezi tím, co uniklo záhubě, po stopách tajuplné schopnosti převtělování, kterou tak často studoval na housenkách a motýlech. Co tedy asi může znamenat purpurově zbarvený útržek hedvábí z Patroklovy urny, o němž se Browne zmiňuje?

Když jsem v srpnu 1992 ujížděl k pobřeží starým, až po okna od oleje a sazí zašpiněným motorákem s dieselovým pohonem, který tehdy jezdil mezi Norwichem a Lowestoftem, bylo nebe zcela pokryté nízko visícími mraky. Několik málo dalších cestujících sedělo v pološeru na ošoupaných, jasně fialových polstrovaných sedadlech, všichni ve směru jízdy, pokud možno co nejdál od sebe a ponořeni do mlčení, jako by dosud v životě nepřenesli přes rty jediné slovo. Motor vozu kolébajícího se nejistě na kolejích běžel většinu času naprázdno, neboť trať se k moři téměř pořád mírně svažuje. Jen občas, když pohon naskočil a celým vagonem to otřásl, bylo chvíli slyšet, jak o sebe melou ozubená kola, než jsme se opět za rovnoměrného tlukotu rozjeli, minuli zadní dvory domů, zahrádkářské kolonie, haldy sutě a skladiště a vjeli do náplavové oblasti za východním předměstím. Trať tu vede přes Brundall, Brundall Gardens, Buckenham a Cantley, kde se na konci slepé silnice u dýmajícího komína objevila v zeleném poli jako nějaký parník u mola rafinerie cukrové řepy, a sleduje pak tok řeky Yare, až v Reedhamu překročí vodu a širokým obloukem zamíří na jihovýchod do roviny rozkládající se až k pobřeží moře. K vidění není nic než tu a tam v nivách osamělý strážní domek, tráva a vlnící se rákosí, několik sesedlých vrb a pár cihlových kuželových staveb, vyjímajících se jako pomníky zanikající civilizace, pozůstatky nesčetných větrných čerpadel a mlýnů, jejichž bílé plachty se léta otáčely nad mokřinami Halvergate a všude po pobřeží, než byly v desetiletích po první

světové válce jeden za druhým odstaveny. Už si ani neumíme představit, řekl mi člověk, který prožil dětství ještě v dobách větrných mlýnů, že kdysi byl v krajině každý takový větrný mlýn čímsi jako světelným odrazem v namalovaném oku. Když tahle světla vybledla, vybledlo s nimi takřkajíc celé okolí. Kdykoli tam zajdu, říkám si, že tu už všechno odumřelo. – Po Reedhamu jsme stavěli ještě ve dvou rozptýlených obcích Haddiscoe a Herringfleetu, z nichž nebylo téměř nic rozeznat. Na příští stanici u zámku v Somerleytonu jsem vystoupil. Motorák se hned zase rozjel a v nedaleké mírné zatáčce mi zmizel z dohledu, zanechávaje za sebou oblak černého kouře. Nádraží tu představoval jediný otevřený přístřešek. Vydal jsem se podél prázdného nástupiště, po levé straně na pohled nedohledné mokřiny, vpravo za nízkou cihlovou zídou keře a stromy parku. Nikde ani človíčka, kterého by se bylo možné vyptat na cestu. Dřív, říkal jsem si, když jsem si hodil ruksak přes rameno a přešel po dřevěné látce koleje, to tu asi bývalo jiné, dřív se skoro všechno, co bylo v takovém sídle jako Somerleyton zapotřebí pořídít zvenčí k doplnění majetku či udržení nikdy úplně zajištěného postavení zámku, přiváželo sem do stanice v nákladních vagonech olivově zelené barvy a tažených parní lokomotivou – nejrůznější věci pro vnitřní zaříze-

ní domu, nové piano, okenní a těžké dveřní závěsy, italské dlaždice a armatury do koupelen, parní kotle a potrubí do skleníků, dodávky ze zahradnictví, celé bedny rýnského a bordeauxského, sekačky na trávu a velké krabice s kostěnými korzetami a krinolínami z Londýna. A teď tu nebylo zhora nic, žádný přednosta v uniformě s nablýskanou čepicí, sluhové ani kočí, žádní pozvaní hosté ani lovecké společnosti či pánové v nezničitelných tvíděch a dámy v elegantních cestovních kostýmech. Krátká chvíle úleku, říkám si často, a než se člověk vzpamatuje, pomine celá epocha. Dnes je Somerleyton podobně jako ostatní významná sídla venkovské šlechty přístupný během letních měsíců platící veřejnosti. Ale tihle lidé nepřijíždějí motorovým vlakem, ti dojedou ve vlastním automobilu až k hlavnímu portálu. Tomu je přirozeně přizpůsoben celý návštěvní režim. Kdo však vystoupí jako já na stanici a nechce obcházet polovinu celého panství, musí ze všeho nejdřív přelézt jako zloděj plot a prodírat se houštím, než se dostane k parku. Dojalo mě jako nějaká zvláštní lecke z historie evoluce, která jak známo občas s jistou ironií rekapituluje svá minulá stadia, že sotva jsem vyšel zpoza stromů, spatřil jsem přes pole ujíždět malý kouřící vláček, v němž sedělo množství lidí připomínajících vyšňořené psíky nebo tuleně z cirkusu. Úplně vpředu, s brašnou přes rameno jako průvodčí, seděl ve vláčku strojvůdce a šéf drezírovaných zvířat v jedné osobě, takto nynější lord Somerleyton, Her Majesty The Queen's Master of the Horse.

Panství Somerleyton, které patřilo v pozdním středověku Fitz-Osbertům a Jerneganům, přecházelo v průběhu staletí, ať z titulu sňatku či pokrevního příbuzenství, do majetku několika příbuzných rodin. Z Jerneganů přešlo na Wentworthy, z Wentworthů na Garneye, z Garneyů na Alleny a z Allenů na Anguishes, jejichž linie roku 1843 vymřela. V témž roce prodal vzdálený příbuzný vymřelého rodu, lord Sydney Godolphin Osborne, který se svého dědictví nemínil ujmout, celou usedlost siru

Mortonu Petovi. Peto, který pocházel z nejnižších poměrů a musel se vypracovat od nádeníka a zednického podavače, byl v době, kdy Somerleyton získal, teprve třicetiletý, ale už patřil k nejvýznamnějším podnikatelům a spekulantům své doby. Při plánování a realizaci prestižních londýnských projektů, k nimž se kromě jiného řadily aktivity jako založení Hungerford Marketu a stavba Reformního klubu, Nelsonova sloupu a řady divadel ve West Endu, nastavil Peto v každém ohledu nová měřítká. Finančním podílnictvím při rozšiřování železničních sítí v Kanadě, Austrálii, Africe, Argentině, Rusku a Norsku se navíc zakrátko domohl skutečně obrovského majetku, takže se ocitl v situaci, kdy bylo záhodno korunovat svůj vzestup do nejvyšších kruhů vybudováním venkovské rezidence, jež by co do komfortu a výstřednosti zastínila vše, co bylo kdy postaveno. Morton Peto svůj sen opravdu dovedl do konce a na místě starého strženého panského sídla vybudoval během pár let cosi jako knížecí palác v takzvaném anglo-italském stylu s úplným vnitřním vybavením. Už roku 1852 vycházejí v *Illustrated London News* a dalších časopisech, které tehdy udávaly tón, nadšené články o nově povstalém Somerleytonu, jehož výjimečná proslulost spočívala bezpochyby v tom, že přechody z interiéru do vnějších prostor byly víceméně nepostřehnutelné. Návštěvníci nebyli pomalu schopni rozlišit, kde končí svět přírody a začíná umělecké řemeslo. Salony střídaly zimní zahrady, vzdušné foyery verandy. Byly tam chodby, jež ústily do lávových jeskyní porostlých kapradím s věčně šplouchajícími fontánami, zahradní pěšiny s loubím, křižující se pod kupolí fantastické mešity. Stahovací okna otevírala prostor do plenéru, zatímco uvnitř se v zrcadlových stěnách odrážela krajina. Pavilony s palmami, oranžerie, sametové trávníky, potahy biliárových stolů, kytice v ranních salonech a místnostech určených k odpočinku a v majolikových vázách na terasách, rajky a zlatí bažanti na hedvábných tapetách, stehlíci ve voliérách a slavíci v zahradě, kobercové arabesky a partery zdobené květi-

nami a obroubené zimostrázem, to vše se proměňovalo a navzájem doplňovalo a vyvolávalo dojem dokonalé harmonie mezi tím, co zde přirozeně vyrůstalo a co bylo uměle zhotoveno. Nejpůvabnější, stojí v jednom z tehdejších popisů, je Somerleyton za letní noci, kdy prosklené, s ničím nesrovnatelné stavby podpírané litinovými sloupy a výztužemi a působící svým filigránským vzezřením téměř beztlížně, zevnitř celé jen září a jiskří. Nesčetné Argandovy lampy, v nichž bílý plamen s tichým šuměním polyká jedovatý plyn, šíří prostřednictvím postříbřených reflektorů neuvěřitelně jasné světlo, jež pulzuje spolu s proudem života země. Ani opíem omámený Coleridge by nedokázal vybájit pro svého mongolského chána Kublaje kouzelnější scénu. A teď si představte, pokračuje autor ve svém líčení, že v jednu chvíli opustíte večerní společnost a vystoupíte s někým blízkým na somerleytonskou zvonici, vyjdete až nahoru na galerii a vaši tvář nehlučně ovane máchnutí křídel prolétajícího nočního ptáka! Z velké aleje pod vámi k vám vánek zanesੇ omamnou vůni lipových květů. Pod sebou spatříte prudce se svažující střechy s temně modrými taškami a v odrazu sněhobíle se třpytících prosklených objektů uhlídáte rovnoměrně černé plochy trávníku.

Opodál v parku se táhnou stíny libanonských cedrů, v jelení oboře spí plachá zvířata s jedním okem otevřeným, na opačné straně nejbližšího ohrazení se až k obzoru rozprostírají mokřiny a plachty mlýnů se zvolna otáčejí ve větru.

Na dnešního návštěvníka už Somerleyton dojem pohádkového orientálního paláce nepůsobí. Prosklené ochozy a pavilon s palmami, jehož vysoký dóm kdysi zářil do noci, vyhořely roku 1913 po výbuchu plynu a byly následně strženy, personál, který všechno udržoval v chodu, sluhové, kočí, řidiči, zahradníci, kuchařky, švadleny a komorné jsou dávno propuštěni. Řady pokojů teď působí pod nánosem prachu jaksi nepoužívaně. Sametové závěsy a vínově rudá stínítka vybledly, polstrovaný nábytek je prosezený, schodiště a chodby, kterými tu člověka provádějí, jsou zastavěné bezúčelným a z oběhu dávno vyšlým haraburdím. V lodní truhle z kafrového dřeva, s níž možná kdysi obyvatel domu cestoval do Nigérie nebo Singapuru, se povalují staré kriketové palice a dřevěné koule, golfové hole, biliárová tága a tenisové rakety, většinou tak malé, že snad měly sloužit dětem, nebo se jednoduše v průběhu let smrskly. Po stěnách jsou rozvěšené měděné kotlíky, podložní mísy, husarské šavle, africké masky, kopí, trofeje ze safari, kolorované rytiny jedné bitvy búrské války – *Battle of Pieters Hill and Relief of Ladysmith: A Bird's-Eye View from an Observation Balloon* – a několik rodinných portrétů, které pravděpodobně v letech 1920 až 1960 zhotovil umělecký malíř do jisté míry obeznámený s modernismem. Sádrově bílé obličejové osoby na nich zobrazených jsou poznamenány děsivými šarlatově rudými a fialovými skvrnami. Ve vstupní hale stojí přes tři metry vysoký vycpaný lední medvěd. Ve svém nažloutlém kožichu prožraném od molů vypadá jako nějaké žalem utrápené strašidlo. Když člověk prochází v Somerleytonu místnostmi přístupnými návštěvníkům, místy ani neví, zda se ocitl na venkovském sídle v Suffolku nebo na nějakém velmi odlehlém, téměř mimozemském místě, na pobřeží Severního moře či v srdci čer-

ného kontinentu. V dané chvíli není ani schopen říct, v kterém desetiletí nebo století se právě pohybuje, neboť se tu překrývá a dál vedle sebe existuje mnoho epoch. Když jsem toho srpnového odpoledne procházel s houfem dalších návštěvníků Somerleyton Hall a tu a tam se s nimi na chvíli u něčeho pozdržel, neubráníl jsem se několikrát pomyslení na zastavárnu nebo bazar. Na onom majetku, skládajícím se koneckonců jen ze samých absurdit nashromážděných tu po celé generace a nyní jakoby čekajících na dražbu, mě nicméně zaujal samotný jeho přebytek. Jak nevábny a chladný, říkal jsem si, musel Somerleyton být za dob velkopodnikatele a poslance parlamentu Mortona Peta, když tu všechno, od sklepa až po půdu, od nádobí po toalety bylo úplně nové, do posledního detailu navzájem sladěné a vyznačovalo se neomylně dobrým vkusem. A jak krásné mi panské sídlo připadalo dnes, kdy se nepozorovaně blížila chvíle, kdy bude uzavřeno a začne se tiše rozpadat. Na druhé straně na mě ovšem padla náhlá tíseň, když jsem se po prohlídce ocitl zase venku na čerstvém vzduchu a spatřil v jinak z větší části opuštěné voliěře osamělou čínskou křepelku, která – zjevně už ve stavu demence – neustále znovu a znovu narážela do pravé postranní mříže klece

a pokaždé, než se obrátila, zavrtěla hlavou, jako by nedokázala pochopit, jak se do téhle bezvýchodné situace dostala. Na rozdíl od domu, zvolna se ukládajícího ke spánku, bylo teď jeho okolí, sto let po rozkvětu Somerleytonu, na svém evolučním vrcholu. Menší květinové plantáže a záhony mohly být sice dříve pečlivěji udržované a skvít se zářivějšími barvami, ale stromů vysázených ještě Mortonem Petem bylo teď ve vzdušném prostoru nad zahradou plno a cedry, jež obdivovali už tehdejší návštěvníci a z nichž některé rozkládaly své větve na čtvrt akru do šíře, představovaly jakési uzavřené světy. Stály tam sekvoje dosahující výšky přes šedesát metrů, vzácné sykomory, jejichž nejnižší větve se skláněly až k trávníku a tam, kde se dotýkaly země, s ní srůstaly a znovu se snažily vyhnat kmínky v dokonalém kruhu. Nebylo těžké si představit, jak se tyhle platany šíří po celé zemi jako soustředné kruhy po vodě a ve chvíli, kdy si podrobí okolí, zeslábnou, srostou a splynou samy se sebou a zevnitř odumrou. Některé ze světlejších stromů se vznášely nad parkem jako oblaka. V jiných vládla hluboká, neproniknutelná zeleň. Jejich koruny se nad sebou vrstvily jako terasy, a když člověk jen trochu rozostřil zrak, bylo to, jako by se díval na horstvo porostlé obrovskými lesy. Zdaleka nejhustší a nejzelenější se mi však zdál být labyrint z tisíc uprostřed tajuplného terénu, v němž jsem se dokonale ztratil a našel cestu ven, až když jsem si do písku podpatkem vyryl čáru před každou alejí živého plotu, která nikam nevedla. Později jsem v jednom z dlouhých skleníků u cihlové zdi kuchyňské zahrady navázal hovor s Williamem Hazelem, zahradníkem, který se dnes o Somerleyton spolu s několika nevyučenými pomocníky stará. Když zjistil, odkud pocházím, pustil se do vyprávění o tom, jak neměl během posledních let školy a následujících let učení v hlavě nic jiného než leteckou válku, kterou vedla po roce 1940 Británie proti Německu ze šedesáti sedmi letišť ve východní Anglii. Člověk si o rozsahu toho podniku už ani nedokáže udělat odpovídající představu, řekl Hazel. Jen samotná osmá vzdušná flotila

spotřebovala během bojů trvajících tisíc a devět dní miliardu galonů paliva, svrhla sedm set třicet dva tisíc tun bomb a přišla o téměř devět tisíc letadel a padesát tisíc mužů. Večer co večer jsem vidával táhnout nad Somerleytonem eskadry bombardérů a noc co noc jsem si před usnutím živě představoval, jak německá města lehají popelem, jak ohnivé bouře planou až k nebi a jak ti, kteří přežili, rozrývají trosky a přehrabují se v nich. Lord Somerleyton mi jednoho dne, řekl Hazel, když mi pro rozptýlení pomáhal ve skleníku stříhat vinné keře, objasnil spojeneckou taktiku plošných náletů a zanedlouho mi pak i přinesl ukázat velkou reliéfní mapu Německa, na níž byla jména míst, která jsem znal z rozhlasových zpráv, zaznamenána podivným písmem vedle symbolických zobrazení měst, která měla podle počtu obyvatel víc nebo méně lomenic, cimbuří a věžiček a kromě toho, v případě těch významnějších, ještě příslušný symbol, například kolínskou katedrálu, frankfurtský Römer nebo brémského Rolanda. Tato zobrazení měst o velikosti přibližně poštovní známky vypadala jako romantické rytířské hrady a já si skutečně tenkrát Německo představoval jako nějakou středověkou, ohromně tajuplnou zemi. Stále znovu jsem na té mapě studoval různé oblasti od polských hranic až po Rýn, od zelených nížin severu k temně hnědým, místy věčným sněhem a ledem pokrytým Alpám, a slabikoval si jména měst, jejichž zničení bylo právě oznámeno: Braunschweig a Würzburg, Wilhelmshaven, Schweinfurt, Stuttgart, Pforzheim, Düren a desítky dalších. Tímhle způsobem jsem poznal celou zem, ba dalo by se říct, že se mi tak vryla do paměti. Rozhodně se od té doby snažím dozvědět se všechno o tom, co s touhle leteckou válkou souvisí. V době, kdy jsem byl v padesátých letech s okupačními jednotkami v Lüneburgu, jsem se dokonce naučil natolik německy, abych si mohl přečíst články, které Němci sami o leteckých útocích a životě ve zničených městech psali. Ke svému údivu jsem však brzy zjistil, že pátrání po takových zprávách nikam nevede. Jako by o tom tenkrát nikdo

nepsal nebo si na nic nepamatoval. A i když se člověk vyptával lidí osobně, vypadalo to, že z jejich paměti všechno nadobro vymizelo. Já ale dodnes nedokážu zamhouřit oko, aniž bych v duchu neviděl odlétat liberátory a bombardovací formace lancasterů a halifaxů a takzvaných létajících pevností přes šedé Severní moře směrem na Německo a nepozoroval, jak se za raního kuropění v širokých rozestupech vracejí. V dubnu 1945, krátce před koncem války, řekl Hazel, zatímco shraboval ořezané výhonky révy, jsem byl svědkem toho, jak se tady nad Somerleytonem zřítily dva americké thunderbolty. Bylo krásné nedělní ráno. Musel jsem tenkrát vylézt na zvonici, což vlastně nebylo nic jiného než obyčejná vodárenská věž, a pomáhat otci s nějakou opravou, která nesnesla odkladu. Když jsme byli s prací hotovi, vystoupili jsme na vyhlídkovou plošinu, odkud bylo možné přehlédnout celou krajinu podél pobřeží. Ještě jsme se ani pořádně nerozhlédli, když ta dvě letadla, která se právě vracela z hlídky, svedla, nejspíš jen z čiré bujnosti, nad somerleytonským panstvím letecký souboj. V prosklených kabinách jsme mohli zřetelně rozeznat tváře obou pilotů. S burácujícími motory se oba stroje honily za sebou a vedle sebe v třpytivém jarním vzduchu, až o sebe najednou při jednom výmyku zavadily špičkami křídel. *It had seemed like a friendly game*, řekl Hazel, *and yet now they fell, almost instantly*. Když letadla zmizela za vrбами a bílými topoly, zatrnulo mi a očekával jsem náraz. Ale nevyrazily žádné plameny ani oblak kouře. Jezero je obě nehlučně pohltilo. *Years later we pulled them out. Big Dick one of the airplanes was called and the other Lady Loreley. The two pilots, Flight Lieutenants Russel P. Judd from Versailles, Kentucky, and Louis S. Davies from Athens, Georgia, or what bits and bones had remained of them, were buried here in the grounds.*

Ze Somerleytonu do Lowestoftu jsem poté, co jsem se s Williamem Hazelem rozloučil, potřeboval dobrou hodinu pěšky. Šel

jsem po kraji venkovské silnice a minul vězení v Blundestonu, které vypadalo jako opevněné město v rovině a v němž si odpýkávalo trest na dvanáct set vězňů. Když jsem dorazil k okrajovým částem Lowestoftu, bylo právě šest hodin. V dlouhých řadách ulic, jimiž jsem musel procházet, nebylo jediné živé duše, a čím víc jsem se blížil centru, tím víc mě to, co jsem viděl, stísňovalo. V Lowestoftu jsem byl naposledy před nějakými patnácti lety, jednoho červnového dne, který jsem strávil na pláži se dvěma dětmi, a představoval jsem si, že jej mám dosud v paměti jako sice trochu zaostalé, ale jinak velmi příjemné místo. Když jsem teď do něj přicházel, připadalo mi tudíž nepochopitelné, jak mohl za tak poměrně krátkou dobu natolik sejít. Přírozeně jsem věděl, že jeho úpadek byl po těžkých hospodářských krizích a depresích třicátých let nezadržitelný, ale kolem roku 1975, kdy začaly v Severním moři vyrůstat vrtné plošiny, přece jen existovala naděje, že se všechno obrátí k lepšímu, naděje, která se v éře zasvěcené reálnému kapitalismu baronky Thatcherové stále víc nadýmala, až nakonec přerostla ve spekulantskou horečku a zhroutila se jako domeček z karet. Nejprve jako pozvolný

podzemní požár, a poté jako stepní oheň pohlcovaly škody vše, co jim stálo v cestě, loděnice a továrny se jedna za druhou zavíraly, až ve prospěch Lowestoftu svědčilo jen to, že je nejvýchodnějším bodem na mapě Britských ostrovů. Dnes je v některých ulicích města téměř každý druhý dům na prodej, podnikatelé, obchodníci i soukromé osoby se stále hlouběji propadají do dluhů, týden co týden se nějaký nezaměstnaný či bankrotář oběsí, analfabetismus zachvátil už čtvrtinu obyvatelstva a konce stále postupujícího zbídačování nelze dohlédnout. Přestože mi to všechno bylo dobře známo, nebyl jsem připraven na míru bezútěšnosti, která se každého v Lowestoftu zmocní, neboť jedna věc je čist v novinách zprávy o takzvaných *unemployment blackspots*, a jiná procházet za ubývajícího večerního světla kolem nesčetných řadových domků se šerednými fasádami a groteskními předzahrádkami, a když člověk konečně dorazí do středu města, nenajde tam nic jiného než herny, haly na bingo, sázkové kanceláře, videopůjčovny, hospody, z jejichž temných dveřních otvorů to páchne nakyslým pivem, levné tržnice a pochybné podniky nabízející levné ubytování s názvy jako *Ocean Dawn*, *Beachcomber*, *Balmoral*, *Albion* a *Layla Lorraine*. Nebylo lehké představit si osamělé prázdninové hosty a obchodní cestující, kteří by se tu chtěli ubytovat, a když jsem stoupal po schodišti natřeném lodní modří ke vchodu do hotelu Victoria, vzpíralo se mé představě, že to údajně býval hotel s promenádou *of a superior description*, jak stálo v průvodci vytištěném krátce po přelomu století. Delší dobu jsem postál u prázdného vchodu a vydal se pak prostorami, které byly i v tuhle sezónní dobu – pokud lze v Lowestoftu o nějaké sezóně vůbec mluvit – zcela opuštěné, až jsem narazil na jakousi vyplašenou mladou ženu, jež mi posléze v recepci po bezúčelném hledání mého jména v seznamu vydala masivní klíč od pokoje, houpající se na dřevěné hrušce. Všiml jsem si, že je oblečena podle módy třicátých let a vyhýbá se jakémukoli přímému pohledu. Její zrak stále směřoval k zemi, případně se dívala

skrz mě, jako bych neexistoval. Stejně vyplašeně pak přijala ve velké jídelně, v níž jsem byl toho večera jediným hostem, mou objednávku a zakrátko mi donesla rybu, bezpochyby celá léta přechovávanou v mrazicím boxu, s jejímž osmaženým a od grilu místy zcela sežehlým pancířem si hroty mé vidličky nedokázaly poradit. Snaha proniknout do vnitřku tohoto předmětu, který, jak se později ukázalo, nesestával z ničeho jiného než z oné tvrdé krusty, si vyžádala takové úsilí, že můj talíř skýtal po celé té operaci přímo úděsný pohled. Tatarská omáčka, již jsem musel vymáčknout z plastického obalu, byla došeda zbarvena ukoptěnými žemlovými drobkami a samotná ryba či to, co jí mělo představovat, spočívala z poloviny zpustošená pod travnatě zeleným anglickým hráškem a zbytky mastně se blyštících hranolků. Nevím, jak dlouho jsem seděl v jídelně vyzdobené vínově rudými tapetami, než odkudsi ze stále temnějších stínů přispěchala táž vystrašená mladá žena, která tu zjevně sama vykonávala veškerou práci, aby sklidila ze stolu. Možná přišla hned, sotva jsem odložil příbor, možná až po hodině. Vzpomínám si jen na to, že jsem ve chvíli, kdy se naklonila nad můj talířem, spatřil, jak se jí od výstřihu blůzky přes celý krk táhne řada šarlatových skvrn. Když odběhla, vstal jsem a přistoupil k půlkruhovému oknu. Venku se kdesi mezi tmou a světlem prostírala pláž a ve vzduchu, na zemi ani ve vodě se nic nepohnulo. Dokonce i sněhobílé vlny v zátoce jako by se ve svém rozběhu zastavily.

Když jsem příštího rána s ruksakem přes rameno hotel Victoria opouštěl, Lowestoft se opět probíral pod bezmračným nebem k životu. Prošel jsem kolem přístavního bazénu, v němž stály desítky vysloužilých, zahálejších a k molu připoutaných kutrů, a zamířil k jihu ulicemi města, jež byly nepřetržitě ucpány provozem a plné namodralých benzinových výparů. V jednu chvíli, v bezprostřední blízkosti hlavního nádraží, které nebylo po své obnově v minulém století už nikdy restaurováno, proklouzla kolem ostatních aut vedle mě černě lakovaná a květinovými věnci

ověšená pohřební limuzína. Uvnitř seděli s vážnými výrazy v tváři dva zaměstnanci pohřebního ústavu, řidič a spolujezdec, a za nimi, takřikajíc v úložném prostoru, odpočíval v rakvi člověk, který zřejmě krátce předtím odešel ze světa a ležel tam nyní v nedělním obleku a s hlavou na podušce, se zavřenými víčky, rukama sepjatýma na hrudi a špičkami bot směřujícími vzhůru. Jak jsem tak očima pohřební vůz provázel, vytanul mi na mysli tovaryš z Tuttingenu, který se před dvěma sty lety připojil v Amsterdamu k pohřebnímu průvodu jakéhosi zjevně velmi známého obchodníka a na hřbitově si pak zbožně a s pohnutím vyslechl kázání v holandštině, z kterého nerozuměl ani slovu. Zatímco předtím se závistivě podívoval nádherným tulipánům, levkojím a hvězdicovitým ifejonům v oknech a bednám, balíkům a sudům plným čaje, cukru, nejrůznějšího koření a rýže, jež dorazily do přístavu z daleké Východní Indie, myslel od té chvíle, když se sám občas neubráníl otázce, jak to, že to za svého vandrování po světě nikam nedotáhl, na onoho amsterodamského

kupce, jehož kdysi doprovodil na jeho poslední cestě, na jeho velký dům, nádhernou loď a těsný hrob. S touhle historkou v mysli jsem se ubíral cestou z města, kde byly všude patrné stopy plíživého marasmu a které bylo v dobách svého rozkvětu nejen jedním z nejvýznamnějších rybářských přístavů Spojeného království, ale také známým přímořským letoviskem, vychvalovaným i v zahraničí jako *most salubrious*. Tehdy, v druhé polovině devatenáctého století, vzniklo v režii Mortona Peta na druhé straně řeky Waveney takzvané Jižní město s řadou hotelů, jež dokázaly vyhovět nárokům nejvznešenějších londýnských kruhů, a vedle nich byly zbudovány kryté promenády a pavilony, kostely a kaple pro každou denominaci, zřízena půjčovna knih, biliárový sál, čajovna ve stylu malé svatyně a tramvajová síť s okázalým terminálem. Byla tu rovněž široká esplanáda, aleje, *bowling greens*, botanická zahrada a lázně se sladkou i mořskou vodou a okrašlovací a podpůrné spolky. Lowestoft, jak se uvádí v jednom soudobém popisu, si velmi rychle vysloužil vysoké uznání

a disponuje veškerými službami, jaké věhlasné lázně vyžadují. Kdo se porozhlédne po stavbách na jižním okraji města, zaručeně si na eleganci a dokonalosti toho, čeho tu bylo dosaženo, povšimne příznivě se projevující nadvlády rozumu, jež prostupuje vším od celkové dispozice až po nejmenší detail. Za naprostý vrchol ve všech směrech příkladného podniku pak bylo považováno přístavní molo, jež vybíhalo přes čtyři sta metrů do moře a bylo údajně nejkrásnější na celém východním pobřeží. Na promenádní plošině z afrického mahagonu se zdvíhaly bílé nástavby nasvícené po setmění plynovými reflektory, v nichž byla vedle dalších prostor čítárna a koncertní sál s vysokými nástěnnými zrcadly. Jak mi vyprávěl můj soused Frederick Farrar, který před několika měsíci zemřel, konal se tu každoročně v září na závěr regaty pod záštitou člena královské rodiny dobročinný bál. Frederick, jenž přišel na svět v Lowestoftu roku 1906, jak se mi jednou svěřil, až příliš pozdě, a vyrůstal tu zahrnován všemožnou péčí a opatrován svými třemi krásnými sestrami Violetou, Iris a Rose, byl počátkem roku 1914 poslán na takzvanou přípravku nedaleko městečka Flore v hrabství Northhampton. Trýzeň z odloučení, líčí Frederick ve své vzpomínce, která mě tam dlouho přepadávala zejména před usnutím a když jsem si uklízel své věci, se v mých prsou proměnila v jakousi podivně zvrácenou hrdost, když jsme jednou večer, na počátku druhého školního roku, nastoupili na západním dvoře a museli si vyslechnout vlasteneckou řeč našeho ředitele o příčinách a vyšším smyslu války, která během prázdnin vypukla. Po projevu odtroubil dětský kadet Francis Browne, na něhož dodnes vzpomínám, večerku. V letech 1924 až 1928 studoval Frederick na přání svého otce, který působil v Lowestoftu jako notář a konzul Dánska a Osmanské říše, v Cambridgi a Londýně práva a strávil pak následně, jak mi jednou s jistým úžasem řekl, přes půl století v advokátních kancelářích a u soudních dvorů. Protože v Anglii zůstávají soudci zpravidla v úřadě až do velmi pokročilého věku, odešel Frede-

rick do důchodu teprve krátce předtím, než si roku 1982 zakoupil v našem sousedství dům, aby se tam naplno věnoval pěstování vzácných druhů růží a fialek. Nemusím snad ani dodávat, že k jeho oblíbeným květinám patřily rovněž kosatce. Zahrada, již založil a v níž během deseti let vypěstoval spolu s mladým pomocníkem, který mu byl denně k ruce, desítky odrůd těchto květin, patřila k nejkrásnějším v celém okolí a poté, co Fredericka rani-la lehká mrtvice a těšil se jen velmi chatrnému zdraví, jsem za ním často chodil, abych s ním poseděl a nechal si od něho vyprávět o Lowestoftu a jeho minulosti. Právě tam taky Fredericka jednoho nádherného květnového dne dostihla smrt, když si zapalovačem, který nosil stále u sebe, zapálil během ranní procházky župan. Pomocník ho našel až o hodinu později v bezvědomí a s těžkými popáleninami po celém těle, na jednom chladnějším místě v polostínu, kde se nepatrná, téměř černolistá *Viola labradorica* rozrostla do úplné kolonie. Frederick ještě týž den svým zraněním podlehl. Během pohřbu na malém hřbitově ve Framingham Earlu jsem musel myslet na dětského trumpetistu Francise Browna, jenž v létě roku 1914 troubil do noci na školním dvoře v Northamptonshire, a na bílé molo v Lowestoftu, které tehdy vybíhalo tak daleko do moře. Frederick mi vyprávěl, že během večera, kdy se pořádal dobročinný ples, vyjeli obyčejní lidé, kteří přirozeně neměli na takovou událost přístup, ve stovkách i vícero člunech a loďkách až ke špici mola, aby tam ze svých lehce se kymácejících a občas stranou unášených plavidel přihlíželi, jak lepší společnost krouží za zvuků orchestru a vznáší se na světelné vlně nad temnou noční hladinou, po níž se většínou v tuhle dobu začátkem podzimu už válely chuchvalce mlhy. Když se dnes za tehdejší dobou ohlížím, řekl mi jednou Frederick, vidím všechno jako za nějakým bílým vlajícím závojem: město ze strany od moře, až ke břehu se svažující vily obklopené zelenými stromy a keři, sluneční světlo a pláž, po níž se právě vracíme domů z výletu, před námi otec a jeden nebo dva další

muži ve vyhrnutých kalhotách, maminka sama se slunečníkem, sestry s vykasanými sukněmi a vzadu sluhové s oslíkem, mezi jehož nůšemi jsem měl své místo já. Jednou, před mnoha lety, řekl Frederick, se mi o tomhle výjevu dokonce zdálo, a naše rodina mi připadala jako svého času malá družina Jakuba II. ve vyhnanství na pobřeží v Haagu.

III

Tři až čtyři míle jižně od Lowestoftu probíhá pobřeží v dlouhém, lehce k pevnině se stáčejším oblouku. Z cestičky, která tudy vede přes travnaté duny a nízké útesy, je dole vidět rovinatou pláž z drobného šterkovitého písku, na níž jsou vystavěny, jak jsem se už několikrát mohl přesvědčit, v každou denní i noční hodinu a po celý rok všemožné stanové přístřešky z tyček, plachtoviny a různých pletených či nepromokavých materiálů. V dlouhé řadě a poměrně pravidelných odstupech sledují okraj moře. Jako by se tu na nejzazším cípu země usadily poslední zbytky jakéhosi kočovného lidu v očekávání zázraku, o němž všichni odedávna sní a který nakonec ospravedlní všechno jejich bloudění a strádání. Ve skutečnosti sem tito lidé tábořící pod širým nebem přirozeně nepřišli z dalekých zemí a vzdálených

pouští, ale z blízkého okolí, aby tu podle starého zvyku vyhlíželi ze svých rybářských stanovišť na moře, které se jim stále mění před očima. Jejich počet zůstává kupodivu víceméně pořád stejný. Toho, kdo svůj bivak složí, brzy zastoupí jiný, takže společenství přes den podřimujících a po nocích bdících rybářů se přinejmenším z vnějšího pohledu po celá léta nemění a možná dokonce existuje v téhle podobě déle, než paměť sahá. Jen zřídka se prý stává, že některý z rybářů naváže kontakt se svým sousem, neboť i když všichni nehnutě upírají zraky k východu a pozorují, jak se večer na obzoru smráká a ráno rozednívá, a i když jimi všemi, jak si myslím, zachvívají tytéž nepochopitelné pocity, je každý z nich sám a odkázán jen na sebe a na pár věcí své výstroje jako malý perořízek, termosku nebo tranzistoráček, z něž se line stěží postižitelný zastřený zvuk, jako by spolu promlouvaly kamínky zaháněné vlnami zpátky do moře. Nemyslím si, že tihle muži vysedávají na břehu dnem i nocí, aby, jak tvrdí, nepropásli chvíli, kdy kolem táhnou bezvousí merlani, k hladině stoupají platýsi a ke břehu se vydávají tresky obecné, ne, oni jen chtějí pobývat na místě, kde mají svět za zády a před sebou nic než vodní pláň. Z břehu se dnes opravdu už ryby neloví. Čluny, v nichž dříve rybáři vyjížděli na moře, zmizely od chvíle, kdy se to přestalo vyplácet, a rybáři jako takoví vymřeli. O to, co po nich zůstalo, nemá nikdo zájem. Tu a tam člověk narazí na hřbitov lodí, kde se rozpadají bezprizorné bárky, a lanka navíjecích kladek, s jejichž pomocí se kdysi čluny vytahovaly na břeh, pokrývá ve sláném vzduchu rez. Venku na širém moři rybolov zatím pokračuje, i když i tam výtěžky neustále klesají, nehledě na to, že úlovků, které skončí na břehu, lze využít už jen v podobě rybí moučky. Řeky a veletoky zanášejí Severní moře rok co rok tisíci tun rtuti, kadmia a olova a obrovským množstvím hnojiv a pesticidů. Velká část těžkých kovů a dalších toxických látek se usazuje v nehlubokých vodách Doggerské mělčiny, kde se už třetina ryb rodí s podivnými výrůstky a postiženími.

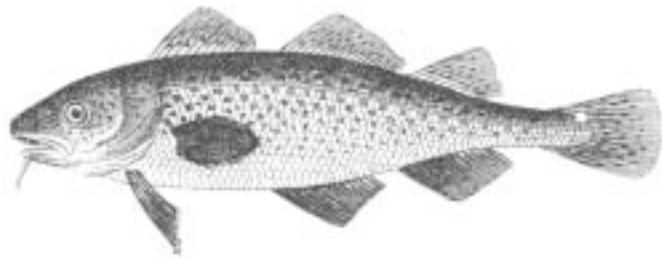
Z pobřeží je stále možné zahlédnout shluky jedovatých řas rozprostírající se na mnoha čtverečních mílech a sahajících do hloubky třiceti stop, v nichž hynou mořští savci po celých houfech. Některé ze vzácnějších druhů platýsů, karasů a cejnů, u nichž stále víc samic vytváří v bizarní mutaci samčí pohlavní orgány, provádějí rituály spojované s rozmnožováním už jen jako tance smrti, jež jsou stinnou stránkou naší představy o obdivuhodném samovolném rozmnožování a množení organického života, s nímž jsme vyrůstali. Ne náhodou byl sled vždy zvlášť oblíbeným předmětem výuky v nižších třídách, čímsi jako ústředním symbolem fenoménu nevyhladitelné přírody. Dobře si vzpomínám na záběry kutru z Wilhelmshavenu plujícího temnými zvlněnými vodami, jež se vzdouvaly bezmála až k hornímu okraji plátna na jednom z oněch krátkých, černými škrábanci poznamenaných filmů, které si mohli v padesátých letech učitelé půjčovat do škol z okresních filmoték. Sítě se podle všeho roztahovaly v noci a v noci opět stahovaly. Všechno se odehrávalo v pusté tmě. Jasně svítala jen těla ryb, jež se brzy nahromadila na palubě, a sůl, s níž je rybáři promíchávali. Ve své vzpomínce vidím ve filmu muže v jejich černě se lesknoucích nepromokavých pláštích, jak hrdinně pracují v záplavách vln rozbouřeného moře, které se přes ně bez ustání přelévají – lov sledů jako jedna z příkladných scén boje člověka proti převaze přírody. Ke konci, když loď připlouvá k domovskému přístavu, prorazí paprsky večerního slunce mraky a rozlijí svůj trpyt po zklidněné hladině. Jeden z námořníků, už umytý a učesaný, hraje na foukací harmoniku. Kapitán stojí odpovědně u kormidla a hledí do dálky. Po vyložení nákladu následuje práce v halách, kde ženské ruce sledě vyvrhují, třídí podle velikosti a nakládají do sudů. Pak neúnavného poutníka moře (jak stojí v příručce k filmu, natočenému roku 1936, který se mi nedávno podařilo sehnat) přijmou nákladní vagony, aby jej dovezly na místa, kde se jeho pozemský osud naplní. Na jiném místě, v přírodopisné knize o Severním moři vydané

roku 1957 ve Vídni, se uvádí, že sledi vystupují za jarních a letních měsíců v netušených milionech z temných hlubin oceánu, aby se v pobřežních vodách a na mělkém mořském dně třeli, nakupeni v hustých vrstvách na sobě. S vykřičníkem je tu rovněž zaznamenán fakt, že každá sledí samička naklade na sedmdesát tisíc vajíček, která by záhy, pokud by se všechna nerušeně rozmnožila, vydala podle Buffonova propočtu množství ryb rovnající se dvacetinásobku zemského objemu. Kroniky opakovaně uvádějí roky, kdy sledovému rybářství jako celku hrozilo, že se v katastrofálních záplavách sledů doslova utopí. Dokonce se píše, že vítr a vlny hnaly tenkrát obrovská množství sledů k pobřeží a vyvrhly je na pevninu, která pak byla pokryta na míle dlouhou a několik stop vysokou vrstvou ryb. Z takových žní sledů si obyvatelstvo okolních obcí naházelo lopatami do košů a beden a odvezlo jen nepatrnou část. Zbytek podlehl v několika dnech zkáze a nabídl odstrašující obrázek přírody dusící se ve vlastních přebytcích. Na druhé straně se opakovaně stávalo, že sledi se obvyklým místům vyhnuli a celé pobřežní oblasti postihla bída. Do dnešního dne není spolehlivě zjištěno, po jakých trasách sledi

mořem táhnou. Předpokládá se, že cesty, po nichž putují, jsou dány světelnými a větrnými poměry, zemským magnetismem či stále se posouvajícími izotermami vody, ale žádná z těchto domněnek se nakonec neukázala jako nevyvratitelná, a lovci sledů proto mohli vycházet stále jen z tradičních poznatků, pověstí a vlastních pozorování, například z toho, že pravidelné klínovité formace pohybujících se ryb vysílají k nebi při určitém úhlu dopadu slunečních paprsků pulzující světelné odrazy. Za spolehlivý příznak přítomnosti sledů se rovněž považují myriády otěrem seškrábaných šupin, které plavou po hladině, za dne se třpytí jako stříbrné plíšky a za soumraku někdy připomínají sníh nebo popel. Jakmile se hejno sledů objeví, většinou se ještě téže noci vyloví, a to, jak jsem se v knize dozvěděl, sítěmi z hrubého perského hedvábí, jež pojmu přes čtvrt milionu ryb, jsou dlouhé dvě stě stop a barví se do černa, protože světlejší barvy sledě podle zkušenosti zaplaší. Síť totiž úlovek neobklopí a nesevrou, nýbrž stojí ve vodě jako stěna, do níž ryby zoufale naplouvají, dokud se zábrami nezapletou do ok a během osmihodinového vytahování a navíjení sítí z vody se jednoduše nezardousí. V naprosté většině jsou tak sledi v okamžiku vytažení z vody už mrtví. De Lacépède a další přírodovědci se proto v minulých dobách klonili k představě, že sledi umírají v okamžiku, kdy jsou vytaženi z vody, ať už na infarkt nebo z jiné příčiny. Vzhledem k téhle neobvyklé vlastnosti, již sledům záhy připisovali téměř všichni údajní odborníci, se velké pozornosti těšila svědectví o sledích, kteří zůstávali naživu i po vytažení z vody. Kanadský misionář Pierre Sagard byl prý svědkem toho, jak se na palubě rybářského kutru u břehu Newfoundlandu zmítala ještě dlouhou dobu po vylovení hromada sledů, a jistý pan Neucrantz zachytil ve Stralsundu bez nejmenších pochyb poslední záškuby sledě přesně hodinu a sedm minut po vytažení z moře. Rovněž jistý Noel de Marinière, inspektor rybiho trhu v Rouenu, jednoho dne s údivem konstatoval, že několik sledů, kteří už leželi dvě tři

hodiny na suchu, se stále ještě pohybuje, a tak jim odřezal ploutve a i jinak je znetvořil, aby jejich schopnost přežít prozkoumal podrobněji. Takové počínání motivované lidskou touhou po poznání představuje zřejmě nejvyhrocenější extrém v dějinách utrpení tohoto katastrofami neustále stíhaného druhu. Co už ve stadiu tření nepožerou tresky jednoskvrnné a štitovci, končí ve vnitřnostech mořského úhoře, blatňáka tmavého, tresky obecné či mnohých dalších predátorů, k nimž je třeba počítat v neposlední řadě i nás. Už v roce 1670 se přes osm set tisíc Holanďanů a Frísů, tedy ne právě malá část celkového obyvatelstva, zabývala výhradně lovem sledů. O sto let později se už počet těchto každoročně ulovených ryb odhaduje na šedesát miliard. S ohledem na tato sěží představitelná množství se přírodovědci uklidňovali myšlenkou, že člověk je odpovědný pouze za zlomek celkového zmaru, k němuž v koloběhu života neustále dochází, a nakonec i představou, že zvláštní fyziologie ryb je chrání před pocity strachu a bolesti, jež postihují těla a duše zvířat na vyšším stupni vývoje. Ve skutečnosti ovšem o pocitech sledů nic nevíme. Známé je nám pouze to, že jejich tělesná schránka se skládá z více než dvou set nejrůznějších, velmi složitým způsobem se-

stavených chrupavek a kostí. Navenek nápadná je silná ocasní ploutev, malá hlava, poněkud vyčnívající dolní čelist a velké oko, v jehož stříbřitě bílé duhovce plave zřítelnice. Na hřbetě je sled zbarven namodrale až zeleně. Šupiny po stranách a na bříse se

jednotlivě třpytí v oranžově zlatém tónu, vcelku však mají čistě bílý kovový lesk. Podržíme-li jej na světle, zazáří zadní partie krásnou temně zelenou barvou, jaká není jinde k vidění. Když ze sledě unikne život, jeho barvy se změní. Hřbet zmodrá, čelisti a žábry naběhnou rudou krví. K osobitostem sledě mimo jiné patří i to, že se jeho mrtvé tělo na vzduchu jakoby rozsvítí. Tato zvláštní světelnost, podobající se fosforescenci, a přece od ní tak odlišná, dosáhne svého vrcholu po několika dnech a pak ustupuje, jak ryba propadá hnilobě. Dlouhou dobu, snad dokonce dodnes, se nedařilo vysvětlit, co je vlastně podstatou tohoto jevu. Kolem roku 1870, kdy byly v plném proudu práce na pouličním osvětlení měst, se dva angličtí vědci, Herrington a Lightbown, jejichž jména se tak podivuhodně hodí k jejich výzkumům, údajně zabývali výzkumem tohoto zvláštního přírodního jevu v naději, že luminózní substance vyměšovaná z mrtvých těl sledů by snad mohla vést k výrobě organické světelné esence, která by sama neustále regenerovala. Jak jsem se nedávno dočetl v jedné monografii o historii vývoje umělého světla, bylo ztroskotání tohoto excentrického plánu jen drobným neúspěchem v jinak nezadržitelně postupujícím zahánění tmy.

Když jsem časně odpoledne, na půli cesty mezi Lowestoftem a Southwoldem, dorazil k poloslanému jezeru Benacre Broad, ležícímu za úzkou písčinou z drobného štěrku, měl jsem pobřežní

rybáře dávno za sebou. Jezero obklopuje zelený věvec listnatých stromů, jež vinou postupující eroze pobřeží od moře zvolna odumírají. Jistě je jen otázkou času, kdy se písčina za jedné bouřlivé noci prolomí a tvář celého okolí se změní. A přece jsem si toho dne, kdy jsem seděl na tichém břehu, mohl představovat, že poohlížím vstříc věčnosti. Cárý mlhy, které se zrána táhly směrem k pevnině, se rozplynuly, modrá nebeská klenba se vyprázdnila, ve vzduchu se nepohnul ani vánek, stromy tu stály jako namalované a přes sametově hnědou vodu nepřeletěl jediný pták. Vypadalo to, že svět se vsunul pod jakýsi skleněný poklop, až přišly od západu mocné kupovité mraky a zvolna potáhly zemi šedivým stínem. Možná mi právě takhle zakaboněná obloha připomněla, jak jsem si před několika měsíci vystříhl z *Eastern Daily Press* článek o smrti majora George Wyndhama Le Strange, který sídlil ve velkém kamenném domě v Hensteadu na druhé straně brackického jezera. Sloužil za poslední války, jak se v článku psalo, v protitankovém pluku, který 14. dubna 1945 osvobodil tábor v Bergen-Belsenu, ale ihned po uzavření příměří se z Německa vrátil, aby se v suffolkském hrabství ujal správy majetku svého prastrýce, který pak, jak vím zase odjinud, příkladně obhospodařoval přinejmenším do poloviny padesátých let. V té době také přijal do služby hospodyně, již nakonec odkázal celý svůj majetek, usedlosti i s pozemky v Suffolku a nemovitost v centru Birminghamu v ceně odhadované na několik milionů liber. Tuto hospodyně, prostou dívčinu jménem Florence Barnesová z provinčního městečka Beccles, zaměstnal Le Strange podle novového článku za výslovné podmínky, že s ním bude společně stolovat, ovšem při zachování naprostého mlčení. Podle údajů, které listu paní Barnesová zřejmě sama poskytla, skutečně dohodnutou podmínku věrně dodržovala i poté, co se Le Strange začal chovat stále výstředněji. Navzdory nepochybnému naléhání ze strany reportéra se v tomhle ohledu vyjadřovala velmi zdrženlivě, z mých vlastních šetření, která jsem od té doby podnikl,

však vyplývá, že major koncem padesátých let postupně propustil veškerý svůj domácí personál stejně jako zemědělské dělníky, zahradníky a správce a žil nadále ve svém velkém kamenném domě jen s mlčenlivou kuchařkou z Beccles. Celý statek, zahrady a park začaly v důsledku toho očividně pustnout a ladem ležící pole zarůstala od krajů křovinami a houštím. Nehledě na podobné zprávy, které nejspíš vycházely ze skutečného dění, se ve vesnicích sousedících s dominiem vyprávěly historky týkající se přímo majora, jež lze asi přijmout jen s výhradami. Opíraly se nejspíš o to málo, co proniklo z hloubi parku na veřejnost a co tudíž obzvlášť zaměstnávalo mysl obyvatel z blízkého okolí. V hostinci v Hensteadu jsem tak zaslechl, že Le Strange se ve vyšším věku, když už svou veškerou garderobu obnosil a nového si nic pořídít nemínil, procházel v šatech z dřívější doby, které v případě potřeby vytahoval z beden na půdě. Existovali lidé, kteří tvrdili, že ho viděli v kanárkově žlutém redingotu či v jakémsi smutečním kabátě z vybledlého taftu fialkové barvy s řadou knoflíků a poutek. Říkalo se také, že Le Strange, který měl odjakživa doma v pokoji ochočeného kohouta, byl v pozdějších letech neustále obklopen houfem všelijakých opeřenců od perliček, bažantů, holubů a křepelek až po nejrůznější zahradní a zpěvavé ptáky, kteří kolem něho čile poskakovali nebo ho obletovali. Jednou v létě, vyprávěli někteří, vyhloubil na zahradě jeskyni, v níž pak vysedával dnem i nocí jako svatý Jeroným v poušti. Nejpodivnější ovšem byla legenda, která vyšla podle mého soudu od zřízenců pohřební služby ve Wrenthamu a podle níž nabyla majorova světlá kůže po jeho skonu olivově zelené barvy, oči barvy husí šedi ztmavly a sněhobílé vlasy se přelily havraní černí. Co si mám o takových historkách myslet, mi dodnes není jasné. Jisté je, že park včetně všech nemovitostí získal minulý podzim v dražbě jakýsi Holanďan a věrná majorova hospodyně Florence Barnesová žije v jednom domku v rodném Becclesu společně se sestrou Jemimou, jak bylo vždycky jejím přáním.

Čtvrt hodiny cesty od Benacre Broad, v místech, kde se pláž zužuje a začíná kus strmějšího pobřeží, se neuspořádaně jeden přes druhý povaluje pár desítek odumřelých stromů, které musely už před lety popadat ze strmých srázů Covehithe. Vybělené od slané vody, větru a slunce připomíná polámané a kůry zbavené dřevo kostru nějakého dávno na tomto osamělém pobřeží zahynulého druhu, který velikostí předčil i mamuty a pravěké ještěry. Pěšina vede kolem přírodního zátarasu a pak dál po svahu

porostlém kručinkami až na návrší jílovitého útesu, kde se v nepatrné vzdálenosti od okraje pevné půdy neustále hrozící probouřením vine mezi orličím kapradím, jež mi místy sahalo až po ramena. V dálece na olověně zbarveném moři mě provázela plachetnice, přesněji řečeno mi připadalo, že stojí bez hnutí a ani já se vlastně krok po kroku téměř nehýbám z místa, podobně jako onen přízračný neviditelný plavec ve strnulé báře. Ale pak se kapradí přece jen rozestoupilo a mně se otevřel pohled na pole táhnoucí se směrem ke covehithskému kostelu. Za nízkým elektrickým ohradníkem se na hnědé zemi porostlé jen několika skrovnými keříky heřmánku rozložilo stádo nějaké stovky vepřů. Překročil jsem drát a přiblížil se k jednomu z těch silných zvířat, které tam leželo bez hnutí a spalo. Když jsem se k němu sklonil, otevřelo pomalu malé oko ozdobené světlými řasami a tázavě na mě pohlédlo. Přejel jsem mu rukou přes hřbet pokrytý prachem, jehož kůže se pod nezvyklým dotekem zachvěla, pohladil je po rypáku a podrbal ušní jamku, až si povzdychlo jako člověk sužovaný bezmezným utrpením. Když jsem se opět zdvihl, zvíře oko zase s výrazem hluboké oddanosti zavřelo. Na chvíli jsem se usadil na travnatém místě mezi ohradníkem a krajem útesu. Prořídlé, už zežloutlé stonky se ohýbaly ve zdvihajícím se větru. Obloha se čím dál víc zatahovala. Kupovitá oblaka se přesouvala nad moře, po němž se teď táhly bílé pruhy. Bárka, která se tak dlouho nehýbala z místa, byla pryč. To všechno mi připomnělo příběh evangelisty Marka o krajině Gerasenských, jenž bezprostředně navazuje na nesrovnatelně známější historiku o utišení bouře na Genezaretském jezeře. Zatímco obraz malověrných učedníků, kteří svého bezstarostně podřimujícího mistra burcovali na povážlivě rozkývaném člunu ze spánku, se dobře hodil do školního katechismu, nebylo už tak zřejmé, jak se to má s posedlým Gerasenským. Rozhodně jsem si nevzpomínal, že by nám byl kdy někdo jeho příběh v hodinách náboženství nebo při bohoslužbě předčítal, neřkuli nějak objasňoval. Onen posedlý muž,

o němž se tvrdí, že Nazaretskému vyběhl vstříc z hrobů, v nichž měl svůj příbytek, vládl údajně tak nezměrnou silou, že ho nikdo nedokázal zkrotit. Všechny řetězy zpřetrhal, každé pouto rozedřel v prach. Odjakživa, píše Marek, žil mezi hroby v horách, bez ustání křičel, skučel a vrhal proti sobě kameny. Když byl dotázán na jméno, odpovídal: Mé jméno je „legie“, neboť je nás mnoho a prosíme, abyste nás neposílali z této krajiny. Ale Pán nařídil zlým duchům, aby vešli do stáda vepřů, které se v těch místech páslo. Vepři, o nichž evangelista tvrdí, že jich bylo na dva tisíce, se vrhli ze srázu do moře a utopili se v přílivu. Tenkrát jsem si na svém ostrohu nad Německým oceánem říkal, zda jde u tohoto hrůzostrašného příběhu o zprávu hodnověrného svědka. A pokud ano, neznámá to, že náš Pán volil při uzdravení Gerasenského od základu chybný postup? Anebo tu máme, říkal jsem si, jen evangelistou vybájené podobnosti o původu údajné nečistoty vepřů, které – když o tom tak člověk přemýšlí – nás vlastně nabádá, abychom si svůj chorý lidský rozum vždy vybíjeli na jiném tvorovi, kterého považujeme za nižší druh a nezaslouží si tedy nic než zmar? Zatímco mi tyto myšlenky táhly hlavou, sledoval jsem, jak nad mořem střelovitě prolétávají břehule. Bez ustání ze sebe vyrážely krátké výkřiky a brázdily povětří, rychleji, než stačilo oko postřehnout. Už dřív, v dětství, když jsem za večerních hodin přihlížel těmhle okřídleným plachtařkám, jichž tehdy nade mnou ve stinném údolí kroužilo v ubývající světlo mnohem víc, představoval jsem si, že svět drží pohromadě jen díky jejich vzdušným trajektoriím. O mnoho let později jsem se v próze *Tlön, Uqbar, Orbis Tertius*, jež vznikla v uruguayském Salto Oriental roku 1940, dočetl o tom, jak několik málo ptáků dokázalo zachránit celý amfiteátr. Jak jsem si teď všiml, břehule se přede mnou proháněly v jediné rovině, která se z vyvýšeniny, na níž jsem seděl, táhla do prázdna. Ani jedna z nich nevystoupala výš nebo se neponořila hlouběji k vodě. A když pak přiletěly jako střely k pobřeží, některé z nich zmizely

pokaždé přímo pod mýma nohama, jako by je pohltila zem. Pošel jsem ke kraji útesu a všiml si, že otvory svých hnízd si vydlabaly jeden vedle druhého v horní jílové vrstvě odlomeného srázu. Stál jsem takříkajíc na proděravěném kousku země, který se mohl každým okamžikem sesunout. Bez ohledu na to jsem co nejvíc zaklonil hlavu, jak jsme to kdysi dělávali na ploché plechové střeše dvoupatrového včelínu, abychom si dokázali, kdo má větší odvahu, zahleděl se k nadhlavníku, sklouzl pohledem po nebeském korpusu a přelétl očima od obzoru přes vodu až k úzkému břehu ležícímu asi dvacet metrů pode mnou. Zvolna jsem vydechl, a když jsem o krok ustoupil, abych překonal pocity závratě, zdálo se mi, že jsem na úzkém pruhu pobřeží zahlédl jakýsi podivně nevýrazný pohyb. Přikrčil jsem se a pohlédl trochu vyděšeně přes okraj. Dole ležel lidský pár, zřejmě na dně jámy, pomyslel jsem si, muž natažený přes tělo jiné bytosti, z níž nebylo možné rozeznat nic než dvě pokrčené a jakoby vyvrácené nohy. A ve vteřině úleku, která trvala celou věčnost a během níž mnou tenhle obraz projel, se mi zadrželo, že nohy toho muže sebou škubly, jak se to stává u oběšenů. Teď už ale ležel klidně, a stejně tichá a nehybná byla i žena. Připomínali velkého beztvareho měkkýše vyvrženého na břeh, na pohled jedno tělo, které sem bylo zaneseno z velké dálky, s mnoha končetinami, dvouhlavou mořskou nestvůru, poslední exemplář monstrózního druhu, jemuž z nozder unikají už jen záchvěvy slabého dechu a jehož život pomalu dohasíná. Poděšen jsem se zdvihl, nejistý, jako bych se poprvé v životě sbíral ze země, a odcházel z toho děsivého místa po útesu mírně se svažující pěšinou k pobřeží, jež se tu táhne směrem k jihu. V dálce přede mnou se krčilo město Southwold s bezpočtem domků, malým ostrůvkem stromů a sněhobílým majákem pod tmavým nebem. Ještě než jsem k němu došel, začaly padat první kapky. Obrátil jsem se, pohlédl na opuštěnou cestu, po níž jsem sem přišel, a nevěděl jsem, zda jsem tu bledou mořskou nestvůru na úpatí covehithského útesu oprav-

du viděl, nebo si to jen namlouvám. Vzpomínka na tehdejší nejistotu mě opět přivádí ke zmíněnému uruguayskému příběhu, který se ve své podstatě zabývá našimi pokusy objevit světy druhého či dokonce třetího řádu. Vypravěč v něm líčí, jak se společně s Adolfem Bioyem Casaresem zúčastnil roku 1935 v jednom domě na Gaonově ulici ve čtvrti Ramos Mejía večere, po níž se rozpředla obšírná debata o sepsání románu, který by se prohřešoval proti všem očividným faktům a zapléтал se do nejrůznějších rozporů způsobem, jenž by jen několika málo čtenářům – velmi málo čtenářům – umožnil vytušit na jedné straně hrůznou a zároveň zcela banální skutečnost, jež by byla ve vyprávění skryta. Na konci chodby vedoucí do pokoje, v němž jsme tenkrát seděli, pokračuje dál autor, viselo oválné, napůl už slepé zrcadlo, které nás znepokojovalo. Zdálo se nám, že nás jako němý svědek sleduje, a přišli jsme na to – za hluboké noci jsou taková odhalení téměř nevyhnutelná –, že zrcadla v sobě mají cosi nestvůrného.

Bioy Casares si v tu chvíli vzpomněl, že jeden z uqbarských bludařů kdysi prohlásil, že zrcadla a pohlavní spojení jsou ohavnosti, protože rozmnožují počet lidí. Zeptal jsem se ho, pokračuje autor, odkud má tuhle paměťihodnou myšlenku, a on mi řekl, že ji zaznamenává *The Anglo-American Cyclopaedia* v hesle Uqbar. V dalším průběhu vyprávění se však ukáže, že žádný takový článek v uvedené encyklopedii není, respektive že ho uvádí pouze exemplář, který si Bioy Casares před lety sám opatřil a jehož šestnáctý svazek má o čtyři strany víc než všechny ostatní exempláře zmíněného vydání z roku 1917. Zůstává tudíž nejasné, zda Uqbar vůbec kdy existoval nebo zda při popisu téhle neznámé země podobně jako u projektu encyklopedistů Tlön, jemuž je věnována dominantní část příběhu, nejde o to, dospět časem prostřednictvím čehosi čistě nereálného k nové skutečnosti. Labyrintická konstrukce Tlön, jak se zmiňuje dodatek z roku 1947, se chystá vytěsnit známý svět. Dosud nikým neovládaný jazyk Tlön proniká už podle tohoto dodatku do škol, historie Tlönu překrývá všechno, co jsme předtím věděli nebo se domnívali, že víme, v historiografii se ukazují nesporné výhody fiktivní minulosti. Téměř všechna vědecká odvětví jsou zreformována a těch několik málo nereformovaných čeká na svou obnovu. Rozptýlená dynastie samotářů, dynastie vynálezců, encyklopedistů a lexikografů Tlön změnilo tvářnost světa. Všechny jazyky, i španělština, francouzština a angličtina, z povrchu země mizí. Svět bude Tlön. Já, uzavírá vypravěč, o to ale nedbám a věnuji poklidné dny ve svém venkovském domě revizi nejistého quevedovského překladu (který nemám v úmyslu otisknout) Brownova spisu *Urn Burial*.

IV

Když jsem se po večeri vydal na první obchůzku po ulicích a uličkách města, dešťové mraky už rozehnal vítr. Mezi řadami cihlových domů se začínalo šerit. Jen maják se svou probleskující skleněnou kabinou odrazil poslední paprsky zapadajícího slunce. Unaven po dlouhé pěší cestě z Lowestoftu jsem se brzy usadil na jedné z laviček na širokém travnatém místě zvaném Gunhill a pohlížel na klidné moře, z jehož hloubky se teď začínaly nořit

stíny. Poslední večerní chodci se vytratili. Bylo mi, jako bych se ocitl v prázdném hledišti a nijak by mě nepřekvapilo, kdyby se přede mnou náhle rozevřela opona a na předscénu vystoupil například 28. květen 1672, onen památný den, v němž se z mlžného ranního oparu náhle se zářícím sluncem za zády vynořila holandská flotila a zahájila palbu na anglické lodě seskupené v southwoldském zálivu. Obyvatelé Southwoldu tehdy nejspíš po prvních výstřelech vyběhli před město a sledovali nevidané divadlo z mořského břehu. Chráníce si rukama oči před oslnujícím jasem pozorovali zdánlivě zmatené přesuny lodí, viděli, jak se plachty v mírném severovýchodním větru nadouvají a během těžkopádného manévrování opět splaskávají. Na danou vzdálenost nebylo zřejmě možné nikoho rozeznat, ani muže na velitelských můstcích holandské a anglické admirality. Později, když bitva pokročila, sklady se střelným prachem vylétly jeden po druhém do povětří a térem natřené trupy některých plavidel shořely až k čáře ponoru, se všechno zahalilo do chuchvalců štiplavého, žlutočerného kouře, které se převalovalo po zálivu a znemožňovalo sledování průběhu boje. Lze-li o popisech tehdejších bitev, svedených na takzvaných polích slávy, mluvit jako o nespolehlivých, u malířských vyobrazení velkých námořních střetů jde nepochybně o naprosté fikce. Ani oslavovaní malíři námořních bitev jako Storck, van der Velde nebo de Louthembourg, jejichž výtvoři věnované *Battle of Sole Bay* jsem podrobněji prostudoval v námořním muzeu v Greenwichi, nedokážou navzdory jasně rozpoznatelnému realistickému záměru zprostředkovat skutečný obraz toho, co se na lodi přetížené až po samou mez výstrojí a mužstvem dělo, když se hořící stožáry a plachty řítily na palubu nebo když do podpalubí hemžícího se lidskými těly vletly dělové koule. Jen na trojstěžníku *Royal James*, který se vznal po napadení zápalnou lodí, přišla o život téměř polovina tisícíhlavé posádky. O záhubě této vlajkové lodi se nedochovaly žádné podrobnější zprávy. Očití svědkové údajně viděli téměř sto padesát

kilogramů vážícího vrchního velitele anglické flotily hraběte ze Sandwiche, jak stojí na zádi v objetí plamenů a zoufale gestikuluje. Jisté je jen, že o několik týdnů později vyvrhlo moře jeho nadmutou mrtvolu u Harwiche na břeh. Švy jeho uniformy popraskaly a knoflíkové dírky byly roztržené, ale Podvazkový řád se skvěl neporušeným leskem. V té době existovalo pravděpodobně na světě jen málo měst o takovém počtu duší, kolik jich sešlo ze světa v podobných bitvách. Vytrpěná muka a celé to dílo zkázy mnohonásobně přesahuje naši obrazotvornost, stejně jako si není možné představit, jak nesmírnou prací – od porážení a opracování stromů, těžby a přetavení rudy a ukování železa až po utkání a sešití plachet – bylo třeba vykonat, aby bylo možné postavit a vyzbrojit plavidla, z nichž většina byla od samého počátku odsouzena k zániku. Ona podivná stvoření, pokřtěná *Stavoren*, *Resolution*, *Victory*, *Groot Hollandia* či *Olyfan*, brázdila hnána větrem vlny moří jen krátkou chvílí, než navždy zmizela ze scény. Nikdy se mimochodem úplně nevyjasnilo, která z obou stran nakonec v námořní bitvě u Southwoldu, v níž šlo o to, vynutit si silou obchodní výhody, zvítězila, ale obecně se má za to,

že právě od téhle stěží patrné změny v rovnováze sil, jež byla ve zjevném nepoměru k lidským i hmotným nákladům bitvy, se datuje počátek pozvolného holandského úpadku. Téměř zruinovaná, diplomaticky izolovaná a holandským přepadením Chathamu hluboce pokořená anglická vláda mohla od té chvíle přes závažné strategické nedostatky a neutěšený stav námořní správy, jež byla na pokraji rozpuštění, zahájit díky tehdejší náhodné souhře větru a vln svou naprostou nadvládu nad mořem, již pak nedokázalo dlouhá léta nic narušit. – Jak jsem tak toho večera v Southwoldu seděl na svém místě nad Německým oceánem, zdálo se mi, že zřetelně cítím, jak se svět pomalu hrouží do tmy. V Americe, jak píše Thomas Browne ve svém traktátu *The Garden of Cyrus*, jsou lovci vzhůru, zatímco v Persii právě upadají do nejhlubšího spánku. Stín noci překryje jako vlečka celou zem, a protože po západu slunce se téměř všechno ukládá v jednom zemském pásmu po druhém na lože, pokračuje Browne, mohl by mít člověk, kdyby šel za zapadajícím sluncem, trvale před očima na námi obývané kouli samá ležící, jakoby Saturnovým srpem pozatá těla – nekonečně dlouhý hřbitov lidstva toužícího pohroužit se do snů. Dál a dál jsem vyhlížel na moře, až tam, kde byla tma nej hustší a kde se táhla už jen stěží rozpoznatelná, podivně utvářená hradba mraků, zřejmě ozvěna ustupujícího nečasu, který se pozdě odpoledne přehnal přes Southwold. Vrcholové oblasti tohoto inkoustově zbarveného horstva se ve svých nejvyšších polohách ještě nějakou chvíli leskly jako ledovcová pole Kavkazu, a jak před mýma očima zvolna pohasínaly, napadlo mě, že jsem jednou před lety prošel ve snu po celé délce jakési stejně tak vzdálené a neznámé hory. Musela to být cesta dlouhá nejméně tisíc mil, která vedla přes rokle, stržemi a údolími, přes horské průsmyky, vrchy a ledovce, po kraji hlubokých lesů, přes šterkové planiny, sutí a sněhem. A vzpomněl jsem si, že když jsem ve svém snu došel večer až na její konec a ohlédl se, bylo právě šest hodin. Zubaté vrcholky hor, z nichž jsem právě

sešel, se hrozivě ostře odrážely od tyrkysově modré oblohy, na níž pluly dva nebo tři růžové obláčky. Ten obraz, až nevysvětlitelně povědomý, mi nešel několik týdnů z mysli a až do nejmenšího detailu, jak jsem si nakonec uvědomil, se kryl s reliéfem masivu Vallüla, který jsem několik dní před zápisem do školy zahlédl ve stavu naprosté vyčerpanosti z omnibusu, když jsme se jednoho večera vraceli z výletu do Montafonu. Pravděpodobně jde o zasuté vzpomínky, které propůjčují snům onu zvláštní nadskutečnost. Ale možná je to i něco jiného, mlhavého a záhadného, jímž se nám ve snu paradoxně všechno zjevuje jako mnohem jasnější. Z malého rybníku je jezero, ze závanu větru vichřice, z hrstky prachu poušť, ze zrníčka síry v krvi vulkanický oheň. Co je to za divadlo, v němž jsme básníky, herci, techniky, malíři kulis a publikem v jednom? Patří k procházení snových chodeb víc nebo méně rozumu, než kolik ho s sebou bereme, když se ukládáme na lože?

Stejně jako mi byly tyhle věci vždycky nepochopitelné, zdálo se mi toho večera na southwoldském Gunhillu nemožné opravit uvěřit, že jsem přesně před rokem pohlížel z protějšího holandského pobřeží na Anglii. Po jedné neklidné noci ve švýcarském Badenu jsem tehdy jel přes Basilej a Amsterdam do Haagu a ubytoval se v jednom z pochybných hotýlků u nádraží. Už nevím, jestli to byl *Lord Asquith*, *Aristo* nebo *Fabiola*. V recepčním výklenku podniku, který by i nejskromnějšího cestujícího naplnil pocitem hluboké sklíčenosti, seděli dva už ne právě mladí a zjevně dlouho ve společném svazku žijící muži a mezi nimi, jakoby místo dítěte, meruňkově zbarvený pudl. Když jsem si v pokoji, který mi byl přidělen, chvíli odpočinul, vyšel jsem po nádražní ulici směrem ke středu města s úmyslem něco malého pojíst, prošel kolem baru *Bristol*, *Café Yuksels*, kolem *video-boetieku*, pizzerie *Arana Turka*, kolem *Euro-Sex-Shopu*, islámského řeznictví a obchodu s koberci, nad jehož výkladem byla umístěna primitivní čtyřdílná freska karavany táhnoucí pouští.

Na průčelí zchátralého domu stálo rudými písmeny *Perzenpaleis* a všechna okna v prvním patře byla přetřena bílým vápnem. Zatímco jsem ještě vzhlížel k fasádě, proklouzl těsně kolem mě, až jsme se jeden druhého dotkli lokty, brankou dovnitř muž s černým plnovousem, který měl na sobě přes dlouhý oděv navlečené

staré černé sako. Úzkou štěrbinou pootevřených dveří padl můj zrak na nezapomenutelný, z času zcela vytržený okamžik na dřevěný regál, v němž bylo spořádaně jeden vedle druhého a na sobě naskládáno snad sto párů obnošených vycházkových bot. Až po chvíli jsem ze zadního dvora domu spatřil čnít do azurově modrého holandského večerního nebe minaret. Celá tahle čtvrť, kterou jsem se pak víc než hodinu procházel, na mě působila, jako by pocházela z jiné planety. Okna v postranních uličkách byla z větší části zatlučena prkny a na ušmudlaných zdech z pálených cihel stály nápisy jako *Help de regenwouden redder* a *Welcome to the Royal Dutch Graveyard*. Někam zajít, k tomu jsem se už nedokázal odhodlat. Místo toho jsem si v McDonald's, kde jsem si u pronikavě osvětleného pultu připadal jako zločinec, jehož už ve všech zemích dlouho hledají, zakoupil sáček chipsů, které

jsem pak po jednom pojídal na zpáteční cestě do hotelu. Na ulici k nádraží se mezitím před vchody nejrůznějších zábavních podniků a jídelen shromáždily skupinky orientálně vyhlížejících mužů, z nichž většina mlčky kouřila, zatímco ten či onen zřejmě právě dohadoval se zákazníkem obchod. Když jsem došel ke kanálu, který se tu kříží s ulicí, zčistajasna kolem mě proklouzla americká limuzína ověšená světly, s nablýskaným chromem a otevřenou střechou, v níž seděl v bílém obleku pasák se slunečními brýlemi se zlatými obroučkami na očích a směšným tyroláčkem na hlavě. A zatímco jsem v nelíčeném údivu tohle bezmála nadpozemské zjevení chvíli sledoval, vyřítil se na mě nečekaně zpoza rohu jakýsi tmavovlasý chlapík s nefalšovaným děsem v očích, zprudka mě oběhl a strhl mě přitom do dráhy svého pronásledovatele, podle všeho jednoho ze svých krajanů. Kromě toho musel být ten muž, jehož oči se blýskaly zuřivou chutí vraždit, kuchařem nebo někým z kuchyně, neboť měl kolem boků uvázanou zástěru a v ruce třímал dlouhý lesknoucí se nůž, který projel tak blízko kolem mě, že jsem téměř cítil, jak mi proniká do žeber. Rozrušen tímhle zážitkem, jenž ve mně nějakou dobu dozníval, ležel jsem pak dlouho bez hnutí na posteli v hotelovém pokoji. Byla to nepříjemná, tíživá noc, tak dusná, že nebylo možné nechat okna zavřená. A sotva je člověk otevřel, uslyšel hluk provozu z křižovatky a každých pár minut nesnesitelné zaskřípění tramvaje, která se jen s obtížemi propracovávala zatáčkou na konečné. Když jsem pak stál druhého dne v Mauritshuisu před bezmála čtyři čtvereční metry velkým skupinovým portrétem *Hodina anatomie dr. Nicolaase Tulpa*, nebyl jsem přirozeně v nejlepším rozpoložení. Přestože jsem do Haagu přijel hlavně kvůli tomuhle obrazu, který měl mou mysl v následujících letech tolik zaměstnávat, nebyl jsem při pohledu na tělo ležící na prosektuře na zádech před zraky chirurgického spolku schopen jediné myšlenky. Aniž jsem si to dokázal blíž vysvětlit, vyobrazení mě ke všemu ještě silně dráždilo a trvalo pak téměř hodinu, než

jsem se před *Pohledem na Haarlem s bělením prádla* od Jacoba van Ruisdaela zase trochu uklidnil. Rovina táhnoucí se k Haarlemu je na něm zachycena shora, ve směru od dun, jak se obecně soudí, ale dojem z pohledu z ptačí perspektivy je tak silný, že mořské duny by musely ležet na pahorkatině, ne-li rovnou na nějaké nižší hoře. Van Ruisdael nestál přirozeně během malování na dunách, ale v uměle vytvořeném, imaginárním bodě nad zemí. Jen tak mohl vidět všechno najednou, obrovskou, dvě třetiny obrazu zakrývající oblohu plnou mraků, město, které není až na katedrálu sv. Bavona, zakrývající všechny ostatní domy, ničím jiným než jakýmsi roztřepeným horizontem, tmavé křoviny a remízky, statek v popředí a osvětlené pole, na němž leží pruhy vyběleného plátna a kde je zachyceno při práci, pokud jsem je dokázal spočítat, sedm nebo osm méně než půl centimetru vysokých postaviček. Když jsem vyšel z galerie, sedl jsem si na chvíli na sluncem ozářené vstupní schodiště paláce, který dal podle údajů z mého průvodce postavit a vyzdobit guvernér Johann Maurits během svého sedmiletého pobytu v Brazílii jako svou kosmografickou rezidenci. Měla být odrazem divů vzdálených krajin, jak to odpovídalo guvernérovo heslu „Tak daleko, kam až sahá svět“. Při slavnostním otevření v květnu 1644, tedy přesně tři sta let před mým narozením, předvedlo prý na dlážděném náměstí před novou budovou jedenáct Indiánů, které si guvernér z Brazílie přivezl, domorodý tanec, aby si shromáždění občané města mohli udělat představu o tom, do jak vzdálených zemí nyní moc jejich komunity sahá. Tanečníci, o nichž se jinak nic nedochovalo, dávno zmizeli, odešli neslyšně jako stíny, tiše jako volavka, již jsem zahlédl, když jsem se opět vydal na cestu, jak se těsně nad plochou hladinou odhodlaně zdvíhá a pravidelnými máchnutími křídel mizí z dosahu automobilového provozu, ploužícího se podél břehu Hofvijveru. Kdoví, jaké to před dávnými časy opravdu bylo? Diderot popisuje ve své zprávě z cest Holandsko jako evropský Egypt, kde lze plout v loďce přes pole

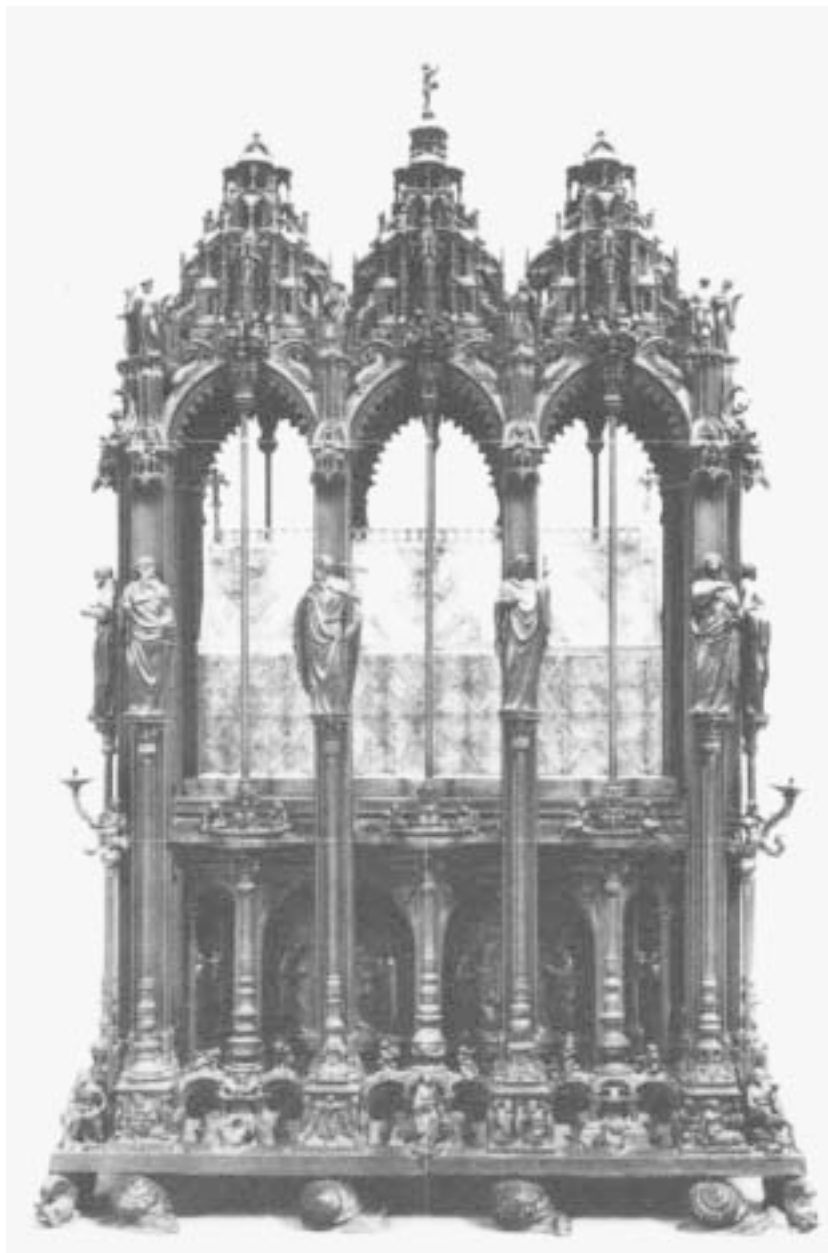
a kde v šíř i v dál, kam až oko dohlédne, nevyčnává nic nad zaplavenou půdu. Nejnepatrnější vyvýšenina, píše, dopomůže člověku v téhle nádherné zemi k absolutnímu pocitu vznešenosti. A nic podle něho neuspokojovalo lidského ducha víc než čistá, v každém ohledu příkladně vystavěná holandská města se svými kanály rovnými jako pravítka a lemovanými stromy. Řadí se jedno k druhému, jako by je přes noc umělcova ruka vykouzlila podle plánu promyšleného do posledního detailu, a dokonce i uprostřed největších z nich si člověk stále připadá jako na venkově. Haag, jenž v té době čítal na čtyřicet tisíc obyvatel, nazývá Diderot nejkrásnější vsí na světě, a cestu z města k pobřeží u Scheveningenu promenádou, jež nemá sobě rovné. Když jsem sám krácel po Parkstraat k Scheveningenu, nebylo nijak snadné se do jeho slov vcítit. Tu a tam stála v zahradě krásná vila, ale jinak nebylo vidět nic, nad čím bych si s obdivem povzdechl. Pravděpodobně, jak se v cizích městech často stává, jsem se vydal špatnou cestou. Doufal jsem, že v Scheveningenu už z dálky uvidím moře, ale musel jsem kráčet dlouho ve stínu několikapatrových obytných domů, jako bych šel po dně nějaké rokle. Když jsem konečně dorazil k pobřeží, byl jsem tak unavený, že jsem si musel lehnout, a spal jsem až do pozdních odpoledních hodin. Slyšel jsem, jak šumí moře, napůl ve snu jsem rozuměl každému holandskému slovu, a poprvé v životě jsem měl pocit, že jsem došel tam, kam jsem vždycky patřil, že tu jsem doma. Ještě po probuzení se mi na okamžik zdálo, že kolem mě na cestě pouští odpočívá můj lid. Předě mnou se jako velký karavanseráj zdvíhalo do výšky průčelí lázeňského domu, s čímž mimochodem docela dobře ladilo, že hotelový palác, usazený tu zřejmě někdy na přelomu století do písku, obklopovaly četné přístavky se stříškami ve tvaru stanů, které tu byly zjevně zřízeny až v poslední době a v nichž našly útočiště novinové stánky, obchody se suvenýry a malé bufety. V jednom z nich, grilu *Massada*, nad jehož pultem byly na světelném panelu místo obvyklých hamburgerových

kombinací vyobrazeny jen košer pokrmy, jsem před zpáteční jízdou do města vypil ještě šálek čaje a obdivoval blažeností zářící starší pár, jenž tu v obklopení pestrého zástupu vnoučat slavil v jinak prázdném lokále nějakou rodinnou či prázdninovou událost.

K večeru, už v Amsterdamu, jsem seděl v tichém salonu soukromého hotelu u Vondelparku, který byl zařízen starým nábytkem, obrazy a zrcadly a znal jsem ho už z dřívějška, a psal si různé poznámky o zastávkách po své už téměř ukončené cestě, o dnech strávených řadou rešerší v Bad Kissingenu, o panice, která mě zachvátila v Badenu, o plavbě v člunu po Curyšském jezeře, o šťastné šňůře v kasinu v Lindau, návštěvě Staré pinakotéky a hrobu svého jmenovce a patrona v Norimberku, o němž legenda vypráví, že byl královským synem z Dácie či Dánska a v Paříži se oženil s francouzskou princeznou. O svatební noci ho prý přepadl hluboký pocit vlastní bezvýznamnosti. Podívej, řekl údajně své nevěstě, dnes jsou naše těla ověšena šperky, a zítra se stanou potravou červů. Ještě před svítáním uprchl, vydal se do Itálie a žil tam nějaký čas v ústraní, až jednoho dne

pocítil, že je schopen konat zázraky. Po záchraně anglosaských královských synů Winnibalda a Wunibalda, jimž poslal po nebeském poslu chléb upečený z popela, aby je spasil před jistou smrtí hladem, a po proslulém kázání ve Vicenze zamířil přes Alpy do Německa. U Řezna překonal na vlastním plášti Dunaj, ve městě scelil ze střepů rozbitou sklenici a v kamnech koláře skrblicího dřevem rozdělal oheň z ledových rampouchů. Pro mě měl tehle příběh o spalení zmrzlé životní substance vždycky zvláštní význam a často jsem si kladl otázku, zda není vnitřní proměna v led a vyprázdnění nakonec předpokladem k tomu, aby se svět pomocí nějakého podvodného exhibicionismu přesvědčil, že ubohé srdce člověka stále ještě plane. Ale ať už je to jakkoli, můj patron vykonal údajně ve své poustevně v říšském lese mezi řekami Regnitz a Pegnitz později ještě řadu zázraků a vyléčil mnohé nemocné, než jeho mrtvolu, jak si to předem určil, dovezli dva statní voli na káře do míst, kde je dodnes jeho hrob. Po několika staletích, v květnu 1507, rozhodl norimberský patriciát, aby kovář Peter Vischer zhotovil pro *heiligen himelfursten Sand Sebaloten* mosazný sarkofág. V červnu 1519, po dokončení dvanáctileté práce, byl monument vážící několik tun a vysoký téměř pět metrů, který nese dvanáct hlemýžďů a čtyři prohnutí delfíni a představuje celý kosmos historie spasení, vystaven v chóru kostela zasvěceného patronu města. Na podstavci náhrobku se fauni, mořské panny, pohádkové bytosti a zvířata všech představitelných druhů ucházejí o čtyři ženské ctnosti, rozum, umírněnost, spravedlnost a statečnost. Nad nimi je mezi zpodobeními ledového zázraku, nasycení hladovějících a obrácení kacíře na víru vidět postavy ze světa legend – lovce Nimroda, Herkula s kyjem, Samsona s oslí hlavou a boha Apollóna mezi dvěma labutěmi. Pak přijdou apoštolové se svými mučednickými nástroji a symboly a úplně nahoře stojí nebeské město se třemi vrcholy a nesčítnými obydlími, Jeruzalém, toužebně očekávaná nevěsta, chýše Boží mezi lidmi, obraz jiného, nově povstalého života.

A uvnitř pláště obklopeného osmdesáti vznášejícími se anděly, jenž je odlit z jednoho kusu, odpočívají ve schránce potažené stříbrným plechem ostatky příkladného mrtvého a předchůdce času, kdy nám budou setřeny slzy ze skrání a v němž už nebude utrpení ani bolesti a nářku.

V Amsterdamu nastala noc. Seděl jsem ve tmě v podkrovním pokoji svého hotelu nedaleko Vondelparku a naslouchal prudkým nárazům větru, který teď ohýbal koruny stromů. V dáli bylo slyšet rachocení hromu. Na obzoru se tu a tam slabě zablesklo. Kolem jedné, když jsem uslyšel, jak na plechovou stříšku před mým oknem začaly dopadat první kapky, jsem přistoupil k parapetu a vyklonil hlavu do teplého vzduchu prostoupeného šuměním deště. Brzy se déšť změnil v liják a spouštěl se v provazcích do stinných hloubek parku, který chvílemi doslova vzplnul bengálským ohněm. V okapech to klokotalo jako v horském potoce. V jednu chvíli, kdy po nebi opět přejel blesk, jsem pohlédl dolů do hotelové zahrady hluboko pod sebou a v širokém příkopě oddělujícím zahradu od parku jsem pod ochranou hluboko svěšených větví smuteční vrby na vodní hladině pokryté travnatě zeleným krupičnatým povlakem spatřil párek nehybných kachen. Ten obraz vystoupil na zlomek vteřiny ze tmy v tak dokonalé jasnosti, že ještě teď vidím každý jednotlivý vrbový list, jemné odstíny peří obou ptáků a věřím, že jsem dokonce nad jejich očima zahlédl pórovité tečky na kůži víček.

Letištní budova Schipholu byla následujícího rána ponořena do tak nádherně tlumené atmosféry, až si člověk mohl představit, že už je jednou nohou mimo pozemský svět. Zvolna, jako by byli pod vlivem uklidňujících prostředků či se pohybovali v prodlouženém čase, putovali pasažéři letištními halami nebo se vznášeli, tiše stojíce na pohyblivých schodech, směrem ke svým místům určení ve výškách nebo v podzemí. Ve vlaku z Amsterdamu jsem při listování v Lévi-Straussových *Smutných tropech* narazil na popis Campos Elyseos, ulice v São Paulu, v níž

se uprostřed zahrad hustě porostlých eukalypty a mangovníky pomalu rozpadají dřevěné vily a prkenné boudy, postavené tu kdysi boháči v jakémisi fantazijním švýcarském stylu. Možná proto mi toho rána připadalo letiště prostoupené tichým šepotem jako předpokoj jakési neznámé země, z níž se už žádný cestující nevrací. Tu a tam jakýsi astrální a andělsky intonující ženský hlas kohosi vyvolal: *Passagiers Sandberg en Stromberg naar Copenhagen. Mr. Freeman to Lagos. La señora Rodrigo, por favor.* Dříve či později tu zřejmě každý z čekajících přijde na řadu. Usadil jsem se do jedné z pohodlných lenošek, v nichž ještě tu a tam jakoby v bezvědomí polehávali natažení nebo schoulení spáči, kteří tady po mezipřistání trávili noc. Nedaleko mě seděla skupina Afričanů zahalená do dlouhých sněhobílých úborů a přímo proti mně si nápadně upravený pán se zlatým řetízem od hodinek na vestě četl noviny, jejichž titulní straně dominoval snímek obrovské masy kouře, která jako by vyvěrala sama ze sebe a připomínala atomový hřib. *De aswolk boven de vulkaan Pinatubo*, stálo v titulku. Venku se betonové plochy leskly v letním žáru, sem a tam ustavičně přejížděly nějaké vozičky a do modrého nebe se jeden za druhým zvedaly těžké stroje se stovkami cestujících. Během sledování téhle podívané jsem nejspíš musel na chvíli usnout, neboť najednou mi odněkud z velké dálky proniklo do uší mé jméno a hned nato naléhavé: *Immediate boarding at Gate C 4 please.*

Malé vrtulové letadlo na lince mezi Amsterdamem a Norwichem vystoupalo nejprve ke slunci, než se stočilo směrem na západ. Pod námi se rozprostíral jeden z nejhustěji obydlených regionů Evropy, rozlehlá satelitní města s nekonečnými řadami domků, *business parks* a blyštivé skleníky, jež podobny čtyřhranným ledovým krám pluly po zemi využité do posledního místečka. Staletí přetrvávající regulace, kultivace a stavební činnost proměnily tuto plochu v jedinou geometricky rozvrženou síť. V přímkách a jemných obloucích tu mezi pastvinami a lesními

porosty, nádržemi a rezervoáry probíhaly silnice, vodní toky a železniční tratě. Jako na počítadle sloužícím k propočítávání nekonečnosti klouzala vozidla po svých úzkých drahách, zatímco lodě plující po proudu i proti němu působily dojemem, že se zastavily. Jakési rozlehlé sídlo, zasazené do téhle pravidelné struktury a obklopené ostrůvky stromů, tu leželo jako pozůstatek dřívějších časů. Viděl jsem, jak pod námi ubíhá stín našeho letadla přes ohrady a živé ploty a protíná řady topolů a kanály. Přes sklizené pole se plazil jako na vodítku traktor a rozděloval je na světlejší a tmavší polovinu. Nikde však nebylo vidět živou duši. Ať už člověk letí přes Newfoundland nebo se po příchodu noci vznáší nad záplavou světel od Bostonu až po Filadelfii, nad perleťově se třpytícími pouštěmi Arábie, Porýním nebo prostorem kolem Frankfurtu, má bez výjimky pocit, že nikde nejsou lidé, jen to, co vytvořili a v čem se skrývají. Je vidět jejich domy a cesty, které je spojují, kouř stoupající z jejich obydlí a továren, auta, v nichž sedí, ale je samotné vidět není. A přece jsou všude na tváři země přítomní, každou hodinu se po ní dál šíří, pohybují se plástvemi do výšky strmících budov a jsou stále větší měrou vpleteni do sítí, jež svou složitostí daleko přesahují předsta-

vivost každého jedince, ať už jako kdysi v bývalých diamantových dolech v Jižní Africe mezi tisícem tažných lan a navijáků, nebo ve dvoranách dnešních burz a kancelářích agentur uprostřed proudu informací, jež neúnavně obíhají kolem zeměkoule. Pozorujeme-li se z takovéhle výšky, je hrozné, jak málo toho víme sami o sobě, o smyslu našeho bytí a našem konci, říkal jsem si, když jsme za sebou nechali pobřeží a vlétli nad rosolově zelené moře.

Přibližně takové musely být mé vzpomínky na pobyt minulého roku v Holandsku, když jsem toho večera v Southwoldu seděl sám na Gunhillu. Ještě tu musím připomenout, že nad southwoldskou promenádou stojí malý domek, v němž se ukrývá obecně prospěšná *Sailors' Reading Room*, sloužící od té doby, co jsou námořníci na vymření, v první řadě jako muzeum a v níž je uchováváno všechno, co nějak souvisí s mořem a životem na moři. Na stěnách visí barometry a navigační přístroje, galionové figury a modely lodí ve skleněných schránkách a láhvích. Na stolech jsou vystavené staré registry přístavní správy, lodní deníky, pojednání o plachetnicích, rozmanité časopisy a knihy s barevnými vyobrazeními legendárních trojstěžníků a zaoceánských parníků jako *Conte di Savoia* a *Mauretania*, obřích lodí z oceli a železa, jejichž komíny často mizely v nízkých mracích a jejichž délka přesahovala tři sta metrů, takže by se do nich vešel celý washingtonský Capitol. Southwoldská *Reading Room* se každý den (kromě Vánoc) ráno v sedm hodin otevírá a zůstává otevřena nepřetržitě až do půlnoci. Návštěvníků sem ovšem zabloudí jen pár v době prázdnin, a těch několik málo příchozích zpravidla zase po krátkém nechápavém rozhlédnutí, pro turisty tak příznačném, brzy odejde. Proto je *Reading Room* téměř stále prázdná, až na jednoho dva dosud přežívající rybáře a mořeplavce, kteří mlčky vysedávají v jedné z lenošek a nechávají uplynout čas. Občas si spolu k večeru v zadní místnosti zahrají partii biliáru. V šumění moře, které sem zvenku tiše proniká, je pak slyšet klapot o sebe narážejících koulí a občas, když nastane úplné ticho,

jak jeden z hráčů křídíje špičku tága a sfoukává z ní prach. Kdykoli jsem v Southwoldu, je *Sailors' Reading Room* mým zdaleka nejoblíbenějším místem. Lépe než kdekoli jinde tu mohu číst, psát dopisy, věnovat se myšlenkám nebo za dlouhých zimních měsíců jen tak vyhlížet na bouřlivé moře a sledovat vlny převaluující se přes promenádu. Proto jsem i tentokrát zamířil hned prvního rána po příchodu do Southwoldu podle svého zvyku do čítárny se záměrem učinit si pár poznámek k tomu, co jsem předcházejícího dne prožil. Nejdříve jsem jen zběžně, jako už tolikrát předtím, zalistoval v lodním deníku hlídkové lodi *Southwold*, která kotvila na podzim roku 1914 u přístavního mola. Na velkých kvartových stránkách, z nichž každá nese jiné datum, se najdou ojedinělé, jinak bílými místy obklopené zápisy jako *Maurice Farman Bi-Plane n'ward inland* nebo *White steam-yacht flying white ensign cruising on horizon to S.* Pokaždé když nějaký takový záznam rozluštím, s údivem zjišťuji, že stopa dávno zmizelá ve vzduchu nebo ve vodě zůstává tady dál na papíře patrná. Když jsem toho rána, v zamyšlení nad tajuplným přetrváváním písemných sdělení, opatrně mramorované desky deníku zavíral, padl mi do očí poněkud ohmataný, stranou na stole ležící foliant, který jsem tu za svých dřívějších návštěv nikdy neviděl. Jak se ukázalo, šlo o fotografické dějiny první světové války, sestavené a vydané roku 1933 redakcí *Daily Express*, ať už ve vzpomínce na pohromu, která se před mnoha lety odehrála, nebo jako varování před tím, co se nezadržitelně blížilo. V obsáhlém svazku jsou zdokumentována všechna válečná bojiště od alpského Vall'Inferna na rakousko-italské frontě až k flanderským polím a zachyceny veškeré formy násilné smrti, od zřícení osamělého vzdušného průkopníka u ústí Sommy až k masové agónii v bažinách Haliče. Je vidět francouzská města proměněná v prach a popel, mrtvolý hnijící mezi střeleckými zákopy v zemi nikoho, lesy zcela zpustošené dělostřeleckou palbou, bitevní lodě potápějící se pod chuchvalci petrolejového dýmu, pochodující kolony

vojsk, nekonečné proudy uprchlíků a zborcené zepelíny, fotografie z Przemyslu a St. Quentinu, Montfauconu a Gallipoli, obrazy zkázy, zohavení, zhanobení, hladu, ohně a třesuté zimy. Nadpisy jsou vesměs hořce ironické – *When Cities Deck Their Streets for War! This was a Forest! This was a Man! There is a Corner in a Foreign Field that is Forever England!* Zvláštní pasáž svazku je věnována chaotickým poměrům v balkánském regionu, který byl Anglii vzdálenější než Láhair nebo Omdurman. Stránku za stránkou tu defilují fotografie ze Srbska, Bosny a Albánie, záběry rozprášených skupin obyvatelstva i jedinců, kteří se v letním vedru pokoušejí vyhnout válečnému dění na vozech tažených voly po prašných venkovských cestách nebo pěšky sněhovými závěsemi, s koníkem vyčerpaným k smrti. Na úplném počátku téhle kroniky pohrom je přirozeně záběr ze Sarajeva. *Princip Lights the Fuse!* stojí nad ním. Je 28. června 1914, jasný slunečný den, tři čtvrtě na jedenáct na Latinském mostě. Na snímku je vidět pár Bosňáků, několik rakouských důstojníků a atentátníka, jenž je právě zatýkán. Obrázek na protilehlé straně zachycuje proděravělý a krví potřísněný kabát uniformy arcivévody Franze

Ferdinanda. Fotografie tohoto kusu oděvu byla zřejmě poté, co jej svlékli mrtvému následníku trůnu z těla, pořízena jen pro tisk a dopravena ve zvláštním depozitáři, jak předpokládám, drahou do hlavního města říše, kde je spolu s kloboukem s chocholem a kalhotami dodnes k vidění v černě orámovaném relikviáři ve Vojenskohistorickém muzeu. Gavrilo Princip, v době atentátu právě devatenáctiletý selský synek z údolí Grahova, který krátce předtím navštěvoval v Bělehradě gymnázium, byl po svém odsouzení uvržen do terezínských kasemat a tam podlehl v dubnu 1918 kostní tuberkulóze, která jej zvolna stravovala už od mládí. Ještě roku 1993 si Srbové připomínali pětasedmdesáté výročí jeho narození.

Na druhý den jsem seděl až do odpoledního čaje sám v baru hotelu *Crown*. Řinčení nádobí v kuchyni už dávno utichlo, ve stojacích hodinách se zapadajícím a vycházejícím sluncem a měsícem, který se objevil vždy ve večerní hodinu, se do sebe vsouvala ozubená kolečka, kyvadlo se houpalo rovnoměrně sem a tam, jedním trhnutím za druhým procházela velká ručička po své pouti ciferníkem a já se už nějakou chvíli cítil jako v krajině

věčného klidu, když vtom můj zrak padl při spíš nedbalém listování nedělním vydáním *Independentu* na delší článek, jenž přímo souvisel s oněmi balkánskými fotografiemi, které jsem si ráno prohlížel v *Sailors' Reading Room*. Pojednával o čistkách, které Chorvaté prováděli před padesáti lety v Bosně v souladu se záměry Němců a Rakušanů, a začínal popisem fotografie pořízené zřejmě na památku chorvatskými ustašovci, na níž několik spolubojovníků, zjevně v nejlepším rozpoložení a někteří v heroických pozicích, uřezává Srbovi jménem Branko Jungić pilou hlavu. Druhý, zřejmě pro zábavu pořízený snímek ukazuje už od těla oddělenou hlavu s cigaretou mezi napůl pootevřenými rty v posledním záškrubu bolesti. Tohle všechno se odehrávalo v táboře Jasenovac na Sávě, kde bylo metodami, z nichž dokonce i odborníkům z Velkoněmecké říše, jak se prý občas mezi sebou v úzkém kruhu vyjadřovali, vstávaly vlasy hrůzou, připraveno o život kolem sedmi set tisíc mužů, žen a dětí. Vedle primitivních šibenic stlučených z trámů, na nichž byli do houfu sehnání, etnický odlišní Srbové, Židé a Bosňáci věšeni po celých řadách jako vrány a straky, byla dávana přednost nástrojům jako pily a šavle, sekery, kladiva a kožené manžety s pevně zasunutými noži ze

solingenské oceli, které se uvazovaly na předloktí a byly určeny výlučně k podřezávání hrdel. Nedaleko Jasenovace, v okruhu ne víc než patnácti kilometrů, stály ještě tábory Prijedor, Stara Gradiška a Banja Luka, v nichž chorvatská milice prováděla s podporou wehrmachtu a posílena na duchu katolickou církví podobně den za dnem své dílo zkázy. Celá historie těchto několik let trvajících masakrů je zachycena v padesáti tisících dokumentech, jež po sobě v roce 1945 Němci a Chorvaté zanechali a které jsou dodnes uloženy, jak autor článku z roku 1992 uvádí, v bosenském archivu v Banja Luce. Ten sídlí, nebo sídlil, v bývalých c. k. kasárnách, kde měla v roce 1942 svůj hlavní stan výzvědná služba armádní skupiny E. Je nepochybné, že tam v dané době měli jasno o tom, co se v ustašovských lágrech děje, stejně jako o zvěrstvech, která se odehrávala v průběhu tažení proti Titovým partyzánům v pohoří Kozara, při němž samotným přišlo při bojových akcích, popravách a deportacích o život odhadem šedesát až devadesát tisíc lidí. Ženské obyvatelstvo Kozary bylo odvečeno do Německa a tam z větší části zlikvidováno v systému nucených prací, který se rozpínal po celém území říše. Z pozůstalých dětí v počtu třídvaceti tisíc jich milice na místě polovinu povraždila a zbytek sehnala na sběrná místa, odkud byly odesílány do Chorvatska, přičemž mnohé z nich zemřely na tyfus, vyčerpáním nebo strachem, ještě než dobytčáky dorazily do chorvatského hlavního města. Řada z těch, které zůstaly naživu, z hladu rozžvýkala lepenkovou cedulku s osobními údaji, která jim visela na krku, a tak v krajním zoufalství vyhladila svá jména. Později byly tyto děti katolicky vychovávány v chorvatských rodinách, posílány ke zpovědi a k prvnímu svatému přijímání. Jako všechny ostatní se ve škole učily komunistickou násobilku, nastoupily později do práce a stali se z nich železničáři, prodavačky, soustružníci nebo účetní. Nikdo však neví, jaké stíny vzpomínek je do dnešního dne děsí. Na tomto místě je třeba zmínit se ještě o tom, že mezi tehdejšími důstojníky výzvědné služby armádní

skupiny E byl i mladý vídeňský právník, jehož hlavním úkolem bylo koncipování memorand týkajících se přesídlení, které muselo být z humanitárních důvodů provedeno co nejrychleji, a za tyto záslužné úřednické výkony převzal později od chorvatské hlavy státu Ante Paveliće stříbrnou medaili Koruny krále Zvonimira s dubovou ratolestí. V poválečných letech zaujímal tento důstojník, už na počátku kariéry zdatný a zběhlý ve správních činnostech, různé vysoké úřady včetně funkce generálního tajemníka OSN. V této své poslední roli rovněž namluvil na magnetofonový pásek pro případné mimozemské obyvatele kosmu pozdravné poselství, které teď spolu s ostatními pamětihodnými výroky lidstva směřuje na palubě kosmické sondy *Voyager II* k hranicím sluneční soustavy.

V

Večer druhého dne po mém příjezdu do Southwoldu uvedla BBC po odvysílání pozdních zpráv dokument o Rogeru Casementovi, jehož jméno jsem do té doby neznal a který byl v roce 1916 popraven v londýnské věznici za velezradu. Přestože mě výjevy tohoto filmu, zčásti obsahujícího vzácné historické záběry, okamžitě upoutaly, záhy jsem v zeleném sametovém křesle, které jsem

si k televizi přisunul, upadl do hlubokého spánku. Ve svém zvolna ochabujícím vědomí jsem sice zcela jasně slyšel každé ze slov, jež vypravěč Casementova příběhu říkal a která byla, jak se mi zdálo, určena přímo mně, ale nechápal jsem jejich smysl. Klapej, mlýnku, klap, procházelo mi nakonec bez ustání hlavou, klapeš jen pro mě. Když jsem se pak po mnoha hodinách probudil za ranního svítání z těžkého snu a před sebou uviděl v oněmělé skříňce roztřesený monoskop, vzpomněl jsem si už jen na to, jak

se na začátku programu mluvilo o tom, že spisovatel Joseph Conrad poznal Casementa v Kongu a měl ho tehdy mezi Evropany, morálně rozloženými zčásti vlivem tropického klimatu, zčásti vinou vlastní hrabivosti a chtivosti, za jediného otevřeného a přímočarého člověka. Jednou jsem ho viděl, píše Conrad v pasáži z konžského deníku, která mi kupodivu utkvěla slovo od slova v paměti, jak vyzbrojen pouze hůlkou a v doprovodu luandského mladíka a dvou svých buldoků Bidyho a Paddyho vyráží do naprosté divočiny, která v Kongu obklopuje bezmála každé lidské sídlo. A několik měsíců nato jsem ho spatřil, jak pohráváje si se stejnou hůlkou z té divočiny zase s mladíkem nesoucím uzlík a oběma psy vychází, možná o něco pohublější, ale jinak bez jakékoli úhony, jako by se právě vrátil z odpolední procházky v Hyde Parku. Protože mi až na těch pár řádek a několik nezřetelných záběrů Conrada a Casementa vypadlo z paměti všechno, co vypravěč o životních osudech obou mužů nejspíš v dalším pokračování vyličil, pokoušel jsem se od té doby příběh, který jsem tehdy v Southwoldu (podle mého zcela nezodpovědně) zaspal, alespoň do určité míry z pramenů zrekonstruovat.

Koncem léta roku 1862 cestovala Mme. Evelina Korzeniowská se svým tehdy ještě ani ne pětiletým chlapcem Teodorem Józefem Konradem z malého podolského města Žitomiru do Varšavy, aby se připojila ke svému manželovi Apollu Korzeniowskému, který zjara opustil nepřilíš výnosné místo správce statku s úmyslem napomoci literární a politicko-konspirativní práci povstání proti ruské tyranii, po němž mnozí tak toužili. V polovině září se už ve varšavském bytě Korzeniowských konaly první schůzky ilegálního polského Národního výboru a malý Konrad měl v průběhu následujících týdnů bezpochyby možnost sledovat, jak u sebe rodiče přijímají řadu záhadných návštěv. Z vážných výrazů pánů hovořících v červenobílém salonu tlumenými hlasy mohl přinejmenším vytušit, o jak významnou historickou chvíli jde. Možná že byl už tehdy do smyslu spikleneckých záměrů za-

svěcen a věděl, že maminka chodí přes výslovný zákaz v černém kvůli svému lidu trpícímu pod cizí nadvládou. Pokud tomu tak nebylo, museli se mu se vším svěřit nejpozději koncem října, kdy byl otec zatčen a uvězněn v pevnosti. Po krátkém řízení před vojenským soudem byl shledán vinným a vypovězen do bohem opuštěného města Vologdy kdesi v pustinách severně od Nižního Novgorodu. Vologda, píše Apollo Korzeniowski v létě 1863 svým příbuzným, je jedna jediná bažinatá díra, jejíž silnice a cesty jsou vyloženy napříč ležícími kmeny. Domy i pestře pomalované a z prken stlučené paláce venkovské šlechty tu stojí v nepředstavitelném bahně na dřevěných kůlech. Všechno kolem se propadá, rozkládá a hnije. Existují jen dvě roční období, bílá a zelená zima. Devět měsíců v roce sem vane ledový vzduch od Severního moře. Teploměr klesá do nepředstavitelných hloubek. Člověk je obklopen nekonečnou tmou. Během zelené zimy bez ustání prší. Bahno vniká pode dveřmi do místností. Mrtvolná strnulost přechází do děsivého marasmu. V bílé zimě je všechno mrtvé, v zelené zimě všechno umírá.

Tuberkulóza, jíž Evelina Korzeniowská po léta trpí, se v těchto podmínkách rozvíjí prakticky bez zábran. Dnů, které jí ještě zbývají, pomalu ubývá. Milostivé gesto carských úřadů, které jí umožní delší pobyt na ukrajinském statku jejího bratra, aby se zotavila, pro ni není v konečném důsledku ničím jiným než prodloužením utrpení, neboť po vypršení přiznané lhůty se musí přes veškeré písemné žádosti a odvolání vrátit i s Konradem zpátky do vyhnanství, přestože už má blíž ke smrti než k životu. V den odjezdu stojí Evelina Korzeniowská na venkovním schodišti panského sídla v Nowofastówě, obklopena služebnictvem a zástupem příbuzných a přátel ze sousedství. Všichni shromáždění jsou s výjimkou dětí a livrejovaných sluhů oděni do šatů z černého sukna nebo černého hedvábí. Nikdo nepromluví. Poloslepá babička hledí bez hnutí přes smutnou scénu do pusté krajiny. Na písčité cestě vinoucí se kolem kruhového záhonu

se zimostrázem zastaví bizarní, podivně prodlouženě působící kočár. Příliš daleko vyčnívá mezi koňmi oj, příliš daleko se zdá být kozlík s kočím od zadního konce vozu přetíženého nejrůznějšími zavazadly a truhlami. Samotný kočár je zavěšen hluboko mezi koly jako mezi dvěma světy, které se sobě navždy vzdálily. Dvířka jsou otevřená a uvnitř na obrovských kožených polstrovaných sedadlech sedí už chvíli malý Konrad a pozoruje z šera to, co bude později popisovat. Zdrčena se matka ještě jednou rozhlédne kolem a pak opatrně, podpírána strýcem Tadeuszem, schází ze schodů. Ti, kteří zůstávají, na sobě nedávají nic znát. Dokonce i nejmilejší Konradova sestřenice, která působí ve své skotské sukni mezi černě oděnou společností jako princezna, se z úleku nad odjezdem obou vyhnanců jen zlehka dotkne rtů špičkami prstů. Oškřivá švýcarská slečna Durandová, která se celé léto s velkou oddaností věnovala Konradově výchově a jinak při každé příležitosti propuká v slzy, volá ještě statečně na svého chovance, mávající kapesníčkem na rozloučenou: *N'oublie pas ton français, mon chéri!* Strýc Tadeusz přirazí dvířka a o krok ustoupí. Kočár se rozjede. Z malého výřezu okna už mizí přátelé a milí příbuzní. Když Konrad vyhlédne na druhé straně z kočáru, vidí, jak se daleko vepředu, na druhé straně kruhového záhonu se zimostrázem, právě rozjíždí bryčka tažená po ruském způsobu třemi koňmi, v níž si okresní policejní velitel stahuje rukou v rukavici hluboko do očí kšiltovku převázanou ohnivě rudou stuhou.

Počátkem dubna 1865, osmnáct měsíců po odjezdu z Nowo-fastówa, umírá v exilu dvaatřicetiletá Evelina Korzeniowská na stín, který tuberkulóza rozšířila po jejím těle, a na stesk po domově, jenž rozložil její duši. Také Apollova vůle k životu téměř pohasla. Jen stěží se dokáže soustředit na pokyny synkovi, kterého skličuje tolikeré neštěstí. Vlastní práci už se vůbec nevěnuje. Nanejvýš sem tam pozmění řádku v překladu Hugových *Dělníků moře*. Takle nekonečně nudná kniha mu připomíná zrcadlo

vlastního života. *C'est un livre sur des destinées dépayssées*, říká jednou synovi, *sur des individus expulsés et perdus, sur les éliminés du sort, un livre sur ceux qui sont seuls et évités*. V roce 1867, krátce před Vánoci, je Apollo Korzeniowski z ruského vyhnanství propuštěn. Úřady došly k závěru, že už není nebezpečný, a aby se zotavil, vystavují mu pas na jednu cestu na Madeiru. Podniknout ji však Apollovi nedovoluje nedostatek financí a značně chatrné zdraví. Po krátkém pobytu ve Lvově, který mu připadá příliš rakouský, si pronajme několik pokojů v Poselské ulici v Krakově. V nich tráví většinu času bez hnutí v lenošce, truchlí nad ztracenou ženou, nad promarněným životem a ubohým, osamělým chlapcem, který právě sepsal vlasteneckou hru s názvem *Oči Johana Sobieského*. Apollo sám všechny své rukopisy spálil v krbu. Přitom se jako útržek černého hedvábí občas zdvihla beztížná vločka sazí a nesena vzduchem poletovala chvíli po pokoji, než klesla k zemi nebo se rozplynula ve tmě. Stejně jako pro Evelinu si i pro Apolla přišla smrt na jaře, když venku začalo tát, ale nebylo mu dopřáno zemřít ve výroční den její smrti. Upoután na lůžko setrval až dlouho do května, ale očividně už se vytrácel ze života. Konrad v těchto týdnech před otcovým skonem vysedával pozdě odpoledne po škole v pokojíku bez oken u stolku osvětleného zelenou lampičkou a psal úkoly. Skvrny od inkoustu v sešitě a na rukou byly důsledkem strachu v jeho srdci. Když se otevřely dveře do vedlejšího pokoje, uslyšel otcovo krátké, mělké oddechování. O nemocného se staraly dvě jeptišky s bílými čepci. Neslyšně přecházely po pokoji sem a tam, vykonávaly potřebné úkony a občas ustaraně pohlédly na dítě, které záhy osiří, jak řadí jedno vedle druhého písmenka, sečítá čísla nebo vysedává dlouhé hodiny nad tlustými polskými a francouzskými dobrodružnými knihami, cestopisy a romány.

Pohřeb vlastence Apolla Korzeniowského se stal velkou tichou demonstrací. Podél ulic, v nichž byl zastaven veškerý provoz, stáli ve slavnostním pohnutí a s nepokrytými hlavami dělníci, školní

mládež, univerzitní studenti a občané s cylindry v rukou a v otevřených oknech se ve vyšších patrech tísnily skupinky lidí v černém. Pohřební průvod s dvanáctiletým Konradem jakožto hlavním truchlícím na čele vyšel z úzké uličky, prošel středem města, minul nestejně vysoké věže kostela Panny Marie a zamířil k Floriánské bráně. Bylo krásné odpoledne. Modré nebe se kleňulo nad střechami domů a oblaka hnaná větrem plula vysoko nad nimi jako eskadra plachetnic. Zatímco kněz v těžkém, stříbrném vyšívaném ornátu mumlal k mrtvému magická slůvka, Konrad možná krátce pozdvihl oči k nebi a při pohledu na nádhernou a dosud nevidanou hru mraků ho napadla na syna venkovského šlechtice naprosto scestná myšlenka, že z něho bude kapitán. O tři roky později se s ní poprvé svěřil svému poručíkovi a nedal si ji za žádnou cenu rozmluvit, ani když ho strýc Tadeusz vyslal v létě se soukromým učitelem Pulmanem na několikátý denní výlet do Švýcar. Učitel měl svému svěřenci při každé vhodné příležitosti předvádět, kolik rozmanitých životních cest vedle povolání námořníka ještě existuje, ale ať mluvil u rýnských vodopádů v Schaffhausenu, v Hospenthalu, při prohlídce staveniště tunelu Svatého Gottharda či v průsmyku Furka o čemkoli, Konrad trval na svém původním plánu. Už o rok později, 14. října 1874 – kdy mu ještě není sedmnáct –, se na krakovském nádraží loučí u otevřeného okna vlaku s věrným strýcem Tadeuszem a babičkou Teofilou Bobrowskou, v kapse jízdenku do Marseille za 137 zlatých a 75 grošů. Veze s sebou jen to, co se vejde do příručního kufříku, a uplyne šestnáct let, než opět navštíví svou rodnou a pořád ještě ne svobodnou zemi.

V roce 1875 přepluje Konrad Korzeniowski poprvé na trojstěžníku *Mont Blanc* Atlantik. Koncem června je na Martiniku, kde loď zakotví v přístavu na dva měsíce. Návrat domů trvá bezmála čtvrt roku. Teprve na Štědrý den vpluje *Mont Blanc*, vážně poškozen zimními bouřemi, do Le Havru. Nijak nezviklán tímto strastiplným úvodem do námořnického života podniká Konrad

Korzeniowski další cesty k západoindickým ostrovům, do Cap-Haïtien a Port-au-Prince, na ostrov St. Thomas a do St. Pierre, které o něco později zničil výbuch sopky Mont Pelée. Převážejí se zbraně, parní stroje, prach a munice, po tunách se dovážejí cukr a dřevo vytěžené v deštných pralesích. Dobu, kdy není na

moři, tráví Korzeniowski v Marseille se svými druhy, ale pozná i vznešenější kruhy. V Café Boudol v rue Saint-Ferréol a v salonu majestátní chotě bankéře a rejdaře Delestanga se dostane do pozoruhodně promíšené společnosti šlechticů, bohémů, finančníků, dobrodruhů a španělských legitimistů. Poslední záchvěvy rytířskosti se tu střídají s bezohlednými machinacemi, sprádají se složité intriky, zakládají pašerácké syndikáty a uzavírají neprůhledné obchody. Korzeniowski se několikrát zaplete, utrácí mnohem víc, než má, a podlehne svodům jakési záhadné, stejně staré, ale už ovdovělé dámy. Tato žena, jejíž pravou identitu se nikdy nepodařilo zjistit, byla jako prominentka známá v legitimistických kruzích pod jménem Rita a tvrdilo se, že byla milenkou bourbonského prince dona Carlose, jehož se legitimisté

snazili tím či oním způsobem přivést na španělský trůn. Později se z různých stran rozšířila pověst, že doña Rita, která sídlila v jedné vile v rue Sylvabelle, a jistá Paula de Somogyiová jsou jedna a táž osoba. Vyprávělo se, že don Carlos, když se v listopadu 1877 vrátil z inspekce frontových linií v rusko-turecké válce do Vídně, požádal jistou madam Hannoverovou, aby mu z Pešti přivezla mladou sboristku Paulu Horváthovou, jež mu nejspíš učarovala svou krásou. Z Vídně odjel don Carlos se svou nově získanou průvodkyní nejprve za bratrem do Štýrského Hradce a odtud dál do Benátek, Modeny a Milána, kde ji představil jako baronku de Somogyiovou. Fáma o totožnosti obou milenek má zřejmě svůj původ v okolnosti, že Rita právě v tu dobu z Marseille zmizela a don Carlos ponechal ve stejné době baronku jejímu osudu – údajně kvůli výčitkám svědomí v souvislosti s očekávaným prvním přijímáním svého syna Jaimeho –, lépe řečeno provdal ji za tenora Angela de Trabadela, s nímž pak zjevně šťastně a spokojeně žila až do své smrti roku 1917 v Londýně. Zůstává sice nejasné, zda byla Rita a Paula opravdu toutéž osobou, ale že se mladý Korzeniowski ucházel o přízeň jedné z nich, ať už to byla dáma pasoucí původně kozy na katalánské vysočině, nebo pasačka hus od Balatonu, je zcela mimo pochybnost. Rovněž neexistují pochyby o tom, že milostná aféra, která v jistých ohledech nabývá prvků fantastičnosti, dosáhla svého vrcholu koncem února 1877, kdy se Korzeniowski buď sám střelil do prsou, nebo byl zasažen svým sokem. Dodnes se totiž nevyjasnilo, zda ke zranění, jež ho naštěstí neohrozilo na životě, došlo v souboji, jak tvrdil později sám Korzeniowski, nebo bylo výsledkem pokusu o sebevraždu, jak se domníval strýc Tadeusz. Dramatické gesto, jímž chtěl mladý muž vnímající sama sebe jako stendhalovce zjevně rozseknout onen gordický uzel, bylo však rozhodně inspirováno operou, jež tehdy v Marseille stejně jako v dalších evropských městech určovala společenské mravy a měla velký vliv i na projevy milostných tužeb. V Théâtre de Marseille poznal Korze-

niowski hudební kreace Rossiniho a Meyerbeera a především ho uchvátily operety Jacquesa Offenbacha, jež byly tehdy na vrcholu oblíbenosti a jejichž další předlohou by mohlo být i libreto s názvem *Konrad Korzeniowski a spiknutí carlistů v Marseille*. Ve skutečnosti ovšem skončila Korzeniowského francouzská učená léta jinak, když 24. dubna 1878 opustil s parníkem *Mavis* marseilleský přístav a odplul do Konstantinopole. Bylo už po rusko-turecké válce, ale jak později napsal, z lodi mohl ještě pozorovat, jak se kolem něho téměř jako fata morgana posouvá stanové městečko San Stefano, v němž byla podepsána mírová dohoda. Z Konstantinopole vyplula SS. *Mavis* do Jejsku na nejzazším výběžku Azovského moře, kde nabrala náklad lněného oleje a s ním pak podle záznamů přístavní správy v Lowestoftu dorazila 18. června 1878 k východoanglickému pobřeží.

Od července do začátku září, kdy odjel do Londýna, absolvoval Korzeniowski půltuctu plaveb jako námořník na nákladní lodi *Skimmer of the Sea*, která pendlovala mezi Lowestoftem a Newcastlem. Jen málo je známo o tom, jak v námořním přístavu a lázeňském středisku Lowestoft, jen stěží srovnatelném s Marseille, strávil druhou polovinu června. Pravděpodobně si pronajal pokoj a vyptával se na věci, které potřeboval znát pro své plány. Večer, když se nad mořem rozprostřela mlha, se nejspíš procházel po promenádě, jednadvacetiletý cizinec mezi samými Angličany a Angličankami. Vidím ho, jak stojí venku na přístavní hrázi, kde právě hraje večerní dechová kapela předeheru k *Tannhäuserovi*. A když pak pomalu kráčí mezi ostatními posluchači k domovu za mírného vánku od vody, překvapuje ho, s jakou lehkostí k němu náhle proniká do té doby tak nepřístupná anglická řeč, v níž později napíše své světově proslulé romány, a jak ho začíná naplňovat novou nadějí a vědomím cíle, kterého chce dosáhnout. První Korzeniowského četbou byly podle jeho vlastních slov *Lowestoft Standard* a *Lowestoft Journal*, které v týdně po jeho příjezdu informovaly publikum směsicí zpráv,

jež byla pro oba listy příznačná: mohutná exploze ve wigan-
ských dolech si vyžádala dvě stě lidských životů; v Rumunsku
došlo k povstání mohamedánů; v Jižní Africe bylo třeba násilně
potlačit nepokoje Kafrů; lord Grenville se zasazuje o vzdělání
ženského pohlaví; k Marseille zamířila expediční loď, aby odtam-
tud přepravila vévodu z Cambridge k inspekci indických oddílů
na Maltě; ve Whitby uhořela služka, když se na ní u otevřeného
krbu vznaly šaty, jež si z vlastní nepozornosti polila parafínem;
parník *Largo Bay* opouští Clyde s 352 skotskými vystěhovalci na
palubě; jistou paní Dixonovou ze Silsdeny stihla lehká mrtvice,
když se na prahu jejího domu znenadání objevil její syn Thomas
poté, co strávil téměř deset let v Americe; mladé španělské krá-
lovně ubývá den ze dne sil; opevňovací práce v Hongkongu, na
nichž se účastní přes dva tisíce kuliů, *rapidly approach comple-
tion; and in Bosnia all highways are infested with bands of rob-
bers, some of them mounted. Even the forests around Sarajevo are
swarming with marauders, deserters and franc-tireurs of all kinds.
Travelling is, therefore, at a standstill.*

V únoru 1890, tedy dvanáct let po příjezdu do Lowestoftu a víc
než patnáct let po rozloučení na krakovském nádraží, se Korze-
niowski, který mezitím získal anglické občanství a licenci kapi-
tána a zavítal do nejdlehlších končin světa, poprvé vrací do
Kazimierówki do domu strýce Tadeusze. V jednom zápisu mno-
hem pozdějšího data líčí, jak nakonec po krátkých zastávkách
v Berlíně, Varšavě a Lublinu dorazil na ukrajinskou železniční
stanici, kde ho očekávali kočí a majordomus jeho strýce v malých
saních, do nichž byli zapřaženi čtyři šedáci. Do Kazimierówki je
to osm hodin cesty. Ještě než se majordomus vedle mě posadil,
píše Korzeniowski, zabalil mě pečlivě do medvědího kožichu,
který mi sahal až ke špičkám bot, a přes hlavu mi přetáhl obrov-
skou kožešinovou čepici s klapkami na uších. Když se saně roz-
jely, začal pro mě zimní návrat do dětství, provázený pravidel-
ným cinkáním rolniček. Mladý, snad šestnáctiletý kočí nacházel

s neomylným instinktem cestu nekonečnými sněhovými poli. Na
mou poznámku o úžasném orientačním smyslu kočího, který
nikde nezaváhal a ani jednou nezabloudil, pokračuje dál Korze-
niowski, majordomus řekl, že jde o syna starého kočího Josefa,
který vozíval už mou babičku Bobrowskou blahé paměti a poz-
ději sloužil neméně věrně panu Tadeuszovi, dokud ho nesklátila
cholera. Také jeho žena zemřela na stejnou nemoc, jež propukla
s příchodem mrazivé zimy, řekl majordomus, a stejně tak všech-
ny děti, jediný, kdo zbyl v domě, je tenhle hluchoněmý chlapec
před námi na kozlíku. Nikdy ho neposílali do školy a ani nepočí-
tali s tím, že by byl kdy k něčemu užitečný, až se ukázalo, že ho
koně poslouchají jako žádného jiného pacholka. Když mu bylo
kolem jedenácti, prokázal při jakési příležitosti, že má v hlavě
přesnou mapu celého okrsku s každou sebemenší odbočkou,
jako by se s ní narodil. Nikdy, píše Korzeniowski na závěr tohoto
zprostředkovaného vyprávění svého průvodce, se mi nejelo tak
dobře jako tehdy do tmy, která se kolem nás postupně rozkláda-
la. Jako kdysi dávno jsem pozoroval slunce sklánějící se nad ši-
rou rovinou, jehož obrovský, rudý kotouč klesal do sněhu, jako
by zapadal nad mořem. Rychle jsme ujížděli do houstnoucí tmy,
do nezměrné pustiny splývající s hvězdnou oblohou, v níž kolem
nás ubíhaly vesnice jako ostrůvky stínů obstoupené stromy.

Už před cestou do Polska a na Ukrajinu se Korzeniowski uchá-
zel o místo u Société Anonyme Belge pour le Commerce du
Haut-Congo. Bezprostředně po návratu z Kazimierówki si na
ústřední správě společnosti v bruselské rue de Brederode osob-
ně promluvil s ředitelem společnosti Albertem Thysem. Thys,
jehož rosolovité tělo bylo vtěsnáno do příliš malého redingotu,
seděl v zaprášené kanceláři pod obrovskou nástěnnou mapou
Afriky, a sotva si Korzeniowského žádost vyslechl, na místě mu
nabídl velení malého parníku zajišťujícího dopravu po horním
toku řeky Kongo, nejspíš proto, že jeho kapitán, Němec nebo
Dán jménem Freiesleben, byl právě domorodci zabit. Po dvou-

týdenních spěšných přípravách a narychlo provedené prohlídce s cílem posoudit, zda je schopen žít v tropech, již provedl jakýsi přízračně vychrtlý posudkový lékař ze společnosti, odjíždí Korzeniowski vlakem do Bordeaux a v polovině května se nalodí na *Ville de Maceió* plující do Bomy. Už na Tenerife ho přepadne zlé tušení. Život je tragikomedie, píše své krásné, právě odvodělé tetě Marguerite Poradowské do Bruselu – *beaucoup de rêves, un rare éclair de bonheur, un peu de colère, puis la désillusion, des années de souffrance et la fin* –, v níž člověk musí, ať chce či nechce, přijmout svou roli. V tomto labilním rozpoložení rozpoznává postupně během dlouhé plavby bláznovství celého koloniálního podniku. Den za dnem, píše, je obraz pobřeží stále stejný, jako bychom se nepohnuli z místa. A přece jsme minuli nejrůznější přístaviště a obchodní osady s názvy jako Gran' Bassam nebo Little Popo, jež jako by byly součástí jakési groteskní frašky. Jednou jsme propluli kolem válečné lodi, která stála před zoufale bezútešnou částí pobřeží, na níž nebylo možné zahlédnout jedinou známku osídlení. Kam až oko dohlédlo, jen oceán a země a tenounký zelený pruh křovinaté vegetace. Na stožáru visela zplihlá vlajka, těžký železný člun se líně zdvíhal a klesal ve vlnobití plném mastných skvrn a dlouhá šestipalcová děla střílela v pravidelných intervalech napohled bezcílně a neúčelně na neznámý africký kontinent.

Bordeaux, Tenerife, Dakar, Conakry, Sierra Leone, Cotonou, Libreville, Loango, Banane, Boma – po čtyřech týdnech na moři Korzeniowski konečně dosáhl Konga, jednoho z nejdálčenějších cílů svých dětských snů. Tehdy byla tahle země pouze bílou skvrnou na mapě afrického kontinentu. Nad ní se často celé hodiny skláněl, tiše si mumlaje barvitě znějící jména. Uvnitř tohoto dílu světa nebylo vyznačeno téměř nic, žádná železniční trať, silnice nebo město, a protože kartografové do takových prázdných prostor rádi vmalovávají nějaká exotická zvířata, řvoucího lva nebo krokodýla s rozevřeným chrťánem, zpodobnili řeku Kongo, o níž

se vědělo jen to, že pramení kdesi tisíc mil daleko od pobřeží, jako hada vlnícího se napříč celou obrovskou zemí. Mezitím už se mapa přirozeně zaplnila. *The white patch had become a place of darkness*. V celých dějinách kolonialismu, z větší části ještě nepopsaných, opravdu neexistuje temnější kapitola než takzvané zpřístupnění Konga. V září 1876 se za proklamace nejlepších možných úmyslů zrodila *Association Internationale pour l'Exploration et la Civilisation en Afrique*, jež neměla brát zřetel na žádné národní nebo soukromé zájmy. Zakládacího aktu se zúčastnily vysoce postavené osobnosti ze všech vrstev společnosti, zástupci aristokracie, církve, vědy, hospodářství a finančnictví, a král Leopold, který nad tímto příkladným podnikem přijal záštitu, prohlásil, že přátelé lidstva nemohou sledovat ušlechtlejší cíl než ten, který je dnes spojuje, totiž zpřístupnění poslední části naší planety, jíž se dosud nedostalo požehnání civilizace. Jde o to, prohlásil, prolomit temnotu, v níž dodnes žijí jako v kobce celé národy, ano, jde o křížové tažení, jehož cílem je dovést století pokroku ke konečnému naplnění. Ušlechtilý záměr vyjádřený v této deklaraci se přirozeně časem vytratil. Už roku 1885 je Leopold, který se teď honosí titulem Soverain de l'État Indépendent du Congo, svrchovaným vládcem teritoria ležícího kolem druhé nejdelší řeky světa na území o velikosti jednoho milionu čtverečních mil, tedy stokrát větším, než činí rozloha mateřské země, a bez sebemenších zábran začíná těžit z jeho neomezeného bohatství. Nástroji vykořisťování jsou obchodní společnosti jako Sociétés Anonymes Belges pour le Commerce du Haut-Congo, jež závatrné zisky vycházejí ze systému otrocké práce těšící se podpoře všech akcionářů a Evropanů, kteří v Kongu působí. V některých oblastech země je obyvatelstvo vinou nadměrných pracovních výkonů, k nimž je donucováno, téměř úplně zdecimováno, a i dělníci zavlečení sem z jiných částí Afriky nebo ze zámoří umírají houfně na úplavici, malárii, neštovice, beri-beri a žloutenku či hladem a fyzickým vyčerpáním. V letech 1890–1900 se každý

rok rozloučí se životem odhadem pět set tisíc těchto bezejmenných obětí, o nichž není ve výročních zprávách jediná zmínka. Ve stejném období vzroste cena akcií Compagnie du Chemin de Fer du Congo ze 320 na 2850 belgických franků.

Po svém příjezdu do Bomy přestoupí Korzeniowski z *Ville de Maceió* na menší říční parník, s nímž dosáhne 13. června Matadi. Odtud musí po zemi, neboť mezi Matadi a Stanley Poolem je řeka pro četné vodopády a peřeje nesplavná. Matadi je zoufale bezútěšná osada, nazývaná samotnými obyvateli město kamení. Jako nádor se táhne po suťovisku, jež sem už po tisíciletí vyvrhne nepřetržitě hlučící pekelný kotel u ústí tohoto dodnes nepokojeného úseku řeky o délce tří set mil. Mezi haldami říčního šterku a baráky zastřešenými zrezivělým vlněným plechem, jež jsou náhodně rozesety po okolí, pod vysokými skalními útesy, zpoza nichž se valí proudy vod, stejně jako na příkrých svazích nad řekou je všude vidět skupinky černých postav při práci nebo v kolonách nosičů, pohybujících se pomalu v dlouhých řadách neschůdným terénem. Jen tu a tam lze mezi nimi zahlédnout stojícího dozorce ve světlém obleku a s bílou helmou na hlavě. Korzeniowski pobývá v téhle ohlušující aréně, která mu připomíná obrovský kamenolom, už několik dní, když kus dál od obydlí areálu, jak později líčí Marlow v *Srdci temnoty*, narazí na místo, kde uléhají ti, které skosila nemoc nebo udolaly hlad a práce, aby tu vypustili duši. Leží na dně rokle v hrůzném přísvitu jako oběti nějakého masakru. Nikdo už zjevně těmhle přízračným bytostem nebrání, aby se pozvolna vytrácely do křovin. Jsou volné, volné jako vzduch, který je obklopuje a v němž se postupně rozplývají. Začal jsem, líčí Marlow, pod stromy rozeznávat lesk očí. Potom, když jsem pohlédl dolů, spatřil jsem hned u své ruky nějakou tvář. Víčka se pomalu zvedla a zapadlé oči pohlédly vzhůru na mě, obrovské a prázdné, jakési slepé bílé záblesky v hlubokých důlcích, záblesky, které pomalu pohasly. A zatímco tady člověk, který ještě ani nedorostl v chlapce, vy-

dechl naposledy, tahají ti, kteří dosud nejsou u konce s dechem, půlmetrákové pytle s potravinami, bedny s nástroji, nálože, nejruznější předměty výstroje, strojírenské díly a rozebrané lodní součásti přes močály, lesy a sluncem vyprahlou pahorkatinou, nebo pracují na hoře Palaballa či na řece M'pozo na stavbě železnice, která má spojit Matadi s horním tokem Konga. Korzeniowski trasu, na níž zanedlouho vzniknou osady Songolo, Thumba a Thysville, za velkých obtíží překoná. S sebou má jednatřicet nosičů a jako nevídaného průvodce důležitě se tváříciho Francouze Haroua, který kolabuje pokaždé, když k nejbližšímu stinnému místu zbývají míle cesty, takže je ho nutné na dlouhých úsecích přepravovat v nosítkách. Pochod trvá bezmála čtyřicet dní, během nichž začíná Korzeniowski chápat, že námaha, kterou musí přetrpět, ho nezbaví viny, již na sebe už pouhou svou přítomností v Kongu bere. Z Léopoldvillu dopluje sice ještě menším parníkem *Roi des Belges* po horním toku řeky ke Stanleyovým vodopádům, ale původně zamýšlený plán, že tu převezme velení pro Société Anonyme, ho naplňuje stále větší nechuť. Vše rozkládající vlhkost vzduchu spolu se slunečním světlem pulzujícím v rytmu jeho srdce, stále stejně dusný těžký opar, který se vznáší v dáli před lodí, a den ze dne bláznivěji se chovající společnost na *Roi des Belges* – Korzeniowski ví, že se bude muset vrátit. *Tout m'est antipathique ici*, píše Marguerite Poradowské, *les hommes et les choses, mais surtout les hommes. Tous ces boutiquiers africains et marchands d'ivoire aux instincts sordide. Je regrette d'être venu ici. Je le regrette même amèrement.* Po návratu do Léopoldvillu je chorý na těle i na duši a nepřeje si nic jiného než smrt. Bude však trvat ještě čtvrt roku, než nešťastník, u něhož se od té doby opakovaně střídají dlouhodobé záchvaty zoufalství s tvůrčí prací, nastoupí v Bomě cestu domů. V polovině ledna 1891 dorazí do Ostende, které jen o několik dní později opustí na palubě parníku *Belgian Prince* jistý Joseph Loewy. Strýc tehdy sedmiletého Franze Kafky ví jako veterán

z Panamy velmi dobře, co ho čeká. V Matadi, kde jsou podmínky k životu pro jemu podobné postupně stále snesitelnější, stráví v různých významných funkcích celkem dvanáct let, počítaje v to pět několikaměsíčních pobytů v lázních a zotavovnách po Evropě. V červenci 1896 jsou u příležitosti dokončení stanice Thumba v půli trasy předkládána pozvaným vedle domácích delikates také evropská jídla a vína. Dva roky po této pamětihodné události propůjčuje král Leopold při slavnosti u příležitosti otevření poslední části konžské dráhy Loewymu (na fotografii zcela vlevo), který mezitím povýšil na šéfa celé obchodní mise, osobně zlatou medaili řádu Lion Royal.

Korzeniowskému, který okamžitě po příjezdu do Ostende odjíždí za Marguerite Poradowskou do Bruselu, teď připadá hlavní město belgického království se stále bombastičtějšími budovami jako náhrobek tyčící se nad hekatombou z černých těl a zdá se mu, že všichni chodci na ulicích v sobě nosí ono temné konžské tajemství. Je třeba říct, že se v Belgii dodnes setkáváme s jakousi zvláštní ošklivostí, jakou lze jinde zahlédnout jen zřídka; formovala se už od doby bezostyšného vykořisťování konžské kolonie a projevuje se v přízračně děsivé atmosféře jistých salonů a ne-

zvykle nápadném postižení místních obyvatel. Velmi dobře si vzpomínám, že během mé návštěvy Bruselu v prosinci 1964 mi cestu zkřížilo víc hrbáčů a bláznů než jindy za celý rok. Jednoho večera jsem dokonce v baru na Rhode St. Genèse přihlížel hráči biliáru, jehož zkřiveným tělem probíhaly neustále křečovité záškuby, ale jakmile na něho přišla řada, dokázal se na pár okamžiků uvést do stavu naprostého klidu a s neomylnou jistotou zvládal i nejobtížnější karamboláže. Hotel na Bois de la Cambre, v němž jsem tehdy několik dní bydlel, byl tak zaplněn těžkým mahagonovým nábytkem, rozmanitými africkými trofejemi a četnými, mnohdy do výšky vzrostlými kořenovými rostlinami, aspidistrami, monsterami a gumovníky sahajícími až po čtyři metry vysoký strop, že si člověk připadal i uprostřed dne jako v nějaké ztemnělé říši barvy čokolády. Dosud před sebou zřetelně vidím bohatě vyřezávaný příborník, na němž stálo na jedné straně pod skleněným zvonem aranžmá z umělých větviček, pestrých hedvábných mašlí a miniaturních vycpaných kolibříků a na druhé jakýsi kuželovitý útvar z porcelánového ovoce. Symbolem belgické ošklivosti je však pro mě od mé první návštěvy v Bruselu Lví monument a celý takzvaný historický památník na bojišti ve

Waterloo. Nevím už, proč jsem se tehdy do Waterloo vypravil. Vzpomínám si ale, že jsem došel od autobusové zastávky kolem pustého pole a nevalně vyhlížejících staveb podivně trčících do

výšky k místu, kde stálo jen několik krámků se suvenýry a levné restaurace. Po nějakých návštěvnicích nebylo přirozeně za onoho oloveně šedivého předvánočního dne ani stopy. Vidět nebylo dokonce jedinou školní třídu. Ale jakoby navzdory téhle naprosté opuštěnosti tu několika málo uličkami pochodoval nevelký, do napoleonských kostýmů oděný oddíl a za ním kráčela jakási zanedbaná, divoce nalíčená markytánka, která za sebou táhla trakařek s malou klecí a v ní zavřenou husu. Chvilí jsem se za těmi postavami díval, jak mizí mezi domy a hned se zase vynořují na jiném místě, a připadalo mi, že tu jsou odsouzeny obcházet navěky. Nakonec jsem si zakoupil vstupenku na panorama umístěné v obrovské kupolovité rotundě, v níž se lze z vyvýšeného místa uprostřed rozhlížet po celé bitvě – jak známo oblíbeném námětu panoramatických malířů – do všech světových stran. Člověk tu je takříkajíc přímo uprostřed dění. Bezprostředně pod dřevěnou balustrádou, v písku prosyceném krví, leží mezi pařezy a křovinami koně v životní velikosti a vedle nich zabíjí infanteristé, husaři a příslušníci lehké kavalerie s očima zkroucenýma bolestí nebo už vyhaslýma; jejich obličejové jsou z vosku, ale dekorace, kožená výstroj, zbraně, kyrusy a uniformy hýřící nádhernými barvami a pravděpodobně vycpané mořskou trávou, bavlnou nebo něčím podobným jsou podle všeho pravé. Od trojrozměrné hororové scény, na niž se už snesl chladný prach uplynulého času, zalétne pohled k obzoru, k obrovské kruhové malbě, kterou provedl roku 1912 francouzský námořní malíř Louis Dumontin na vnitřní stěně rotundy, jež připomíná cirkusový stan, v rozměru sto deset krát dvanáct metrů. Tímhle způsobem, myslí si člověk, když panorama pomalu do kruhu obchází, je nám tedy předváděna minulost. Spočívá ve zfalšování perspektivy. My, kteří jsme přežili, se na všechno díváme shora, v jednu jedinou chvíli, a přesto nevíme, jak se to opravdu seběhlo. Kolem se rozkládá pusté pole, na němž kdysi přišlo v průběhu několika málo hodin o život padesát tisíc vojáků a deset tisíc koní.

V noci po bitvě tu muselo být slyšet mnohohlasé chraptění a sténání. Teď tu není nic než hnědá zem. Co si svého času počali se všemi těmi mrtvými těly a končetinami? Zahrabali je přímo pod námi, pod tímhle monumentálním kuzelem? Stojíme tu na hoře mrtvých? Je to snad nakonec naše vyhlídková věž? Máme konečně z takového místa tolik žádaný historický přehled? Nedaleko Brightonu, jak mi jednou kdosi řekl, stojí u pobřeží dva malé lesíky, které tam byly po bitvě u Waterloo vysázeny na památku slavného vítězství. Jeden má tvar napoleonského třírohého klobouku, druhý Wellingtonových holínek. Ze země nejsou pochopitelně jejich obrysy vidět. Říká se, že tyhle symbolické obrazy byly určeny pozdějším cestujícím v balonech. Vhodil jsem toho odpoledne v panoramatu do skříňky ještě několik mincí a vyslechl si popis bitvy ve vlámštině. Z různých úryvků jsem porozuměl jen tu a tam něčemu. *De holle weg van Ohain, de Hertog van Wellington, de rook van de pruisische batterijen, tegenaanval van de nederlandse cavalerie* – boje se pravděpodobně přelévaly, jak tomu bývá, dlouho z jedné strany na druhou. Jednoznačný

obraz si nebylo možné udělat. Tehdy ani dnes. Dobře si však vzpomínám, že když jsem zavřel oči, spatřil jsem dělovou kouli, která prolétla napříč řadou topolů, až vzduchem létaly rozervané zelené větve. Viděl jsem taky mladého Stendhalova hrdinu Fabrizzia, jak bledý a s planoucíma očima bloudí bojištěm, a plukovníka, který se po pádu z koně zase vzpamatuje a řekne svému mladému seržantovi: Necítím nic než své staré zranění v pravé paži. – Před návratem do Bruselu jsem ještě zašel do jednoho z hostinců, abych se trochu zahřál. Na druhé straně místnosti, v kalném světle vyboulených tabulek belgických oken, seděla jakási shrbená stařena. Měla na sobě vlněný čepec, zimní kabát ze silného nopu a rukavice bez prstů. Číšnice jí donesla talíř s velkou porcí masa. Žena na ni chvíli zírala, pak z kabelky vylovila ostrý nožik s dřevěnou střenkou a pustila se do krájení. Datum jejího narození, říkám si teď, mohlo přibližně souhlasit s datem dokončení stavby konžské dráhy.

První zprávy o povaze a rozsahu zločinů, které byly v průběhu zpřístupňování Konga páhány na domorodém obyvatelstvu, pronikly na veřejnost roku 1903 prostřednictvím Rogera Casementa, který tehdy zastával úřad britského konzula v Bomě. Casement, o němž Korzeniowski jednomu známému v Londýně řekl, že mluví o věcech, na něž se on sám dlouho snaží zapomenout, předložil v memorandu ministru zahraničních věcí lordu Lansdownovi přesné údaje o naprosto bezohledném vykořisťování černochů, kteří byli na celém území kolonie nuceni pracovat v pevně stanoveném rytmu a nezřídka v okovech, bez platu a bídne živeni od východu do západu slunce až do příslovečného úpadu. Kdo absolvuje plavbu po horním toku Konga a nenechá se zaslepit chtivostí po penězích, psal Casement, tomu před očima vyvstane agonie celého národa ve všech srdcervoucích jednotlivostech, s nimiž se příběhy biblických utrpení nedají srovnávat. Casement ani v nejmenším nepochyboval o tom, že bílí dozorcí vhnávají ročně statisíce pracujících otroků do záhuby a že ke každé

dodenním trestům, vykonávaným pro udržení disciplíny, patří mrzačení, usekávání rukou a nohou a popravy ranou z revolveru. Osobní pohovor, k němuž král Leopold pozval Casementa do Bruselu, měl přispět ke zmírnění napjaté situace, již jeho intervence vyvolala, případně k odhadu velikosti rizika, které vinou jeho podvratných aktivit belgickým koloniálním podnikům hrozilo. Pracovní výkony černochů, prohlásil Leopold, považuje za naprosto legitimní finanční náhradu, a pokud při tom tu a tam, což nechce v žádném případě omlouvat, dojde ke znepokojivým přehmatům ze strany bílých dozorců, lze to připsat na úkor politováníhodné, avšak nezměnitelné skutečnosti, že klima v Kongu vyvolává v hlavách některých bělochů demenci, již bohužel nejde ve všech případech včas předejít. Jelikož Casementa nebylo možné takovými argumenty přesvědčit, využil Leopold výsad svého královského vlivu v Londýně, což mělo za následek, že Casementova zpráva byla s diplomatickou dvojnácností označena na jedné straně za exemplární a jejímu autorovi byl přiznán titul rytíře Řádu svatého Michala a svatého Jiří, na druhé však nebylo podniknuto nic, co by mohlo zastoupení belgických zájmů v Kongu ohrozit. Když byl Casement o několik let později – pravděpodobně s postranním úmyslem načas se jeho nepohodlné osoby zbavit – poslán do Jižní Ameriky, odhalil tam v oblastech peruánských, kolumbijských a brazilských džunglí poměry, jež se v mnohém ohledu podobaly těm v Kongu s tím rozdílem, že zde nepodnikaly belgické obchodní společnosti, nýbrž Amazon Company s centrálou v londýnské City. Také v Jižní Americe byly v té době vyhlazovány celé kmeny a rozsáhlé oblasti lehly popelem. Casementova zpráva a jeho bezpodmínečné zasazování o bezprávné a pronásledované si sice ve Foreign Office vysloužily jistý respekt, mnozí z rozhodujících vyšších úředníků však přitom kroutili hlavou nad tím, co jim připadalo jako donkichotská horlivost, jež nemohla služebnímu postupu jinak velmi slibného *envoyé* nijak prospět. Celá věc měla být vyřešena tím, že

s výslovným poukázáním na zásluhy, jež si jako zastánce porobných národů světa získal, byl povýšen do šlechtického stavu. Casement však nebyl ochoten přejít na stranu moci; naopak její začala v rostoucí míře zajímat její povaha a původ a z ní se rodící imperialistická mentalita. Bylo zcela v logice věci, že přitom nakonec narazil na irskou, to jest na svou vlastní otázku. Casement vyrostl v hrabství Antrim jako syn protestantského otce a katolické matky a celou svou výchovou byl řazen k těm, jejichž životním úkolem bylo anglické panství nad Irskem zachovat. Když se v letech před první světovou válkou irská otázka vyhrtila, začal brát věc „bílých Indiánů z Irska“ za svou. Bezpráví, které se Irům dělo po celá staletí, pronikalo stále víc do jeho povědomí, formovaného hlouběji než čím jiným především soucitem. To, že Cromwellova vojska povraždila bezmála polovinu irského obyvatelstva, že tisíce mužů a žen byly později vyslány jako bílí otroci na západoindické ostrovy, že v nedávné minulosti pomřelo na milion Irů hladem a že stejně jako dřív byla velká část dorůstající generace nucena emigrovat z vlasti, mu zkrátka nešlo z hlavy. K definitivnímu rozhodnutí pak dospěl, když samosprávný program navržený liberální vládou k vyřešení irského problému ztroskotal roku 1914 na fanatickém odporu severoirských protestantů, který otevřeně či tajně podporovaly různé anglické zájmové skupiny. *We will not shrink from Ulster's resistance to Home Rule for Ireland, even if the British Commonwealth is convulsed*, oznámil Frederick Smith, jeden z předních zástupců protestantské menšiny, jehož takzvaná loajalita spočívala v odhodlání bránit svá privilegia proti vládním oddílům, bude-li to nutné, i se zbraní v ruce. Byli ustaveni Ulster Volunteers v síle sto tisíc mužů, a i na jihu se formovalo dobrovolné vojsko. Casement se účastnil náboru i výcviku kontingentů. Svě řády Londýnu vrátil a přestal přijímat penzi, která mu byla přiznána. V roce 1915 se vydal na tajnou misi do Berlína, aby pohnul říšskou vládou k zásilkám zbraní irské osvobozené armádě a přemluvil irské

válečné zajatce v Německu, aby se připojili k irské brigádě. Ani jeden z těchto záměrů ovšem nevyšel a Casementa poslali zpátky do Irska v německé ponorce. K smrti vysílený a prochladlý broděním ledovou vodou se vypoťácel na pláži Banna v Traleeském zálivu na pevninu. Bylo mu jedenapadesát a čekalo ho brzké zatčení. S pomocí jistého kněze se mu ještě na poslední

chvíli podařilo zabránit zprávou *No German help available* velikonoečnímu povstání, které mělo propuknout v celém Irsku a bylo teď odsouzeno k nezdaru. Že někteří idealisté, spisovatelé, odboráři a učitelé, kteří rozhodovali v Dublinu na vlastní odpovědnost, přece jen obětovali sebe a ty, kteří jim naslouchali, v osamocených sedmidenních pouličních bojích, byla jiná věc. Když bylo povstání potlačeno, Casement už seděl v cele londýnského Toweru. Právního zástupce neměl. Frederick Smith, který mezitím povýšil do funkce generálního státního návladního, byl jmenován zástupcem obžaloby, čímž byl výsledek soudního

47 51 Laura of Manuel Violetta 49
 March 29 Sunday 5 in Lent (89-277) 3rd Mo 1903
 Santa Cruz zone to das Palmas
 • 11 26m W. (Greenwich)

Pepe Juan again - Stayed in cabin. Feeling very seedy. Bleeding badly aft again Santa Cruz. Ran 372 miles from S of Sione 39th. Will not get in water about 7 pm tomorrow - so I will probably be kept all night there. Doctor hopes so - it will give more time making inquiry for basket. Hope to find it or hear of it. Feeling very seedy indeed. Turned in 10.30 after talk with Bly

30 MONDAY (89-276)
 Mohammedan Year 1321 begins

Much hotter today. Busy writing in cabin in morning. Drove many letters. Borrowed £20 from ship for FB. Ran 327 miles - S of Sione 66th arr. there about 5.15. "Ineriffe" in no sign of basket. Work GB with £15 to go by "Jibba" tomorrow + other letters about basket. On shore to appts with Captain left at 8.35 pm.

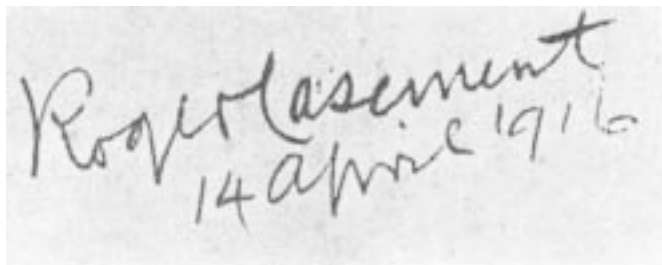
Pepe of Guimar 48 52
 1903 31 TUESDAY (90-276) March & April
 at S. Cruz 17

Ran 201 miles to noon. Splendid. 288 left to Cape Palmas + to get from S of Sione to Axim 840. Read today "Mon fire Yves". Boy - on board. Read "Smart Set". Very hot indeed. "Mon fire Yves" is peculiar. "John" not very well - poor old soul with the heat.

1 April WEDNESDAY (91-274)

Very hot. Only did 286 = 2 mile S of Cape Palmas. Paint along near it - a steamer there. 344 to Axim. Paint Cavalry + Dalm + then to sea. Read "Les Causes du Roi" rapid expedition of a Bear - King.

procesu dán víceméně předem. Aby se zabránilo případným žádostem o milost z vlivných stran, byly anglickému králi, prezidentu Spojených států a papeži zaslány výtahy z takzvaného černého deníku, jakési kroniky homosexuálních vztahů obžalovaného, jenž byl u Casementa objeven při domovní prohlídce. Autenticita těchto černých deníků, které byly donedávna uchovávané pod zámkem v Public Record Office v Kew na jihozápadě Londýna, byla dlouho značně zpochybňována, v neposlední řadě i proto, že až do nedávné minulosti se státní exekutivní a soudní orgány, pověřované opatřováním důkazního materiálu a vypracováním obžalovacího spisu pro procesy proti údajným irským teroristům, opakovaně proviňovaly nejen lehkovážným vyslovováním dohadů a podezření, ale i záměrným zkreslováním skutečností. Pro veterány irského osvobozenického hnutí bylo tak jako tak nemyslitelné, že by byl jeden z jejich mučedníků postižen „anglickou neřestí“. Nicméně po zpřístupnění těchto deníků na jaře roku 1994 už není pochyb o tom, že jsou skutečně psány Casementovou vlastní rukou. Z toho lze vyvodit jediný závěr, že

to snad byla právě homosexualita, jež Casementovi dovolovala nezůstat navzdory společenským a rasovým bariérám slepým k trvalému utlačování, vykořisťování, zotročování a decimování těch, kteří měli k centřům moci nejdál. Jak se dalo s veškerou pravděpodobností očekávat, Casement byl na konci přelíčení v Old Bailey uznán vinným ze zločinu velezrady. Předsedající soudce lord

Reading, dříve Rufus Isacs, mu nakonec oznámil: *You will be taken hence to a lawful prison and thence to a place of execution and will be there hanged by the neck until you be dead.* Teprve roku 1965 povolila britská vláda exhumaci pravděpodobně už jen obtížně identifikovatelných ostatků Rogera Casementa z vápenité šachty ve dvoře vězení v Pentonvillu, do níž byla mrtvola vhozena.

U pobřeží mezi Southwoldem a obcí Walberswick vede přes Blyth úzký železný most, kolem kterého vyplouvaly před dávnými časy

na moře těžké lodě s nákladem ovčí vlny. Dnes už není na řece, z větší části zanesené pískem, prakticky žádný provoz. Před jejím ústím lze mezi množstvím zchátralých člunů zahlédnout nanejvýš jednu dvě plachetnice, připoutané lany k molu. Směrem k pevnině se neprotírá nic než šedivé vody, bažiny a prázdnota. Most přes Blyth byl postaven roku 1875 pro úzkokolejnou dráhu mezi Halesworthem a Southwoldem, jejíž vozy byly přinejmenším podle místních historiků původně určeny pro čínského

císaře. Navzdory usilovnému pátrání se mi nepodařilo zjistit, který z čínských císařů měl onu zakázku zadat, ani proč nakonec nedošlo k naplnění dodavatelské smlouvy či za jakých okolností byl dvorní vláček, který měl zřejmě spojit Peking, obklopený tenkrát ještě piniovými lesy, s jednou z letních rezidencí, převeden na vedlejší trať do služeb Great Eastern Railway. Shoda v nejistých pramenech panuje pouze v tom, že pod černým lakem vlaku, jež využívají hlavně lázeňští a prázdninovní hosté a jehož nejvyšší rychlost se omezovala na šestnáct mil za hodinu, byly jasně patrné obrysy heraldického císařského draka, zahaleného do vlastního dechu. Co se vlastního erbovního zvířete týká, obsahuje už výše citovaná *Fantastická zoologie* víceméně úplnou taxonomii a popis východních draků náležejících nebi, zemi i moři. O jedněch se říká, že na svém hřbetu nesou paláce bohů, druzí pak určují běh potoků a řek a hlídají podzemní poklady. Jsou sevřeni pancířem ze žlutých šupin, pod tlamou mají vousy, čelo se klene nad plamennýma očima, uši jsou krátké a tlusté, chřtán vždy rozevřený a živí se opály a perlami. Někteří draci jsou tři až čtyři míle dlouzí. Pohnou-li se, zřítí se horstva. Letí-li vzduchem, vyvolávají strašlivé bouře, které strhávají střechy a pustoší úrodu. Vystoupají-li ze dna moře na hladinu, rozpoutají smršť a tajfuny. Usmírování těchto živlů bylo v Číně odedáv-

na úzce spojováno s obřady obklopujícími vládce na dračím trůně, jimiž se řídily nejbanálnější úkony stejně jako nejzávažnější státní akty a které zároveň dodávaly legitimitu dalekosáhlé profánní moci soustředěné v osobě císaře a zvětčovaly ji. Víc než šest tisíc členů císařské domácnosti, sestávající výhradně z eunuchů a žen, kroužilo každou minutu dnem i nocí po přesně stanovených drahách kolem jediného mužského obyvatele Zakázaného města, skrývajících se za purpurovými zdmi. Ve druhé polovině devatenáctého století dosáhla ritualizace císařské moci nejvyššího stupně, zároveň se však vnitřně zcela vyprázdnila. Zatímco každý z přísně hierarchických dvorních úřadů byl vykonáván podle předpisů promyšlených do posledního detailu, dospěla říše pod rostoucím tlakem vnitřních i vnějších nepřátel na pokraj kolapsu. V padesátých a šedesátých letech zachvátila vzpoura tchaj-pchingů, křesťansko-konfuciánských stoupenců hnutí o vykoupení světa, rychlostí stepního požáru téměř celou jižní Čínu. V nesmírném počtu proudil bídou a nouzí vyčerpaný lid – hladovějící rolníci, vojáci propuštěni po opiové válce, nosiči břemen, dělníci z lodí, herci a prostitutky – vstříc samozvanému Králi nebes Chung Siou-čchüanovi, jehož vnitřnímu zraku se v jakémsi horečnatém deliriu zjevila zářivá a spravedlivá budoucnost. Brzy se stále rozrůstající vojsko svatých bojovníků valilo od Kuang-si na sever, zaplavilo provincie Chu-nan, Chu-pej a An-chuej a počátkem jara roku 1853 stálo před branami mocného Nankingu, které po dvoudenním obléhání dobylo a prohlásilo nebeským městem hnutí. V nových a nových vlnách se vzpoura šířila na křídlech očekávaného štěstí obrovskou zemí. Povstalci dobyli a částečně obsadili na šest tisíc pevností, pět provincií bylo trvajícím boji srovnáno se zemí a přes dvacet milionů lidí přišlo za necelých patnáct let o život. Krvavé běsnění v tehdejší Říši středu bezpochyby překračuje veškerou představitost. Uprostřed léta roku 1864, po sedmiletém obléhání císařskými oddily, Nanking padl. Obránci už dávno vyčerpali

poslední prostředky a vzdali se všech nadějí na uskutečnění ráje na zemi, který se jim zdál být na počátku tak blízko. Se smysly podlomenými hladem a omamnými látkami špli ke svému konci. Třicátého června si vzal Král nebes život. Jeho příkladu následovaly statisíce přívrženců, ať už z věrnosti nebo ze strachu před pomstou dobytých. Sprovozovali se ze světa sami všemi myslitelnými způsoby, mečem, nožem, ohněm i oprátkou či skokem z cimbuří a střech domů. Mnozí se údajně zaživa pohřbili. Sebezničení tehaj-pchingů nemá patrně v dějinách obdoby. Když ráno 19. června pronikli jejich protivníci do města, nenašli už jedinou živou duši, jen vsudyprítomná mračna much. Král Nebeské říše nekonečného míru ležel tváří ve stoe, jak stálo v depeši odeslané do Pekingu, a jeho napučené tělo držel pohromadě už jen hedvábný šat barvy císařské žluti s vyobrazením draka, do něhož se vždy rouhačsky odíval.

Potlačení vzpoury tehaj-pchingů by pravděpodobně nebylo možné, kdyby se britské vojenské oddíly nacházející se v té době v Číně nepřidaly po ukončení bojů s císařským vojskem na jeho stranu. Ozbrojená přítomnost britské státní moci v Číně se datuje od roku 1840, kdy byla vyhlášena takzvaná opiová válka. Po opatřeních čínské vlády, která se od roku 1937 pokoušela zamezit obchodu s opiem, se East India Company, která pěstovala mák na bengálských polích a omamné látky získané z jeho semen dopravovala zejména do Kantonu, Sia-menu a Šanghaje, cítila ohrožena ve svých nejvýnosnějších obchodech. Vyhlášením války, k němuž v důsledku toho došlo, začalo vynucené zpřístupňování čínské říše, jež se po dvě staletí uzavírala před cizími barbary. Ve jménu šíření křesťanské víry a svobodného obchodu jakožto základního předpokladu veškerého civilizačního pokroku nasadili Britové moderní děla, jejichž převaha byla zřejmá, dobyli řadu měst a vynutili si tak mír, k jehož podmínkám patřily garance pro britské obchodní pobočky na pobřeží, postoupení Hongkongu a v neposlední řadě závratně vysoké reparace. Pro-

tože toto uspořádání nezahrnovalo přístup k obchodním místům ve vnitrozemí, nebylo možné vyloučit další vojenské akce, zvláště s ohledem na čtyři sta milionů Číňanů, kterým by bylo možné prodávat bavlněné textilie z lancashirských přádelen. Dostatečná záminka pro další trestnou expedici se ovšem našla až roku 1856, když se v kantonském přístavu vyšplhali čínští důstojníci na jednu z nákladních lodí a zatkli několik členů její čínské posádky, u nichž existovalo podezření z pirátství. V průběhu operace stáhlo přepadové komando z hlavního stěžně britskou vlajku, zřejmě proto, že britský výstavní znak tehdy nezřídka sloužil ke krytí ilegální činnosti. Vzhledem k tomu, že přepadená loď byla registrována v Hongkongu, a plula tedy zcela oprávněně pod britskou vlajkou, poskytl tento jinak bezvýznamný incident představitelům britských zájmů v Kantonu záminku ke sporu s čínskými úřady, který nabyl záhy – a z britské strany naprosto cíleně – takových rozměrů, že se nakonec zdálo nevyhnutné obsadit přístavní pevnost a zahájit ostřelování úřadovny správního prefekta. Záležitosti rovněž prospělo, že téměř zároveň se ve francouzském tisku objevila zpráva o popravě misionářského kněze Chapdelaina, nařizené úředníky v provincii Kuang-si. Popis útrpné procedury vyvrcholil tvrzením, že kati vyřídili už usmrcenému abbému z hrudi srdce a uvařené je snědli. Následné volání Francouzů po odvetě a trestu přišlo představitelům výbojného křídla ve Westminsteru jako na zavalanou, takže po příslušných přípravách mohlo dojít ke společnému anglicko-francouzskému tažení, tedy podívané v době imperialistické rivality obou zemí téměř nevidané. Podnik spojený s mnoha logistickými obtížemi vyvrcholil v srpnu 1860, kdy se v Pochajském zálivu, necelých sto padesát mil od Pekingu, vylodilo na osmnáct tisíc britských a francouzských vojáků a za podpory čínských pomocných oddílů najatých v Kantonu obsadilo uprostřed slanisek, hlubokých příkopů, obrovských valů a bambusových palisád pevnost Ta-ku při ústí řeky Pej-che. Při pokusech ukončit po bezpodmínečné

kapitulaci její posádky z vojenského hlediska úspěšné tažení cestou řádného jednání se delegáti spojenců navzdory tomu, že měli jednoznačně navrch, zaplétali stále hlouběji do labyrintu průtahů vyvolaných složitými požadavky etikety dračí říše i císařovou bázní a bezradností. Jednání pravděpodobně nakonec ztroskotala na naprostém neporozumění, s nímž k sobě oba emisáři, žijící ve světě diametrálně odlišných představ, přistupovali a jež nedokázal překonat žádný tlumočník. Zatímco britská a francouzská strana chápala vynucený mír jako první etapu kolonizace oslabené a duchovními i hmotnými výtoky civilizace do značné míry nedotčené říše, snažili se císařovi vyslanci připomenout cizincům, zjevně nepřilíživě obeznámeným s čínskými zvyklostmi, jakou povinností jsou coby vyslanci satelitních mocností vůči Synovi nebes odedávna vázání. Nakonec nezbývalo než vyplout s dělovými čluny vzhůru po Pej-che a současně zamířit k Pekingu po souši. Císař Sien-feng, přes své mládí člověk s podlomeným zdravím a trpící vodnatelností, se hrozící konfrontaci vyhnul a odjel 22. září ve spěchu uprostřed neuspořádaného houfu dvorních eunuchů, mezků, kár naložených zavazadly, nosítek a lehátek do svého azylu v Čcheng-te na opačné straně čínské zdi. Zpráva předaná velitelům nepřátelských sil upozorňovala na to, že císař je ze zákona povinen vydat se na podzimní lov. Oddíly spojenců, neschopných se rozhodnout o dalším postupu, narazily počátkem října nedaleko Pekingu pravděpodobně pouhou náhodou na divukrásnou zahradu Jüan-ming-jüan s nesčetnými paláci, pavilony, kolonádami, fantastickými altány, chrámy a věžovitými stavbami, kde se na úbočích umělých pahorků mezi svahy a řídkými lesíky pásli jeleni s rozložitým paroží a celá ta neuvěřitelná nádhera přírody a zázraky vsazené do ní lidskou rukou se odrážely v temných vodách nezčeřených jediným vánkem. Údésné ničivé dílo, k němuž v legendárních zahradách v následujících dnech došlo a jež bylo výsměchem vojenské kázně i veškerému lidskému chápání, je jen částečně srozumitelné

jako důsledek zloby nad stále odkládaným rozhodnutím. Je možné předpokládat, že skutečným důvodem zničení Jüan-ming-jüanu byla neslýchaná provokace, jakou tenhle rajský svět, stvořený z pozemské skutečnosti a popírající jakoukoli ideu o necivilizovanosti Číňanů, představoval pro vojáky ve vzdálených končinách, kteří byli uvyklí tvrdé askezi a trvalému potlačování vlastních tužeb. Zprávy o tom, co se v těch říjnových dnech odehrálo, nejsou sice spolehlivé, ale už jen skutečnost, že v britském táboře došlo zanedlouho k dražbě uloupených předmětů, svědčí o tom, že do rukou plenítelů padla nemalá část ozdob a šperků z nefritu, zlata, stříbra a hedvábí, jež za sebou prchající dvůr zanechal. Vypálení více než dvou set letohrádků, loveckých zámečků a svatostánků, jež následovalo, nařídili údajně velitelé jako odplatu za týrání britských emisarů Locha a Parkese, ve skutečnosti však mělo sloužit především k zametení stop po předchozím drancování. S neuvěřitelnou rychlostí, jak zaznamenal kapitán ženistů Charles George Gordon, zachvacovaly plameny jeden po druhém paláce, letohrádky a poustevny z cedrového dřeva a požár se s praskotem šířil a přeskakoval na křoviny a lesíky. Záhy bylo zničeno všechno až na několik kamenných mostů a mramorových pagod. Ještě dlouho se po okolí válela oblaka kouře a západní vítr unášel velký mrak popela zakrývající slunce směrem k Pekingu, kde se po nějaké době snesl na hlavy a obydlí těch, jež podle jejich vlastních představ stihl trest nebes. Koncem měsíce, konfrontováni s exemplární zkázkou Jüan-ming-jüanu, byli císařovi úředníci nuceni podepsat dlouho odkládanou mírovou smlouvu z Tiencinu, jejíž hlavní klauzule se kromě nových, téměř nerealistických reparačních nároků vztahovaly na právo volného pohybu a neomezené misijní činnosti ve vnitrozemí a na vyjednání celního tarifu za účelem legalizace obchodu s opiem. Západní mocnosti se za to zavázaly přispět svým dílem k udržení dynastie, konkrétně poskytnout podporu při potlačování vzpoury tchaj-peňgů a separatistických snah muslimského

obyvatelstva v údolích Šen-si, Jün-nan a Kan-su, během nějž bylo podle různých odhadů vyhnáno z domova či připraveno o život na šest až osm milionů lidí. Již zmíněný a v tu dobu právě třicetiletý kapitán Royal Engineers Charles George Gordon, plachý a křesťanským duchem prodechnutý člověk, zároveň však i prehlivec a těžký melancholik, který později skončil slavnou smrtí v obleženém Chartúmu, převzal vrchní velení demoralizované císařské armády a zakrátko ji vycvičil v mocnou údernou sílu, za což mu bylo při odchodu v uznání za jeho služby propůjčeno nejvyšší vyznamenání Říše středu, jezdecký kabátec barvy císařské žluti.

V srpnu 1861, po měsících nerozhodnosti, doklámal císař Sien-feng v exilu ke konci svého výstřednostmi zmařeného života. Voda z podbříšku mu vystoupala k srdci a buňky zvolna se rozpouštějícího těla plavaly ve slané kapalině prosakující z krevních řečišť do okolních tkání jako ryby v moři. V záblescích vědomí pozoroval Sien-feng invazi cizích mocností do provincií říše svým způsobem i na vlastních odumírajících údech a orgánech zaplavaných jedovatými látkami. Sám se tak stal bitevním polem, na němž se odehrával úpadek Číny, až se na něho 22. srpna snesly stíny noci a definitivně se tak propadl do deliria smrti. Na základě traktamentu spojeného se složitými astrologickými výpočty, který musela mrtvola císařského panovníka ještě před uložením do rakve podstoupit, nebylo možné stanovit datum přepravy do Pekingu před 5. říjnem. Tři týdny se pak pohyboval více než míli dlouhý smuteční průvod s nebezpečně se kývajícím katafalkem na obrovských zlatých márách, který neslo za rovnoměrného šumění podzimního deště sto čtyřiaadvacet vybraných nosičů, přes hory a doly, černými údolími a roklemi a pustými průsmyky hor ztrácejícími se v ledově šedé sněhové vánici. Když pohřební průvod dosáhl ráno 1. listopadu konečně cíle, byly po obou stranách silnice vysypané drobným pískem rozestavěny směrem k Zakázanému městu neprůhledné závěsy z modrého nanking-

ského hedvábí, aby zraky obyčejného lidu nespatriily tvář pětiletého dětského císaře Cung-č', kterého Sien-feng ještě v posledních dnech stanovil svým následníkem na dračím trůně a jehož teď přivázeli do jeho domu na vypoštářovaném palankinu za otcovými tělesnými ostatky společně s matkou Cch'si, která vzešla z konkubinátu a mezitím už požívala urozeného titulu císařovna vdova. Boje o prozatímní převzetí dispoziční moci z rukou nezletilého vládce, které se po návratu dvora do Pekingu přirozeně rozhořely, byly v krátké době rozhodnuty ve prospěch císařovny vdovy, již ovládala nezlomná touha po moci. Princové, kteří Sien-fenga v jeho nepřítomnosti zastupovali, byli obviněni z neomluvitelného zločinu spiknutí proti právoplatné moci a odsouzeni k smrti rozčtvrcením, přičemž těla měla být dále rozřezána na malé kousky. Rozsudek byl nakonec pozměněn a princům bylo milostivě dovoleno se oběsit, pročež byly velezrádcům předány hedvábné oprátky jakožto známka shovívavosti nového režimu. Když Čcheng, Su-šun a I bez dlouhého otálení tohoto přiznaného práva využili, stala se císařovna vdova nezpochybnitelnou správkyní čínské říše, ovšem jen do doby, kdy její syn dosáhl věku, v němž byl schopen vládnout a kdy se chystal provést opatření, která byla v citelném rozporu s jejími zamýšlenými a z větší části už provedenými plány na posílení vlastního mocenského postavení. S ohledem na nastalý obrat věcí se přinejmenším z pohledu Cch'si zdálo, že zasáhla sama prozřetelnost, když Cung-č' necelý rok po svém nástupu na trůn ulehl na lože v tak zeslabeném stavu – ať už následkem onemocnění neštovicemi či jinou nemocí, kterou si přivodil, jak se šušovalo, u tanečnic a transvestitů ve vykřičených uličkách Pekingu –, že na podzim roku 1874, kdy mu nebylo ještě devatenáct a planeta Venuše právě přecházela přes Slunce (což bylo vnímáno jako neblahé znamení), zavládly obavy o jeho život. Několik týdnů nato, 12. ledna 1875, pak Cung-č' skutečně zemřel. Jeho tvář obrátili k jihu a na cestu na onen svět ho oděli do roucha věčného života. Jen

co byly smuteční ceremonie náležitě ukončeny, otrávil se sedmnáctiletá manželka císaře, který se právě odebral k předkům, velkou dávkou opia, přestože byla v tu dobu podle různých pramenů ve vysokém stupni těhotenství. Oficiální oznámení připisovala její smrt, k níž došlo za tajemných okolností, neutišitelnému zármutku, který ji přemohl, nedokázala však rozptýlit podezření, že mladá císařovna byla odstraněna, aby mohla být prodloužena vláda císařovny vdovy. Ta své postavení ještě upevnila, když za nástupce trůnu nechala proti všem zvyklostem jmenovat svého dvouletého synovce Kuang-süa, který náležel ke stejné generaci jako Cung-č', a nebyl tudíž podle nezměnitelného zákona konfuciánského kultu oprávněn projevovat mu úctu nezbytnou k uspokojení mrtvého. Způsob, jakým jinak nanejvýš konzervativní císařovna vdova dokázala nedbat nejúctyhodnějších tradic, byl jednou ze známek jejího čím dál bezohlednějšího nároku na neomezený výkon moci. Jako všichni absolutní vládci se také snažila předvádět světu i sobě exaltovanost své pozice neslýchanou rozmařilostí. Samotná císařovna domácnost, řízená její pravou rukou a vrchním eunuchem Li Lien-jingem, pohltila každoročně na tehdejší poměry přímo závratnou sumu šesti milionů liber šterlinků. Čím okázalejší však byly formy demonstrace císařovny autority, tím víc v ní narůstal strach ze ztráty neomezené moci, kterou na sebe s takovou rafinovaností strhla. Za bezesných nocí se procházela bizarní stínovou krajinou palácové zahrady mezi umělými skalisky, vřesovišti a temnými tújemi a cypřiši. Ráno vždy jako první požila perlu rozdrčenou na prášek, elixír, který jí měl zaručit nezranitelnost. Největší potěšení měla z neživých věcí a přes den občas postávala celé hodiny u oken svých komnat a hleděla bez hnutí na tiché jezero na sever od paláce, jako by si prohlížela obraz. Nepatrné postavičky zahradníků v liliových polích v dálce nebo dvořanů bruslicích v zimě na modré ledové ploše jí nepřipomínaly věčně neklidný pohyb v přírodě, ale spíš v ní vyvolávaly představu much ve skle-

nici, které už přemohla zvůle smrti. Cestovatelé, kteří pobývali v Číně v letech 1876 až 1879, se skutečně zmiňují o tom, že za tehdejších několikaletých období sucha vyvolávaly celé provincie dojem věznic se skleněnými stěnami. Zejména v Šen-si, Šan-si a Šan-tungu zemřelo hladem a vyčerpáním – přesná čísla nebyla nikdy zjišťována – mezi sedmi až dvaceti miliony lidí. Baptistický kněz Timothy Richard líčí, jak se katastrofa projevovala ve zpomalení veškerého pohybu, jež bylo týden po týdnu zjevnější. Po jednom i ve skupinách se lidé prodlouženým, kolébavým krokem pohybovali zemí a nezřídka je dokázal nadobro sklátit k okraji cesty i lehký závan větru. Pouhé pozdvižení ruky, přivření víček či poslední výdech trvaly, jak se občas zdálo, celé půlstoletí. S rozplývajícím se časem se rozpadaly i veškeré vztahy. Rodiče si vzájemně vyměňovali děti, protože se nedokázali dívat na předsmrtné utrpení těch vlastních. Kolem vesnic a měst se táhly

prašné pustiny, nad nimi se však stále znovu a znovu vznášely rozehvělé preludy zaplavených luk a jezer v náručí lesů. Za raního svítání, když do slabého spánku začínalo zvolna pronikat šustění suchých listů ve větvích, měli lidé občas pocit, v němž na zlomek vteřiny zvířelo přání nad skutečností, že se dalo do deště. Hlavní město a jeho okolí sice zůstávaly nejhrošších následků sucha ušetřeny, ale když začaly docházet zprávy o pohromě na jihu, nechala císařovna vdova vždy v době vycházející Večernice přinést v chrámu bohů hedvábí krvavou obětí, aby housenkám nescházela svěží zeleň. Mezi všemi živými bytostmi cítila hlubokou náklonnost výhradně k tomuto podivuhodnému hmyzu. Domy hedvábí, v nichž byl odchováván, patřily v Letním paláci k nejkrásnějším stavbám. Každý den se Čeh²-si s dámami svého doprovodu, oděnými do bílých zástěr, procházela vzdušnými halami, aby si prohlédla, jak postupily práce, a s obzvláštní zálibou sedávala v noci sama mezi stojany a oddaně naslouchala tichému, rovnoměrnému a nekonečně uklidňujícímu zvuku vydávanému bezpočtem housenek, jež požíraly čerstvé listy morušovníku. V těchto bledých, téměř průsvitných bytostech, jež měly obětovat vlastní život pro jemné vlákno, které upředou, spatřovala své skutečné věrné. Zdály se jí být ideálním národem, služebným, ochotným zemřít, schopným se v nejkratší době libovolně množit a zaměřeným na jediný, jemu předurčený cíl, v čemž byly pravým opakem lidí, na něž nebylo v zásadě spolehnutí, ať už šlo o bezejmenné masy v říši nebo o její nejužší kruh, a kteří byli vesměs ochotni, jak císařovna tušila, kdykoli přeběhnout ke druhému dětskému císaři, jehož dosadila a který teď k její nelibosti stále častěji projevoval vlastní vůli. Kuang-süa zatím fascinovalo především tajemství moderních strojů a většinu času trávil rozebíráním mechanických hraček a hodin, které prodával jakýsi dánský podnikatel v jednom obchůdku v Pekingu, a stále ještě se dařilo rozptylovat jeho probouzející se ctižádost tím, že mu slibovali opravdový vlak, s nímž bude moci cestovat po celé

zemi, i když už nebyl daleko den, kdy mu zákonitě připadne moc, již se císařovna vdova vzdávala stále s menší ochotou. Představuji si, že malý dvorní vláček s obrazem čínského draka, který později jezdil mezi Halesworthem a Southwoldem, byl původně objednan právě pro Kuang-süa a od zakázky se ustoupilo, když mladý císař začal uprostřed devadesátých let stále silněji proklamovat cíle reformního hnutí, jež na něho mělo v té době velký vliv. Zaručené je rozhodně to, že jeho pokusy uchopit moc vedly nakonec k jeho uvěznění v jednom z vodních paláců před branami Zakázaného města a k vynucenému podpisu prohlášení, že se bezpodmínečně zříká vlády ve prospěch císařovny vdovy. Deset let pak Kuang-sü chřadl ve svém exilu na rajském ostrově, než ho na sklonku léta roku 1908 definitivně přemohly nejrůznější neduhy – chronické bolesti hlavy a zad, ledvinové záchvaty, silná přecitlivělost na světlo a hluk, slabé plíce a těžké deprese –, jež ho ode dne, kdy byl zbaven moci, sužovaly stále silněji. Jistý doktor Čchu, který byl obeznámen se západní medicínou a jehož nakonec zavolali se žádostí o radu, diagnostikoval takzvanou Brightovu chorobu, zaznamenal ovšem několik rozporuplností – srdeční fibrilace, purpurově naběhlý obličej –, které, jak se od té doby spekuluje, nasvědčovaly pozvolné otravě. Kromě toho si doktor Čchu při návštěvě u nemocného povšiml, že na podlaze i předmětech vnitřního zařízení leží silná vrstva prachu jako v domě, který obyvatelé dávno opustili, což nasvědčovalo tomu, že o císařovo blaho už dávno nikdo nepečuje. Čtrnáctého listopadu 1908 opustil bolestmi ztrápený Kuang-sü za večerního soumraku či, jak se říkalo, v hodině kohouta, tento svět. V době skonu mu bylo sedmadvacet let. Třiasedmdesátiletá císařovna vdova, která tak systematicky ničila jeho tělo i duši, ho kupodivu nepřežila ani o den. Ráno 15. listopadu, když v čele velké rady zvažovala nově nastalou situaci, byla ještě docela při síle, ale po obědě, na jehož závěr pozřela přes varování lékařů dvojitou porci svého oblíbeného pokrmu – planých jablíček se

zahuštěnou šlehačkou –, dostala záchvat úplavice, z nějž se už nevzpamatovala. Kolem třetí hodiny nastal konec. Oděna už do šatu nebožky nadiktovala své rozloučení s říší, která za jejího bezmála padesátiletého panování dospěla na pokraj rozkladu. Když se ohlédne zpět, řekla, vidí, že dějiny jsou jen věčným sledem neštěstí a utrpení, jež se na nás valí jedno za druhým jako vlny na mořský břeh, takže nakonec neprožijeme během svých pozemských dní jediný okamžik, který by byl opravdu prostý strachu.

Popírání času, říká se v pojednání o Orbe Tertio, je nejdůležitější zásadou filozofické školy Tlönů. Podle ní se budoucnost uskutečňuje pouze v naší přítomné obavě a naději, minulost pak jen ve vzpomínce. Podle jiného pojetí byl svět spolu se vším, co na něm žije, stvořen teprve před několika minutami zároveň s jeho úplnou, avšak iluzorní prehistorií. Třetí teorie popisuje naši zemi častěji jako slepou uličku ve velkém městě Božím, jako temnou komoru plnou nepochopitelných obrazů či jako mlžný opar kolem nějakého lepšího slunce. Zástupci čtvrté filozofické školy zase tvrdí, že veškerý čas už uplynul a náš život je jen doznívajícím odleskem jakéhosi nenávratného vývoje. Nevíme zkrátka, kolik svých možných mutací už za sebou svět má a kolik času, za předpokladu, že vůbec existuje, ještě zbývá. Jisté je jen, že noc trvá mnohem déle než den, srovnáme-li jednotlivý život, život celkově nebo samotný čas vždy s příslušným nadřazeným systémem. *The night of time*, píše Thomas Browne ve svém traktátu *The Garden of Cyrus* z roku 1658, *far surpasseth the day and who knows when was the Aequinox?* – Takové myšlenky mi procházely hlavou, když jsem krácel od mostu přes Blyth ještě kus cesty podél opuštěných železničních kolejí a sešel pak z výš položené pláně do močálovité roviny, která se táhne jižně od Walberswicku až k Dunwichi, obci jen s nevelkým počtem domů. Krajina je tu tak prázdná a opuštěná, že kdyby tu někoho vysadili, nedokázal by určit, zda je na pobřeží Severního moře, na břehu Kaspického moře nebo v zálivu Lian-tung. Zamířil jsem

k Dunwichi, po pravici plochu zvlněného rákosí, po levici šedivou pláž. Obec se zdála být daleko, jako by byla nedostupná. Připadalo mi, že jdu celé hodiny, než se přede mnou začalo v bleďých barvách postupně rýsovat pár břidlicových a taškových střech a vrcholek zalesněného pahorku. Dnešní Dunwich je po-

sledním zbytkem města, které patřilo ve středověku k nejvýznamnějším přístavům Evropy. Kdysi tu stálo přes padesát kostelů, klášterů a nemocnic, byly tu loděnice a hradby, desítky větrných mlýnů a rybářská a obchodní flotila s osmdesáti plavidly. To vše zmizelo a leží roztroušeno na dvou či třech čtverečních mílech pod naplavenou vrstvou písku a štěrku na dně moře. Farní kostely svatých Jakuba, Leonarda, Martina, Bartoloměje, Michala, Patrika, Jana, Petra, Mikuláše, Felixe a Panny Marie se jeden po druhém sesuly ze stále ustupujících útesů a postupně se vnořily do hlubin spolu s půdou a kamením, na nichž kdysi město stálo. Zbyly kupodivu jen obezděné studniční šachty, které tu čněly, osvobozeny od všeho, co je kdysi obklopovalo, po celá staletí do výšky, jak o tom píší různí kronikáři, jako komíny nějaké podzemní kovárny, až se i tyhle symboly zmizelého města nakonec zhroutily. Až do roku 1890 bylo však na pobřeží Dunwiche stále ještě vidět takzvanou Eccles Church Tower, o níž nikdo nedokázal říct, jak se z poměrně vysoké pláně, kde musela původně stát,

přesunula dolů na úroveň mořské hladiny, aniž se překlopila. Tuto záhadu dodnes nikdo nerozluštil, ale nedávno provedený pokus s modelem věže prokázal pravděpodobnou možnost, že tajuplná Eccles Tower byla vystavěna na písku a pod svou vahou se propadala tak pomalu, že nedoznala téměř úhony. Kolem roku 1900, když se i ona zřítíla, stála nahoře na pokraji strže ze všech kostelů Dunwiche už jen ruina kostela Všechny svatých. V roce 1919 se spolu s kostrami nebožtíků z okolního hřbitova sesul také on po svahu dolů a nad strašidelným okolím se ještě nějaký čas tyčila jen jeho západní čtyřboká věž. Vrcholné období rozma-

chu Dunwiche spadá do třináctého století. Denně sem tehdy připlouvaly a zase odplouvaly lodě z Londýna, Stavorenu, Stralsundu, Gdaňsku, Brugg, Bayonne a Bordeaux. Čtvrtina velké flotily, která v květnu 1230 vyplula z Portsmouthu, aby přepravila stovky rytířů s koňmi, mnohatisícový dav pěšího lidu a celou královnu enturáž do Poitou, byla postavena právě v Dunwichi. Stavba lodí a obchod se dřevem, obilím, solí, sledi, vlnou a kůží vynášely tolik, že město bylo brzy schopno provést veškerá nutná opatření proti útokům z pevniny i vůči působení moře, které se neúnavně zakusovalo do pobřeží. Dnes už nelze říct, jak velkou naději tyhle opevňovací práce obyvatelstvo Dunwiche v tehdejší době naplňovaly. Jisté pouze je, že se nakonec ukázaly jako nedostatečné, když v noci na Nový rok 1286 přílivová vlna zpusťovala celou dolní část města a okolí přístavu tak strašlivě, že měsíce nikdo nevěděl, kde je hranice mezi mořem a pevninou. Zbyly jen zřícené zdi, rumišťe, trosky, polámané trámův, proražené trupy lodí, promáčené masy jílu, drobného šterku a písku a vsudypřítomná voda. A pak, po několika desetiletích obnovy a nezvykle klidném podzimním a vánočním období, udeřila 14. ledna 1328 snad ještě větší osudová rána. Bouře a orkán přicházející ze severovýchodu se v ní opět spojily s nejsilnějším přílivem měsíce. Obyvatelé přístavní čtvrti začali po setmění prechat s celým svým movitým majetkem do horního města. Celou noc strhávaly vlny jednu řadu domů za druhou. Štřešní a opěrné trámy hnané vodou vrážely jako těžká beranidla do zdí a stěn, které se ještě nezřítily. Svítání zastihlo přeživší, dva až tři tisíce lidí z urozených rodin FitzRichartů, FitzMauriceů, Valeinů a de la Falaiseů i prostých obyvatel města, jak zapření proti bouřlivému vichru na kraji srázu zírají otřeseni hluboko pod sebe do slaných výparů ze zpěněných vln, kde se jako v mlýnech zkázy točily v hnědobílé vodě balíky zboží a sudy, rozlomené jeřáby, potrhane plachty větrných mlýnů, truhly a stoly, skříně, peřiny, palivové dříví, sláma a utonulý dobytek. V následujících staletích

docházelo ke stále novým podobným katastrofálním vpádům moře na pevninu a přirozená eroze pobřeží pokračovala i v klidnějších dobách mezi nimi. Obyvatelé Dunwiche si postupně na nezvratnost tohoto vývoje zvykli. Bezvýsledný boj vzdali, obrátili se k moři zády, a kdykoli to mizivé prostředky dovolovaly, pokračovali ve výstavbě dál směrem k západu, v jakémsi zdoluhavém, celé generace trvajícím ústupu, v němž zvolna umírající město jako by bezděčně následovalo základní směr pohybu lidského života na zemi. Nápadně velké množství našich osídlení je orientováno na západ, a dovolují-li to poměry, postupují stejným směrem. Východ znamená beznaděj. Především v době kolonizace amerického kontinentu bylo možné pozorovat, jak se města směrem na západ rozvíjejí, zatímco ve východních okresech už dochází k jejich rozpadu. V Brazílii dodnes vymírají poloviny provincií jako po rozsáhlých požárech, když je země vyčerpána drancováním a dál na západ se otevírají nové prostory. Také v Severní Americe putuje bezpočet rozptýlených osad i s čerpacími stanicemi, motely a nákupními centry podél dálnic směrem na západ, a na této ose se neomylně polarizuje i blahobyt a chudoba. Právě směr, jímž se na svém útěku ubírá Dunwich, mi tento širší fenomén připomněl. Po první pustošivé ráně se začalo stavět na západním okraji města, ale i z kláštera, který tam kdysi vznikl, zbývají už jen trosky. Dunwich se rozpustil se svými věžemi a tisícovkami duší ve vodě, písku, štěrků a řídkém vzduchu. Když se člověk dívá z travnaté pláně nad mořem k místům, kde muselo město kdysi stát, cítí, jak ho do sebe mocně vtahuje prázdnota. Možná právě proto se stal Dunwich už ve viktoriánské době poutním místem zádumčivých básníků. V sedmdesátých letech sem například několikrát zajel Algernon Charles Swinburne se svým opatrovatelem Theodorem Wattsem-Duntonem, když se vzruchy londýnského literárního života ukázaly být příliš silné pro jeho od dětství přepjaté nervy. Básník, který se už zamlada stal slavnou osobností, upadal nad fantastickými uměleckými hovor

v salonech prerafaelitů a duševním úsilím při komponování svých tragédií a básní, plných okázalé poetické mnohomluvnosti, opakovaně do tak vášnivých stavů, že ztrácel vládu nad hlasem i údy. Po těchto takřka epileptických záchvatech zůstával často celé týdny ležet bez hnutí a zanedlouho, *unfitted for general society*, byl schopen vycházet jen s několika důvěrnými přáteli. Dobu rekonvalescence trávil zpočátku na venkovském sídle své rodiny a později stále častěji na mořském pobřeží, po boku věrného Wattse-Duntona. Výlety ze Southwoldu do Dunwiche podél rákosových plání zvlněných větrem a výhled na vodní pustinu na něho působily jako uklidňující prostředek. Dlouhá báseň *By the North Sea* je jeho holdem životu, jenž se zvolna rozpouští sám v sobě. *Like ashes the low cliffs crumble and the banks drop down into dust*. Vzpomínám si, že jsem v jisté studii o Swinburnovi četl, jak se mu jednoho letního večera při návštěvě hřbitova u kostela Všech Svatých s Wattsem-Duntonem zdálo, že v dálce na mořské hladině vidí nazelenalé světlo. Řekl prý, že mu připomíná palác chána Kublaje, který byl postaven na místě pozdějšího Pekingu v době, kdy Dunwich představoval jedno z největších anglických sídel. Pokud se nemýlím, hovořilo se ve zmíněné studii o tom, jak Swinburne popsal toho večera Wattsi-Duntonovi bájný palác do všech podrobností: sněhobílou, přes čtyři míle dlouhou zeď, pevnostní zbrojnici vybavenou nejrůznějšími sedly, uzdami a výstrojí všeho druhu, skladiště a pokladnici, stáje, v nichž stáli v nepřehledných řadách nádherní koně, slavnostní sály, jež dokázaly pojmout přes šest tisíc hostů, komnaty, zahradu s volným výběhem zvířat i s ohradou pro jednorozce a tři sta stop vysoký vyhlídkový pahorek, který nechal chán navršit na severní straně. Příkré svahy kuželu pokrytého nazelenalým malachitem, jak prý Swinburne líčil, byly během jednoho roku osázeny nádhernými vzácnými exempláři vzrostlých a stále zelených stromů, které musely být ve svých lokalitách vyzdviženy ze země i s kořeny a půdou a dopraveny často na velké vzdálenosti zvlášť

k tomuto účelu vycvičenými slony. Nikdy předtím ani potom, tvrdil údajně Swinburne toho večera v Dunwichi, nebylo na světě vytvořeno nic krásnějšího než tenhle umělý pahorek, i v zimě zelený a završený zámečkem v podobně zeleném odstínu jako oázou klidu. – Algernon Charles Swinburne, jehož život probíhal na rok přesně ve stejné době jako život císařovny vdovy Čch'-si, se narodil 5. dubna 1837 jako nejstarší ze šesti dětí admirála Charlese Henryho Swinburna a jeho manželky lady Jane Henriettové, dcery třetího hraběte z Ashburnhamu. Obě rodiny mají svůj původ v dávné době, kdy si chán Kublaj stavěl palác a Dunwich byl v obchodním spojení se všemi zeměmi světa, jichž bylo možné po moři dosáhnout. Kam až paměť sahá, byli Swinburnové a Ashburnhamové členy královského doprovodu, významnými válečníky a vysokými důstojníky, pány rozlehlých polností a účastníky objevitelských cest. Prastrýc Algernona Swinburna, generál Robert Swinburne, byl kupodivu – nejspíš na základě svých výrazně ultramontánních názorů – poddaným Jeho c. a k. apoštolské Milosti a povýšil do stavu baronů Svaté říše římské. Zemřel jako úřadující guvernér Milána a jeho syn, jenž se dožil sedmaosmdesáti let, zastával až do své smrti v roce 1907 úřad komořího císaře Františka Josefa. Snad byla tahle krajní forma politického katolicismu ve vedlejší rodinné linii první známkou dekadence. Bez ohledu na to však zůstává otázkou, jak mohla z těchto životaschopných pokolení vyjít bytost pohybující se trvale na pokraji nervového zhroucení – paradox, nad nímž si Swinburnovi životopisci zabývající se jeho původem a dědičnými znaky dlouho lámali hlavu, než se shodli na tom, že básníka *Atalanty* označí za téměř nemožný epigenetický fenomén vymykající se vši přirozenosti a vzniklý takřka z ničeho. Swinburne musel skutečně už jen na základě svého vnějšího zjevu každému připadat jako bytost z jiného světa. Už jako chlapec se vyznačoval abnormálně malým vzrůstem a až hrozivě křehkou tělesnou konstrukcí, slabými a od krku dolů strmě klesajícími rameny

a nezvykle velkou až obrovitou hlavou. Tato opravdu výjimečná hlava, ještě zdůrazněná Swinburnovou zrzavou, do strany odstávající kšticí a vodově zelenýma očima, se v Etonu, jak pozname-

nal jeden ze Swinburnových vrstevníků, stala *an object of amazement*. Už v den nástupu do školy – Swinburnovi bylo tehdy v létě 1849 právě dvanáct – byl ze všech klobouků v Etonu největší právě ten jeho. Jistý Lindo Myers, s nímž později, na podzim roku 1868, plul z Le Havru přes Lamanšský průliv, líčí, jak poté, co Swinburnovi srazil náraz větru klobouk z hlavy do vln, sehnali po příjezdu do Southamptonu vhodnou pokrývku hlavy až ve třetím kloboučnictví, a i tam, jak Myers dodává, z ní museli vyjmout koženou stuhu a podšívku. Bez ohledu na své extrémní tělesné disproporce však Swinburne snil už od raného mládí – zejména poté, co si v novinách přečetl zprávu o útoku na Balaklavu – o tom, že nastoupí k pluku kavaleristů a položí jako *beau sabreur* život v nějaké podobně bláhové bitvě. Ještě během studií v Oxfordu zastínila tahle vize všechny ostatní představy, které mohl o své budoucnosti mít, a teprve když se naděje na hrdinskou smrt definitivně rozplynula vinou jeho nedostatečně vyvinutého těla, vrhl se celým srdcem do literatury, což se ukázalo jako neméně radikální forma sebedestrukce. Své stále těžší nervové krize by později pravděpodobně jen stěží překonával, kdyby

se postupně a stále silněji nepodřizoval rytmu svého životního společníka Wattse-Duntona. Ten za něho záhy vyřizoval veškerou korespondenci a staral se o všechny maličkosti, které Swinburna trvale uváděly do stavu nejvyšší paniky, což umožnilo básníkovi přežívat v jakémsi stále matnějším stavu dalších téměř třicet let. Roku 1879 byl po jednom nervovém záchvatu převezen víc mrtvý než živý v takzvaném *four-wheeleru* do Putney Hillu na jihozápadě Londýna, kde pak oba staří mládenci bydleli ve skromné předměstské vile na adrese *The Pines* č. 2, záměrně se vyhýbající sebemenšímu rozrušení. Den pokaždé probíhal podle plánu přesně stanoveného Watts-Duntonem. Swinburne, řekl prý Watts-Dunton s jistou hrdostí o tom, jak se jeho systém osvědčuje, *always walks in the morning, writes in the afternoon and reads in the evening. And, what is more, at meal times he eats as a caterpillar and at nights he sleeps like a dormouse*. Občas byl k obědu pozván host, který toužil spatřit zázračného básníka v jeho před-

městském exilu. Ve třech pak seděli v temné jídelně u stolu. Zatímco nedoslýchavý Watts-Dunton obstarával svým dunivým hlasem konverzaci, Swinburne měl jako dobře vychované dítě hlavu skloněnou nad talířem a beze slova pojídal obrovskou porci hovězího. Jeden z hostů, kteří zašli na přelomu století do Putney na návštěvu, píše, že mu oba staří pánové připadali jako dva podivínští brouci v leydenské láhvi. Pokaždé když se prý na Swinburna podíval, musel myslet na popelavě šedou housenku bource morušového, *Bombyx mori*, ať už pro způsob, jakým kousek po kousku spořádával předložené pokrmy, nebo proto, že když dojedl a napůl ho přemohla dřímota, probral se znenadání k novému životu, jako by jím projela elektrická jiskra, a třepotaje rukama kmital po knihovně jako vyplašený motýlek, šplhal nahoru dolů po stojanech a žebříku a vybíral z polic ten či onen vzácný svazek. Nadšení, které se ho při tom zmocňovalo, se projevovalo rapsodickými poznámkami o oblíbených básnících Marlowovi, Landorovi a Hugovi, nezřídka ale i reminiscencemi z jeho dětství stráveného na ostrově Wight a v Northumberlandu. Při jedné takové příležitosti upadl prý například do naprostého vytržení při vzpomínce na to, jak jako malý chlapec seděl u nohou své staříčké tety Ashburnhamové a ta mu vyprávěla o prvním velkém bále, kterého se zúčastnila jako mladá dívka v doprovodu své matky. Při návratu z plesu musely dámy ujet v zimě mnoho mil sněhobíle jasnou a mrazivou nocí, až se najednou kočár zastavil u skupiny temných postav, jež právě, jak se ukázalo, pohřbívaly na křižovatce sebevraha. Při zaznamenávání této vzpomínky sahající do minulosti staré půl století, píše tentýž host, který už je také dávno po smrti, má onu hrůzostrašnou hogarthovskou noční scénu, jak ji Swinburne svého času líčil, naprosto jasně před očima a spolu s ní vidí i malého chlapce s velikou hlavou, na níž mu vstávají jeho ohnivé vlasy, jak prosebně spíná ruce a žadoní: *Tell me more, Aunt Ashburnham, please tell me more*.

Když jsem v poledne po krátkém odpočinku na pobřeží vystoupal nad moře na osamělou dunwichskou pláň, nezvykle se setmělo a udělalo se dusno. Historie vzniku téhle smutné krajiny je úzce spojena nejen s vlastnostmi půdy a vlivy oceánského klimatu, ale v mnohem významnějším měřítku s vytlačováním hustých lesů, jež se po poslední době ledové rozšířily po celém území britských ostrovů, ale po celá staletí, ba víc než tisíc let byly postupně ničeny. V Norfolku a Suffolku šlo hlavně o dubové a jilmové porosty, které se táhly v nepřetržitých vlnách rovinami a po mírných vyvýšeninách a proláklínami až k mořskému břehu. Vývoj se obrátil s příchodem prvních osadníků, kteří se chtěli usadit na východních částech pobřeží s malým množstvím srážek a zakládali tam požáry. Stejně jako předtím kolonizovaly lesy v nepravidelných útvarech půdu a postupně srůstaly, zažírала se teď nepravidelně se šířící spáleniště stále dál do zeleně olistěného světa. Letí-li dnes člověk nad Amazonskou nížinou nebo Borneem a pozoruje obrovská, zdánlivě nehybná oblaka dýmu nad nejvyšším patrem džungle, jež shora připomíná půdu porostlou jemným mechem, dokáže si snad představit následky požárů, které nezřídka trvaly celé měsíce. Co zůstalo v dávnověké Evropě ohně ušetřeno, padlo později za oběť stavbě domů a lodí a výrobě dřevěného uhlí, jehož se při tavení železa spotřebovalo obrovské množství. Už v sedmnáctém století zbývají v celé ostrovní říši jen nevýznamné pozůstatky bývalých lesů, z větší části odsouzené k zániku. Velké ohně nyní hoří na druhé straně

oceánu. Ne náhodou vděčí nezměrně rozsáhlá Brazílie za své jméno francouzskému výrazu pro dřevěné uhlí. Proměna někdejší vegetace v uhlí a naše posedlost pálením všeho hořlavého významně přispěly k našemu šíření po planetě. Proces spalování najdeme za vším, od prvních pochodní přes záři plynových luceren osmnáctého století až po bledé světlo sodíkových výbojek nad belgickými dálnicemi. Spalování je nejvnitřnější podstatou každého námi vytvořeného předmětu, ať už jde o zhotovení rybářského háčku, výrobu porcelánového talířku či produkci televizního programu. Srdce námi vymyšlených strojů, stejně jako našich těl a tužeb, zvolna stravuje oheň. Celá lidská civilizace nebyla od počátku ničím jiným než hodinu od hodiny intenzivnějším planutím, o němž nikdo neví, nakolik se ještě rozhoří a kdy zvolna pohasne. Zatím naše města ještě svítí a oheň se šíří dál. V Itálii, Francii a Španělsku, v Maďarsku, Polsku a Litvě, v Kanadě a Kalifornii hoří v létě lesy, nemluvě o nesmírných a nikdy neuhasínajících požárech v tropech. Na ostrově v Řecku, který byl ještě kolem roku 1900 úplně zalesněný, jsem před pár lety pozoroval, jakou rychlostí se dokáže požár zmocnit vyprahlé vegetace. Stál jsem tehdy stranou přístavního městečka, v němž jsem se zdržoval, na kraji silnice uprostřed skupiny rozrušených mužů, za námi temná noc a vpředu, hluboko pod námi na dně strže, běžící a přeskakující oheň, který už hnal vítr do příkrých svahů. Nikdy nezapomenu, jak keře jalovce, stojící tu temně v odlesku ohně, jeden za druhým naráz tlumeně vybuchovaly a ve vteřině vzplály, jako by byly na troud suché, sotva se jich dotkly první plamenné jazyky, a krátce nato se v tichém víření jisker sesuly do sebe.

Z Dunwiche vedla má cesta nejprve kolem rozvalin františkánského kláštera, podél několika polí a zpustlým lesíkem, který tu zjevně vyrazil až v poslední době a v němž rostly břízy, pokroucené borovice a keře kručinek natolik hustě, že jsem se jen stěží prodíral vpřed. Už jsem pomalu pomýšlel na návrat, když vtom

se přede mnou otevřelo vřesoviště. Táhl se v bleděfialových až purpurově rudých odstínech směrem k západu a jeho středem se vinula bílá cestička. Ponořen do myšlenek, které se mi bez ustání honily hlavou, a jako zmámený všemi těmi bláznivými květy krácel jsem po světlé pískové cestě, až jsem ke svému údivu, ne-li přímo zděšení, stanul opět před týmž zpustlým lesíkem, z kterého jsem asi před hodinou nebo, jak mi teď připadalo, v jakési vzdálené minulosti vyšel. Jediný orientační bod na tomhle vřesovišti bez jediného stromu, velmi zvláštní vila s vyhlídkovou věží, která byla kolem dokola prosklená a čímsi mi bůhvíproč připomínala Ostende, se mi během mé bezmyšlenkovité chůze, jak jsem si až teď uvědomil, ukazoval vždy ve zcela nečekané perspektivě, hned blízko, hned v dálce, jednou vlevo a podruhé vpravo, přičemž jednou se vyhlídková věž dokonce přesunula jako při nějaké rošádě během kratičké doby z jedné strany budovy na druhou, jako bych měl před sebou místo skutečné vily její zrcadlový odraz. Můj zmatek ještě zvyšovalo to, že ani jeden z ukazatelů na rozcestích a křižovatkách, jak jsem při další chůzi stále podrážděněji zjišťoval, nebyl popsán a místo údajů o místu nebo vzdálenosti na nich pokaždé byla jen němá šipka naznačující ten či onen směr. Nechal-li se člověk vést instinktem, dřív nebo později se nevyhnutelně ukázalo, že pěšina se od cíle, k němuž chtěl dojít, stále víc vzdaluje. Vydat se jednoduše přímo cestou necestou bylo vyloučené pro vzrostlý, zdřevnatělý vřesovec, který sahal až po kolena, a tak mi nezbylo než se držet křivolakých písčitých cestiček a vstřípit si pokud možno co nejpresněji do paměti sebemenší charakteristický detail a každý sebenepatrnější posun krajiny v pozadí. Několikrát jsem se také v tomhle terénu, který bylo zřejmě možné přehlédnout celý jen ze skleněné kukaně oné belgické vily, o hezký kus cesty vrátil, až se mě z toho všeho nakonec začala zmocňovat narůstající panika. Nízké olověné nebe, chorobné a oči matoucí fialové zbarvení vřesoviště, ticho hučící v uších jako moře v mušli a mouchy,

které mě bez ustání obletovaly, to všechno mě děsilo a skličovalo. Nedokážu říct, jak dlouho jsem v tomhle stavu bloudil a jak jsem nakonec našel cestu ven. Pamatuji si jen, že jsem najednou stál venku na silnici pod velkým dubem a kolem mě se točil celý obzor, jako bych právě seskočil z kolotoče. Měsíce po tomhle zážitku, který pro mě dodnes zůstal nepochopitelným, jsem se ve snu opět ocitl na vřesovišti u Dunwiche, procházel nekonečně propletenými cestami a zase nemohl najít cestu z bludiště, které bylo, jak jsem věřil, stvořené jen pro mě. K smrti znaven a připraven už někde ulehnout jsem za nastávajícího soumraku dorazil na vyvýšené místo, na němž stál přesně jako v Somerleytonu uprostřed labyrintu tisíců malých čínských pavilonů. Když jsem se od tamtud rozhlédl, spatřil jsem samotný labyrint, světlou písčitou půdu, ostře vykroužené linie živého plotu přesahujícího výšku člověka a černého teď jako noc, jehož vzor byl ve srovnání s cestami, jimiž jsem při svém bloudění prošel, velmi jednoduchý a o němž jsem ve svém snu s absolutní jistotou věděl, že je to průřez mým mozkiem. Na druhé straně labyrintu se nad oparem

vřesoviště táhly stíny, a pak jedna po druhé vystoupily z hloubky prostoru hvězdy. *Night, the astonishing, the stranger to all that is human, over the mountain-tops mournful and gleaming draws on.* Jako bych stanul na nejvyšším bodě země, tam, kde zimní oblo-

ha jen tiše stojí a jiskří; jako by vřesoviště strnulo v mrazu a v písečných jamkách podřimovaly zmije, zmijovci a ještěrky z průhledného ledu. Z laviček v pavilonu jsem se rozhlížel do všech stran, daleko přes vřesoviště do noci. A viděl jsem, že z pobřeží dolů směrem k jihu se odlomily celé kusy pevniny a ponořily se do vln. Belgická vila už se kymácela nad propastí, zatímco v prosklené kabině ještě jakýsi tloušťík v kapitánské uniformě spěšně manipuloval se světlomety, jejichž soustředěné kužely světla tápaly ve tmě a připomínaly mi válku. Přestože jsem ve svém snu z vřesoviště seděl udiveně a bez hnutí v čínském pavilonu, stál jsem zároveň ve stejnou chvíli i venku, pouhý krůček od nejzazšího okraje, a uvědomoval si, jak děsivé je dívat se do takové hloubky. Kavky a vrány kroužící v poloviční výšce pode mnou nebyly větší než brouci; rybáři na pobřeží se podobali myším a tlumený příboj ohlazující bezpočet oblázků nebyl z mého místa slyšet. Hned pod útesem však ležely na hromadě černé zeminy rozvaliny puklého domu. Mezi kusy zbořených zdí, rozevřenými skříněmi, zábradlím schodiště, převrácenými vanami a zohýbanými trubkami topení byla zakleslá podivně vykloubená těla obyvatel domu, kteří právě spali v postelích, seděli před televizí nebo porcovali platýse. Poněkud stranou téhle scény zmaru klečela vedle mrtvé dcery osamělá postava starce s rozčuchanými vlasy, oba nepatrní jako na nějaké na míle vzdálené scéně. Nebylo slyšet jediný vzdech, žádné poslední slovo ani beznadějná prosba: *Lend me a looking glass; if that her breath will mist or stain the stone, why, then she lives.* Ne, nic. Všechno bylo tiché a němé. Potom zazněly tiše, téměř neslyšitelně, zvuky pohřebního pochodu. Noc se chýlí ke konci, nastává úsvit. Na ostrově v dálce na bledém moři se jako zářící mauzoleum rýsují obrysy elektrárenského bloku Magnox v Sizewellu, v místech, kde člověk tuší existenci Doggerské mělčiny, kde se svého času třeli sledi, kde se kdysi dávno rozkládala rýnská delta a v naplaveném písku se dařilo zeleným nivám.

Asi dvě hodiny po svém zázračném vysvobození z labyrintu vřesoviště jsem konečně dorazil do obce Middleton, kde jsem měl v úmyslu navštívit spisovatele Michaela Hamburgera, který tu žije už víc než dvacet let. Bylo kolem čtvrté odpoledne. Na venkovské silnici ani v zahradách nebylo vidět živáčka, domy na mě působily odmítavým dojmem a já si se svým kloboukem v ruce a ruksakem na zádech připadal jako zbloudilý tovaryš z minulého století, takže by mě ani nepřekvapilo, kdyby se najednou za mými zády vyřítil houf vesnických kluků nebo na práh jednoho z middletonských domů vyšel majitel a okřikl mě: „Koukej odsud zmizet!“ Každý pocestný, i dnes, ba právě dnes a především neodpovídá-li běžné představě turisty, vyvolává ostatně u místních obyvatel podezření. Možná proto na mě děvče ve vesnickém krámě pohlédlo svými modrými očima tak poděšeně. Zvonek u dveří dávno dozněl a já už chvíli stál v krámku přeplněném až po strop nejrůznějšími konzervami a jiným trvanlivým zbožím, když dívka vystoupila z vedlejší místnosti ozařované kmitajícím světlem televize a s pootevřenou pusou na mě zírala, jako bych připutoval z jiné planety. Když se poněkud vzpamatovala, změřila si mě nesouhlasným pohledem, který se nakonec zastavil u mých zaprášených bot, a když jsem jí popřál dobrého odpoledne, znovu mi ohromeně pohlédla do obličeje. Už víckrát jsem si všiml, že lidí na venkově se při pohledu na cizího člověka zmocní strach a většinou mu rozumějí jen s obtížemi nebo vůbec ne, i když jejich jazyk dobře ovládá. Také děvče v middletonském krámku zareagovalo na mou prosbu o minerálku jen nechápavým zavrtěním hlavy. Nakonec mi prodalo plechovku ledové třešňové coly, a než jsem ušel těch posledních pár set metrů k Michaelovu domu, vypil jsem ji opřen o hřbitovní zeď jedním dlouhým douškem, jako by to byla sklenice bolehlavu.

Když Michael přijel v listopadu 1933 spolu se sourozenci, matkou a jejími rodiči do Anglie, bylo mu devět a půl roku. Otec

opustil Berlín už několik měsíců předtím, sedával v jednom z těchto prakticky nevytopitelných kamenných domů v Edinburghu zachumlán do vlněných dek a prokousával se hluboko do noci slovníky a učebnicemi, neboť navzdory tomu, že byl v Charité profesorem dětského lékařství, musel se ještě jednou ve věku více než padesáti let a neznalý angličtiny podrobit schvalovacím zkouškám, pokud chtěl lékařské povolání dál vykonávat. V pozdějších Michaelových životopisných záznamech se píše, že obavy a strach rodiny cestující bez otce do neznáma dosáhly v hale celnice v Doveru vrcholu, když musela mlčky přihlížet, jak jí jsou zabavovány obě dědečkovy andulky, které dosud přežívaly cestu bez úhony. Ztráta obou ochočených ptáků, pocit, že mohou být jen bezmocnými svědky toho, jak oba navždy mizí za jakýmsi paravánem, jim dala jasněji než cokoli jiného najevo, píše Michael, s jak nepředstavitelnými podmínkami bude přechod do nové země za daných okolností spojen. Se zmizením andulek v hale doverské celnice zmizelo i berlínské dětství a místo něj nastoupila nová identita, již si Michael krok za krokem v průběhu dalšího desetiletí osvojoval. *How little there has remained in me of my native country*, konstatuje kronikář, procházející těmi několika málo vzpomínkami, jež mu zbyly a které by stěží postačily na nekrolog za zmizelé chlapecké dětství. Hřívá pruského lva, pruská opatrovatelka, karyatidy nesoucí na svých bedrech zeměkouli, tajuplné zvuky městského provozu a houkání aut, pronikající do bytu z Lietzenburgerstraße, šelesty v trubkách ústředního topení za tapetami v tmavém koutě, kam ho stavěli za trest tváří ke zdi, odporný pach mýdlového louhu v prádelně, hra v kuličky ve veřejném parku v Charlottenburgu, cikorka, sirup, rybí tuk a zapovězené malinové bonbony ze stříbrné dózy babičky Antoniny – nebyly to všechno jen výmysly, preludy, které se rozplynuly v prázdnu? Kožená sedadla v dědečkově buicku, zastávka Hasensprung v Grunewaldu, pobřeží Baltského moře, Heringsdorf, písčná duna v obklopení ničeho,

the sunlight and how it fell... Pokaždé když se v člověku po nějakém posunu v duševním životě vynoří takový zlomek, myslí si, že si dokáže vzpomenout. Ale ve skutečnosti si přirozeně nevzpomene. Příliš mnoho staveb se zřítilo, nahromadilo se příliš velké množství suti, všechny ty usazeniny a morény už nelze překonat. Když se dnes ohlédnu za Berlínem, píše Michael, vidím jen černomodré pozadí a na něm šedivou skvrnu, zápis křídou, nezřetelné číslice a písmena, ostré ř, zet, měkké, hadrem rozmazané a setřené V. Možná je tohle slepé místo také zpodobněním rozvalin, kterými jsem v roce 1947 procházel, když jsem se poprvé vrátil do rodného města ve snaze najít stopy času, který mi unikl. Několik dní jsem tehdy prochodil v jakémsi téměř náměsíčním stavu kolem volně stojících průčelí, protipožárních zdí a suťových polí řadami ulic v Charlottenburgu, jež nebraly konce, až jsem se jednoho odpoledne znenadání ocitl před činžákem v Lietzenburgerstraße, který – úplně absurdně, jak se mi zdálo – ušel zkáze a v němž býval náš byt. Ještě cítím chladný závan z chodby, do níž jsem vešel, a vzpomínám si, že litinové zábradlí schodů, sádrové girlandy na stěnách, místo, na němž vždycky stával kočárek, a z velké části nezměnná jména obyvatel domu na plechových schránkách mi připomínaly prvky nějakého rébusu, který jen musím správně rozluštit, aby se všechny ty neslychané události, k nimž došlo od doby naší emigrace, nikdy nestaly. Jako by to teď záleželo jen na mně, jako by stačila nepatrná duševní námaha, aby se vrátila celá historie, jako by babička Antonina, která s námi odmítla do Anglie odjet, žila stejně jako dřív v Kantstraße, jen kdybych chtěl, jako by neodcestovala, jak nám bylo krátce po vypuknutí války oznámeno na pohlednici Červeného kříže, nýbrž dál měla starost o to, jak se daří jejím zlatým rybičkám, jež denně omývala pod kohoutkem ve svěží vodě a za pěkného počasí stavěla na okenní římsu, aby měly trochu čerstvého vzduchu. Stačil jen okamžik absolutního soustředění, doplnění klíčového slova složeného po jednotlivých písmenkách do hádan-

ky, a všechno by zase bylo jako kdysi. Ale já na to slovo nemohl přijít a nedokázal jsem se ani odhodlat vystoupit po schodech a zazvonit u našich dveří. Místo toho jsem s pocitem nevolnosti dům opustil a šel pořád rovně bez jediné myšlenky v hlavě a bez cíle, až jsem došel na Westkreuz nebo k Hallesches Tor nebo parku Tiergarten, už nevím; vím jen, že jsem vstoupil na prázdné prostranství, kde byly v dlouhých, přesně vyrovnaných řadách navrstveny cihly vynesené z trosek, vždy desetkrát desetkrát deset, tisíc v každé kostce, respektive devět set devadesát devět, protože ta tisíc stála pokaždé kolmo nahoře, ať už jako symbol pokání, nebo aby se to snáz počítalo. Když si dnes na to úložiště vzpomenu, nevidím jediného člověka, vidím jen cihly, miliony cihel, svým způsobem dokonalé uspořádání pálených cihel táhnoucí se až k obzoru, a nad ním berlínské listopadové nebe, z něž se co nevidět spustí vír sněhových vloček – předzimní obraz absolutního ticha, a já se občas ptám, nemá-li svůj původ v halucinaci, zvláště když se mi zdá, že z naprostého prázdna, jehož rozměr přesahuje veškerou lidskou představivost, zaslechnu poslední taktý přede hry *Čarostřelce* a pak, nepřetržitě po celé dny a týdny, škrábání jehly gramofonu. Mé halucinace a sny, píše Michael na jiném místě, se často odehrávají v místě, které vykazuje známky jak světové metropole Berlína, tak venkovského Suffolku. Stojím například u okna v horním patře našeho domu, ale můj pohled nesměruje k důvěrně známým mokřinám a stále neklidným vrbám, nýbrž z výšky několika set metrů dolů na zahradní kolonie, které se táhnou přes celou zem a jejichž středem vede silnice, po níž z města vyjíždějí černé drožky směrem k Wannsee. Nebo se vracím za večerního soumraku z dlouhé cesty. S ruksakem přes rameno procházím poslední kus cesty k našemu domu, před nímž zcela nepochopitelně parkují nejrůznější povozy, obrovské limuzíny, motorizované invalidní vozíky s velkými ručními brzdami a balonovými houkačkami po straně a zlověstná sanitka v barvě slonoviny, v níž sedí dvě diakonistky.

Sledován jejich pohledy překročím váhavě práh a už nevím, kde jsem. Místnosti jsou ponořené do kalného světla, stěny holé, nábytek zmizel. Stolní stříbro leží po parketách, samé těžké nože, lžíce, vidličky a příbory na ryby pro bezpočet osob chystajících se k požití leviatana. Jsou při tom dva muži ve svrchnících, kteří právě snímají gobelín. Z beden s porcelánem bobtná dřevitá vlna. Ve snu potřebuju možná hodinu nebo i víc, než pochopím, že nejsem v domě v Middletonu, ale v rozlehlém bytě matčiných rodičů v Bleibtreustraße, jehož muzeální prostory mě za mých dětských návštěv ohromovaly neméně než vícepokojová apartmá v Sanssouci. A teď se tu všichni shromáždili, berlínské příbuzenstvo, němečtí a angličtí přátelé, tchán s tchýní, zeť, snacha i moje děti, živí a mrtví. Nepoznán mezi nimi procházím z jednoho salonu do druhého, *through galleries, halls and passages thronged with guests until, at the far end of an imperceptibly sloping corridor, I come to the unheated drawing room that used to be known, in our house in Edinburgh, as the Cold Glory.* Na příliš nízké stoličce tam sedí otec a cvičí na cello, zatímco vedle na vysokém stole leží slavnostně oděná babička. Blýskavé špičky jejích lakovaných bot směřují ke stropu, přes obličej si přetáhla šedý hedvábný šátek a jako vždy, když ji v pravidelných odstupech přepadá trudnomyslnost, celé dny nepromluví. Z okna v dálce zahlédnu slezskou krajinu. Zlatá kupolovitá střecha se třpytí v údolí obklopeném modrými lesy. *This is Myslowitz, a place somewhere in Poland,* slyším říkat otce, a když se otočím, vidím ještě v mrazivě chladném vzduchu bílý dech, který nese jeho slova.

Odpoledne už se nachýlilo, když jsem na kraji obce v mokřinách Middletonu došel k Michaelovu domu. Byl jsem rád, že si mohu v tiché zahradě odpočinout od bloudění ve vřesovišti, které jako by teď, když jsem o něm vyprávěl, bezděčně nabývalo povahy smyšleného příběhu. Michael přinesl hrnek čaje, z něž občas vystoupil obláček páry, jako by to byl dětský model parního stroje. Jinak se nic nepohnulo, ani šedivé lístky vrby stojící

na louce za zahradou. Bavili jsme se o vyprahlém měsíci srpnu, kdy není slyšet ani hlásku. *For weeks,* řekl Michael, *there is not a bird to be seen. It is as if everything was somehow hollowed out.* Všechno je krátce před uvadnutím, jen plevel roste dál, svlačce dusí keře, žluté kořínky kopřiv vylézají ze země, lopuchy přerůstají člověka o hlavu, šíří se rzi a roztoči a dokonce i papír, na který člověk usilovně řadí slova a věty, vypadá, jako by ho napadla plíseň. Celé dny a týdny si člověk zbytečně láme hlavu, a kdyby se ho někdo zeptal, neví, jestli píše dál ze zvyku nebo z touhy po uznání, protože se nic jiného nenaučil, nebo z úžasu nad životem, z lásky k pravdě, ze zoufalství nebo rozhořčení, a stejně tak by nedokázal říct, jestli psaním zmoudřel nebo je z něho ještě větší blázen. Možná ztrácí každý z nás přehled v té míře, v jaké je ponořen do svého díla, a možná máme z toho důvodu sklon zaměřovat narůstající složitost našich duševních konstrukcí s pokrokem v poznání, zatímco současně už tušíme, že nic z toho, co nedokážeme odhadnout a co ve skutečnosti určuje naši životní dráhu, nikdy nepochopíme. Provází člověka celým životem Hölderlinův stín jen proto, že má narozeniny dva dny po něm? Podléhá snad proto stále pokušení odkládat rozum jako starý kabát, podepisovat dopisy a básně „Váš uctivý služebník Scardanelli“ a držet si od těla obtížné hosty, kteří si přijdou člověka prohlédnout, oslovením Vaše Výsosti či Veličenstvo? Začne v patnácti nebo šestnácti překládat elegie, protože byl vyhnán ze své vlasti? Je možné, že se později usadí v tomhle domě v Suffolku jen proto, že je tam v zahradě na železné pumpě číslo 1770, rok Hölderlinova narození? *For when I heard that one of the near islands was Patmos, I greatly desired there to be lodged, and there to approach the dark grotto.* A nevěnoval Hölderlin svůj chvalo zpěv *Patmos* lantkraběti z Homburgu, a nejmenovala se matka zamlada Homburgová? Jaká časová údobí dokážou překonat vzájemné shody a spřízněnosti naší volby? Jak se stane, že člověk vidí v jiném člověku sám sebe, a ne-li sám sebe, tak alespoň svého

předchůdce? Na tom, že jsem poprvé prošel anglickou celnicí třiatřicet let po Michaelovi, že teď pomyslím na to, vzdát se učitelského povolání, jako to udělal on, že on se trápí psaním v Suffolku a já v Norfolku, že oba pochybujeme o smyslu své práce a trpíme alergií na alkohol, není nic zvláštního. Ale proč jsem hned při první návštěvě u Michaela získal dojem, že žiju nebo jsem kdysi žil v jeho domě, to si vysvětlit nedokážu. Už jen vím, že v ateliérové místnosti s vysokým stropem, jejíž okna směřují na sever, jsem stál jako očarovaný před těžkým mahagonovým sekretářem pocházejícím ještě z berlínského bytu, u nějž Michael, jak mi řekl, už nemohl pracovat, protože v místnosti je i uprostřed léta velké chladno, a že zatímco jsme mluvili o obtížích vytápění starých domů, zdálo se mi, že ne on, ale já jsem tuhle studenou pracovnu opustil, že pouzdro na brýle, korespondence a psací potřeby, které ležely zřejmě už měsíce v tomhle mírném severním světle netknuté na stole, byly kdysi mým pouzdrům na brýle, mou korespondencí a mými psacími potřebami. Také v chodbě vedoucí na zahradu jsem měl pocit, že jsem se tu já

nebo někdo jako já odedávna činil. Koše z vrbového proutí s roštím nalámaným z drobounek větviček, ohlazené bílé a světle šedé kameny, mušle a další nálezy z břehu moře, ležící v tiché pospolitosti na komodě u bleděmodré zdi, a poštovní obálky a kartonáže naskládané v rohu u dveří do spíže a čekající na další využití na mě působily jako zátiší vytvořená mou vlastní rukou, jež tak ráda uchovává nepotřebné věci. A při pohledu do spíže, která pro mě měla zvlášť přitažlivé kouzlo a kde na většinou prázdných regálech dřímalo pár sklenic se zavařeninami a na prknech u okna stíněného velkým dubem svítilo, ba zářilo jako v biblickém podobenství několik desítek malých rudozlatých jablíček, se mě zmocnila – jak přiznávám, úplně nerozumná – představa, že mě tyhle věci, hromádka roští, kartonáže, zavařené ovoce, mořské mušle a šumění v nich přetrvaly a že mě Michael provedl domem, v kterém jsem už před dlouhou dobou sám musel přebývat. Ale stejně rychle, jak k nám takové myšlenky přicházejí, se také zpravidla brzy rozplynou. Rozhodně jsem se jimi v uplynulých letech dál nezabýval, možná proto, že se jimi člověk ani zabývat nemůže, aby nepřišel o rozum. O to neuvěři-

telnější pro mě po tom všem bylo, když jsem nedávno při opět-ném pročítání Michaelových autobiografických zápisků narazil na jméno Stanleyho Kerryho, které mi bylo známé z doby mého pobytu v Manchesteru, ale na něj jsem už téměř zapomněl a při svém prvním čtení jsem ho z nějakého důvodu ani nezaznamenal. Na zmíněné stránce píše Michael o tom, jak byl v dubnu 1944, tři čtvrtě roku poté, co narukoval k pluku Queen's Own Royal West Kent, přeložen k praporu umístěnému v opuštěné přádelně bavlny v Blackburnu nedaleko Manchesteru a jak byl nedlouho po svém příjezdu do Blackburnu pozván jedním z kamarádů, aby strávil velikonoční pondělí u něho v Burnley, ve městě, jež na něho svým dlážděním, které se v dešti černě lesklo, svými opuštěnými tkalcovnami a zubatými liniemi střech dělnických domů čnicími proti nebi jako dračí sémě udělalo mnohem neutěšenější dojem než všechno, co do té doby v Anglii viděl. Zvláštní bylo, že i na podzim roku 1966, když jsem po dvaadvaceti letech přijel do Manchesteru ze Švýcar, bylo město Burnley, přesněji řečeno slatiny ležící nad ním, cílem mého prvního výletu na Dušičky, který jsem podnikl společně s jedním nastávajícím učitelem základní školy. Ještě mám živě před očima, jak sjíždíme v učitelově červené dodávce za soumraku, který se tam nahoře snáší v listopadu už ve čtyři hodiny odpoledne, dolů ze slatin přes Burnley a Blackburn do Manchesteru. A nejenže mě můj první výlet z Manchesteru zavedl stejně jako Michaela ve čtyřiačtyřicátém do Burnley, ale k mým prvním známostem v Manchesteru patřil právě onen Stanley Kerry, s nímž Michael svého času vyrazil z Blackburnu do Burnley. Kerry musel být v době, kdy jsem nastoupil na místo učitele na Manchesterské univerzitě, s výjimkou obou profesorů služebně nejstarším pedagogem německého oddělení. Měl pověst jistého excentrika, což se projevovalo tím, že se držel stranou kolegů a hlavní část studijního i volného času nevěnoval rozšiřování svých odborných germanistických znalostí, nýbrž studiu japonštiny, v němž dosahoval úžas-

ného pokroku. Když jsem přišel do Manchesteru, cvičil se právě v japonském umění kaligrafie. Hodiny a hodiny trávil v absolutním soustředění nad velkým archem papíru, na nějž štětcem nanášel jeden znak za druhým. Vzpomínám si teď také, jak se mi svěřil, že jednou z nejobtížnějších věcí při psaní je myslet špičkou psacího náčiní pouze a jedině na psané slovo a úplně přitom zapomenout na to, co chce člověk říct. Vybavuji si rovněž, že když mi říkal tuhle větu, vztahující se na spisovatele stejně jako na žáka učícího se psát, stáli jsme právě v japonské zahradě, kterou si založil za svým domkem ve Wythenshaw. Připozdávalo se. Mechové polštáře a kamení nabývaly tmavších odstínů, ale v posledních paprscích slunce pronikajících listím javorových keřů bylo ještě vidět v jemném šterku u našich nohou stopy hrábí. Stanley měl na sobě jako obvykle poněkud pomačkaný šedivý oblek a hnědé semišové polobotky a při řeči se ze zájmu a z bezvýhradné zdvořilosti nakláněl jako vždy k naslouchajícímu, jak to jen šlo. Postoj, který přitom zaujímal, připomínal člověka jdoucího proti větru nebo skokana na lyžích, jenž se právě odlepil od stolu skokanského můstku. Člověk měl skutečně při rozhovoru se Stanleyem velmi často dojem, že k němu právě připlachtil odněkud z výšky. Když Stanley naslouchal, sklonil s úsměvem a výrazem blaženosti hlavu až k rameni, ale mluvil-li sám, zdálo se, že zoufale bojuje s dechem. Nezřídka stáhl obličej do grimasy, na čele mu úsilím vystoupily kapičky potu a překotně ze sebe vyrážel slova, což svědčilo o těžkých vnitřních zábranách a dávalo už tenkrát tušit, že jeho srdce dotluče mnohem dřív, než by mělo. Když teď na Stanleyho Kerryho myslím, připadá mi stěží uvěřitelné, že by se v tomhle vysloveně plachém člověku měla zkřížit moje životní dráha s Michaelovou, a že když jsme se s ním v roce 1944, respektive v roce 1966 setkali, bylo nám oběma dvaadvacet let. Ať si sebevíc říkám, že takové náhody se stávají mnohem častěji, než tušíme, protože se všichni, jeden za druhým, pohybujeme po stejných drahách vyznačených už naším původem

a našimi nadějemi, stejně svým rozumem nesvedu nic proti fantomům opakování, jež mě stále častěji straší. Jen co se ocitnu v nějaké společnosti, je mi, jako bych byl už někdy předtím svědkem toho, že stejní lidé zastávají naprosto stejným způsobem, stejnými slovy, obraty a gesty stejné názory. Fyzický pocit, který by se s tímhle někdy i velmi dlouho přetrvávajícím stavem dal srovnat, je jakási otupělost vyvolaná vážnou ztrátou krve, která se může vyvinout v momentální ochrnutí myšlení, orgánů řeči a údů, jaké pociťuje člověk stížený mrtvicí. Možná jde u tohoto fenoménu, pro nějž dodnes neexistuje náležité vysvětlení, o cosi jako předzvěst konce, o nakročení do prázdna, o jakési nervové vybočení, které má podobně jako u gramofonu vydávajícího stále stejný sled tónů méně co do činění s poškozením zařízení a je spíš způsobeno neopravitelnou vadou programu, který do něj byl vložen. Ať už je tomu jak chce, několikrát se mi toho pozdního srpnového odpoledne v Michaelově domě zdálo, že ztrácím půdu pod nohama. Když konečně nadešla chvíle rozloučení, přišla za námi Anne, která si šla odpoledne na pár hodin lehnout, a posadila se k nám. Už si nevzpomínám, jestli to byla ona, kdo zavedl hovor na to, že dnes už téměř nikdo nenosí smutek, ani smuteční pásku nebo černý špendlík na klopě. Každopádně nám v souvislosti s touhle debatou vyprávěla příběh jistého pana Squirrela, který bydlel v Middletonu, byl už téměř v důchodovém věku a nikdy, kam až paměť sahá, nenosil nic jiného než smutek, dokonce ani v mládí, kdy ještě nebyl zaměstnán u pohřební služby ve Westletonu. V protikladu ke svému jménu* není nijak příčinlivý ani obratný, naopak je to zamračený a těžkopádný obr, kterého zřejmě nezaměstnali v pohřební službě pro mánií chodit ve smutku, nýbrž pro jeho fyzickou sílu jako nosiče rakví. V obci se tvrdí, řekla Anne, že si vůbec nic nepamatuje a nedokáže si vzpomenout na nic, co se odehrálo v jeho dětství,

* *Squirrel* – angl. veverka. (Pozn. překl.)

loni, před týdnem ani měsícem. Jak uctívá památku mrtvých, je otázkou, na niž neumí nikdo odpovědět. Zvláštní je rovněž, že Squirrel se už od dětství navzdory své žalostné paměti toužil stát hercem a že tak dlouho hučel do uší lidem, kteří v Middletonu a okolních obcích příležitostně hrávali divadlo, až mu nakonec svěřili při představení *Krále Leara* pod širým nebem na pláni u Westletonu roli šlechtice, který vystupuje pouze v sedmé scéně čtvrtého jednání, beze slov sleduje dění na jevišti a až k závěru pronese jednu nebo dvě věty. Celý rok, řekla Anne, se Squirrel ony dvě věty učil, rozhodujícího večera je také skutečně na scéně se vším důrazem přednesl a dodnes je mimochodem při té či oné příležitosti více či méně vhodně opakuje, jak jsem to sama jednou slyšela na vlastní uši, řekla, když mi na ranní pozdrav hlasitě přes ulici odpověděl: *They say Edgar, his banish'd son, is with the Earl of Kent in Germany*. Krátce poté, co Anne svůj příběh dopověděla, požádal jsem ji, aby mi zavolala taxi. Když se vrátila od telefonu, řekla, že jak položila sluchátko, vzpomněla si na sen, který měla krátce předtím, než se probudila z odpoledního spánku. Byli jsme všichni tři v Norwichi, řekla, a protože Michael tam musel kvůli nějakým povinnostem zůstat, zavolal jsem jí já taxi. Když přijelo, byla to velká limuzína. Podržel jsem jí dveře a ona se posadila na zadní sedadlo. Limuzína se dala neslyšně do pohybu, a ještě než se Anne stačila usadit, zůstalo jí město za zády a ona se vnořila do nepředstavitelně hlubokého, slunečními paprsky prozářeného lesa, který se rozprostíral až ke dveřím middletonského domu. Ujížděli tempem, o němž se nedalo říct, zda bylo pomalé nebo rychlé, nikoli však po silnici, nýbrž po jakési nádherně měkké a občas jemně se vlnící dráze. Atmosféra, kterou se pohybovali, byla hustší než vzduch a měla v sobě cosi z klidně proudící vody. Viděla jsem naprosto jasně, řekla Anne, a do nejmenších a absolutně nepopsatelných podrobností les, který ubíhal kolem, nepatrná květenství mechových polštářků, jako vlasy jemné stvolý trávy, chvějící se kapradí a do výšky čnicí

šedivé a hnědé, hladké i hrubé kmeny stromů, jež se v úrovni několika metrů ztrácely v neproniknutelných větvích keřů rostoucích mezi nimi. Ještě výš se rozlévalo moře mimóz a slézů, do něž se opět z dalšího patra tohoto rozbujelého lesního světa nořily stovky a stovky popínavých rostlin ve zčásti sněhobílých a zčásti růžově zbarvených obláčcích spouštějících se z větví přetížených orchidejemi a broméliemi a připomínajících ráhnoví velkých plachetnic. A nad tím, ve výšce, kam už ani zrak nepronikl, se kývaly vrcholky palm, jejichž jemně opeřené a vějířovité větve měly onu záhadnou, na pohled zlatem či mědí podbarvenou temnou zeleň, jíž jsou ztvárněny koruny stromů na Leonardových obrazech, například na *Zvěstování Panny Marie* nebo na portrétu Ginevry de Benci. Jak neuvěřitelně krásné to všechno bylo, o tom mám už jen nezřetelnou představu, a i onen pocit, kdy ujíždím v limuzíně, kterou jako by nikdo neřídil, už nedokážu opravdu popsat. Vlastně jsme ani nejeli, spíš se vznášeli způsobem, jaký jsem nezažila od dětských let, kdy jsem se poprvé ocitla několik palců nad zemí. Během Annina vyprávění jsme vyšli společně na zahradu, na niž se už snesla noc. Stáli jsme vedle hölderlinovské pumpy a čekali na taxík, když vtom mě zamrazilo až v kořincích vlasů, když jsem ve slabém svitu dopadajícím z jednoho z oken obývacího pokoje na obezděný otvor studny spatřil jakéhosi vodního brouka, jak se přesouvá po hladině od jednoho temného břehu ke druhému.

VIII

Den po své návštěvě v Middletonu jsem se v baru hotelu Crown v Southwoldu dostal do debaty s Holanďanem jménem Cornelis de Jong, který měl po několika dřívějších pobytech v Suffolku nyní v úmyslu zakoupit jeden z oněch obrovských, nezřídka přes tisíc hektarů velkých pozemků, jež tu místní realitní kanceláře pravidelně inzerují. Jak mi de Jong vyprávěl, vyrostl na plantáži cukrové třtiny nedaleko Surabaje a později, po studiích na zemědělské akademii ve Wageningenu, pokračoval v rodinné tradici v mírně redukované formě jako pěstitel cukrové řepy v okolí Deventeru. Jeho záměr převést své zájmy do Anglie, řekl de Jong, má v první řadě hospodářské důvody. Tak velké sloučené statky, jaké jsou ve východní Anglii opakovaně na prodej, se doma vůbec neobjeví na trhu, a také sídla, která tu k nim člověk při převzetí podobných panství dostane prakticky zadarmo, se v Holandsku nenajdou. Holanďané vkládali svůj kapitál v době rozkvětu především do měst, řekl de Jong, Angličané jej naproti tomu umísťovali na venkově. Až do zavírací hodiny jsme se spolu toho večera v baru ještě bavili o rozmachu a úpadku obou národů a o pozoruhodně úzkých souvislostech, které existovaly mezi dějinami cukru a dějinami umění ještě ve dvacátém století, protože obrovské zisky, jichž několik málo rodin při pěstování cukrové třtiny a obchodu s ní po dlouhou dobu dosahovalo, byly při omezených možnostech jiné okázalé manifestace nahromaděného bohatství do značné míry použity na výstavbu, vybavení a údržbu skvostných venkovských sídel a městských paláců. Právě

Cornelis de Jong mě upozornil na to, že řada významných muzeí, například Mauritshuis v Haagu nebo londýnská Tate Gallery, byla zřízena právě z prostředků nadací cukrových dynastií nebo jsou nějak s obchodem s cukrem propojena. Kapitál nashromážděný v osmnáctém a devatenáctém století různými formami otrokářského hospodaření, řekl de Jong, je stále v oběhu, vynáší úroky a úroky z úroků, množí se a přináší vlastním přičiněním stále nové plody. Jedním z nejosvědčenějších prostředků k legitimizaci těchto peněz byla odjakživa podpora umění, nákup a vystavování uměleckých předmětů, jež dnes vyhání ceny uměleckých děl na aukcích do absurdní výše, řekl de Jong. Během pár let se dočkáme toho, že za půl čtverečního metru pomalovaného plátna se bude chtít víc než sto milionů. Někdy mi připadá, řekl de Jong, že všechna umělecká díla mají na sobě cukrovou lazuru nebo jsou přímo z cukru, jako model bitvy u Ostríhomě od vídeňského dvorního cukráře, který prý císařovna Marie Terezie jednou v hlubokém záchvatu melancholie na místě celý spořádala. Ráno po našem rozhovoru, který zašel až do podrobností týkajících se způsobů pěstování cukrové třtiny a produkce cukru v Zadní Indii, jsem s de Jongem zajel dolů do Woodbridge, protože půda, kterou si chtěl obhlédnout, se rozkládala od kraje tohoto malého města směrem k západu a na jeho severní straně bezprostředně hraničila s opuštěným parkem

v Boulge, kam jsem měl tak jako tak namířeno. V Boulge totiž prožil před téměř dvěma sty lety své dětství básník Edward FitzGerald a v létě 1883 tu byl také pohřben. Když jsem se s Cornelisem de Jongem celkem srdečně rozloučil a on mně, jak se mi zdálo, oplatil stejnou mincí, vydal jsem se po silnici A12 napříč přes pole do Bredfieldu, kde přišel FitzGerald 31. března 1809 v takzvaném Bílém domě, z něž tu dnes stojí už jen oranžerie, na svět. Hlavní trakt budovy, která byla postavena v polovině osmnáctého století a nabízela dostatek místa pro četnou rodinu a neméně četné služebnictvo, byl do základů zničen v květnu 1944 po zásahu raketou, která byla pravděpodobně určena Londýnu a podobně jako mnoho dalších střel, jimž Angličané říkali *doodlebugs*, vybočila zničehonic prudce z dráhy a způsobila v odlehlém Bredfieldu naprosto nesmyslnou škodu. Ani ze sousedního panského sídla Boulge Hall, kam se FitzGeraldové nastěhovali roku 1825, nezůstalo nic. Po požáru v roce 1926 čněly v parku ještě dlouho k nebi jen ohořelé zdi. Teprve v poválečné době byla ruina stržena, pravděpodobně za účelem získání stavebního materiálu. Samotný park je dnes zpustlý, tráva už léta ochablá. Velké duby větev po větví odumírají, vozovky vyspravované jen nouzově cihlovou drtí jsou plné výmolů, v nichž stojí černá voda. Stejně zpustlý je i lesík obklopující malý boulgeský kostel, na jehož renovaci si FitzGeraldové nedali právě záležet. Všude kolem se povaluje tlející dřevo, kusy zrezivělého železa a podobný neřád. Hroby stojící ve stínu stále dál do hloubi pronikajících jasanů se už z poloviny propadají do země. Není divu, napadlo mě, že FitzGerald, který nesnášel pohřby ani jiné slavnostní akty, nechtěl být na tomhle ponurém místě pohřben a výslovně nařídil, aby jeho popel rozptýlili nad třpytící se hladinou moře. Že byl nakonec uložen sem do hrobky vedle nevzhledného mauzolea své rodiny, je jednou z oněch zlovolných ironií, proti nimž člověk nezmůže nic ani závětí. – Klan FitzGeraldů byl anglonormanského původu a přes šest set let sídlil v Irsku,

dokud se Edwardovi rodiče nerozhodli usadit se v hrabství Suffolk. Rodový majetek získaný během generací ozbrojenými konflikty s ostatními feudály, bezohledným zotročováním domácího obyvatelstva a stejně bezohlednou sňatkovou politikou dalece přesahoval obvyklou míru i v dobách, kdy bohatství horních společenských vrstev obecně začínalo mocně vzrůstat, a sestával, odhlédneme-li od držav v Anglii, v první řadě z nedozírných irských polností a veškerého movitého i nemovitého majetku, který se na těchto polnostech nacházel, včetně početných stavů sedláků a rolnictva, jejichž postavení se v praxi rovnalo nevolnictví. Mary Frances FitzGeraldová, matka Edwarda FitzGerala, byla jakožto dědička tohoto majetku bezpochyby jednou z nejlépe situovaných žen v království, a její bratranec, John Purcell, za něhož se vdala, pamětliva rodinného hesla *Stesso sangue, stessa sorte*, se ve prospěch FitzGeraldů vzdal vlastního jména, uznává tak manželčino nadřazené postavení. Rozumělo se samo sebou, že Mary Frances FitzGeraldová se sňatkem s Johnem Purcellem naopak nenechá ve svých majetkových právech žádným způsobem omezovat. Dochované portréty ji představují jako dámu úctyhodného formátu se širokými pokleslými rameny a téměř obavy vzbuzujícím poprsím, která u svých současníků vykazovala celým svým zjevem až nápadnou podobnost s vévodou z Wellingtonu. Jak se ani nedalo jinak čekat, z přiřazeného bratrance se vedle ní stala záhy bezvýznamná, ba téměř opovržená

hodná postava, zejména když jeho pokusy zajistit si důlním podnikáním a nejrůznějšími spekulacemi v neuvěřitelně rychle se rozvíjícím průmyslu nezávislé postavení stíhal jeden nezdar za druhým. Nakonec vedly k tomu, že celé své nemalé jmění i peníze, jež mu poskytla jeho choť, utratil do posledního groše a po bankrotu u londýnského soudu se ocitl v postavení chronicky insolventního muže bez sebemenších vyhlídek, kterého milostivě vydržuje vlastní žena. Za těchto okolností nezbývalo Johnu Purcellovi nic jiného než se většinu času zdržovat na rodinném sídle v Suffolku, kde se rozptyloval lovem křepelek a sluk a podobnými kratochvílemi, zatímco Mary Frances sídlila ve své londýnské rezidenci. Příležitostně přijížděla v jednom ze svých kanárkově žlutých kočárů tažených čtyřmi vraníky, s vozem plným zavazadel a zástupem lokajů a komorných do Bredfieldu, aby dohlédla na děti a svou krátkou přítomností v domě upevnila své mocenské nároky i v této jí velmi vzdálené oblasti. Pokaždé když přijížděla nebo odjížděla, stáli Edward a jeho sourozenci jako zkamenělí za okny svých dětských pokojů v nejvyšším patře nebo se zdržovali v úkrytu v křoví u vjezdu, přespríliš zstrašení její nádherou, než aby se jí odvážili běžet naproti nebo zamávat na rozloučenou. Ještě po šedesátce si FitzGerald vzpomínal, jak matka vyšla za svých návštěv v Bredfieldu občas nahoru do dětského pokoje, procházela se chvíli ve svých šustivých šatech a zahalena do oblaku vůně parfému po pokoji jako jakási cizí obryně, učinila tu či onu poznámku a pak opět sešla dolů po příkrých schodech a zmizela, *leaving us children not much comforted*. Protože i otec se stále více ztrácel ve vlastním světě, byl dozor nad dětmi zcela přenecháván guvernante a domácímu učiteli, jejichž pokoje byly rovněž v nejvyšším patře a kteří měli přirozeně sklon vybíjet si na svých chovancích potlačovaný hněv plynoucí z pohrdání, jež jim jejich chlebovárci nezřídka dávali najevo. Strach z trestů tohoto druhu a s nimi spojeného ponižování, věčné početní a slohové úkoly, z nichž nejnepříjemnější byla

každotýdenní povinná zpráva matce, a neveselé společné stolování s vychovatelem a slečnou vyplňovaly dětem většinu dne, jehož zbytek provázela nesmírná nuda, neboť bez možnosti jakéhokoli kontaktu s vrstevníky dokázaly děti jen nepřítomně polehávat celé hodiny na modře napuštěné prkenné podlaze nebo vyhlížet z okna do parku, kde se jen málokdy objevila živá duše, s výjimkou zahradníka popojíždějícího s trakařem po trávníku či otce navracejícího se s hajným z lovu. Jen zřídka, za výjimečně jasných dní, vzpomínal později FitzGerald, zahlédl kdesi za Bredfieldem nad korunami stromů bílé plachty lodí vzdálených deset mil od pobřeží a nejasně snil o tom, jak se jednou z dětského vězení osvobodí. Rodinný dům plný tlustých koberců a pozlaceného nábytku, uměleckých výtvorů a cestovních trofejí FitzGerala později, po návratu ze studií v Cambridgi, do té míry děsil, že se zdráhal do něj ještě kdy vkročit, a místo aby se v něm usadil, jak odpovídalo jeho stavu, ubytoval se ve dvoupokojové chatce na okraji parku, v níž pak následujících patnáct let, mezi roky 1837 a 1853, staromládenecky hospodařil, předjímaje tak v mnohém řadu svých pozdějších excentrických návyků. Většinu času trávil v téhle poustevně čtením v mnoha jazycích, psaním nesčetných dopisů, poznámkami ke slovníku otřepaných citátů, sbíráním slov a frází pro úplný lexikon jazyka námořnického života a plavby a sestavováním *scrapbooks* všech možných druhů. Se zvláštní oblibou se nořil do korespondence z minulých dob, například od Madame de Sévigné, která se pro něho stala mnohem skutečnější než řada žijících přátel. Stále dokola četl, co napsala, citoval ji ve vlastních dopisech, neustále rozšiřoval to, co si o ní poznamenal, a plánoval slovník Madame de Sévigné, který měl obsahovat nejen všechny korespondenční partnery a osoby a místa uváděná v jejích dopisech, ale měl být i jakýmsi klíčem k tomu, jak se její umělecký písemný projev vyvíjel. Svůj projekt, stejně jako další literární záměry, však nedokončil a pravděpodobně je ani dokončit nezamýšlel. Teprve roku 1914, v závěru

epochy, vydala jedna z jeho praneteří celý obsáhlý materiál, který je dodnes uložen v několika lepenkových krabicích v knihovně na Trinity College, v podobě dvou svazků, které lze dnes už jen stěží sehnat. Jediná práce, kterou FitzGerald za svého života sám dokončil a zveřejnil, je jeho znamenitý překlad nesmrtelných čtyřverší perského básníka Omara Chajjáma, v němž objevil přes odstup osmi set let spřízněného ducha. Nekonečné hodiny, jež věnoval převodu této básně v délce dvou set dvaceti čtyř veršů, označil za rozpravu s mrtvým, o němž se nám pokusil podat zprávu. Jeho důmyslné anglické verše předstírají ve své zdánlivě bezděčné kráse anonymitu bez jakéhokoli nároku na autorství a poukazují slovo po slově na jediný nepozorovatelný bod, v němž se spolu mohou setkat středověký Orient a pohasínající Západ jinak než v neblahém běhu historie. *For in and out, above, about, below, / 'Tis nothing but a Magic Shadow-Show, / Play'd in a Box whose Candle is the Sun, / Round which the Phantom Figures come and go.* Dílo vyšlo v roce 1859, a v témže roce zemřel v bolestech na následky těžkých zranění utrpěných při loveckém úrazu William Browne, člověk, který pro FitzGerala pravděpodobně znamenal ze všech lidí na světě nejvíc. Jejich cesty se poprvé zkřížily při prázdninovém putování po Walesu, když bylo FitzGeraldovi triadvacet a Brownovi právě šestnáct. Bezprostředně po Brownově smrti si v jednom dopise FitzGerald znovu připomíná, s jakým dojetím ho ráno poté, co spolu na parníku plujícím z Bristolu hovořili, opět spatřil v penzionu v Tenby, kde se oba ubytovali – se stopami křídý na tváři po partii biliáru –, jako člověka, který byl dlouho pohřešován. Jeden druhého pak v letech po tomto prvním setkání ve Walesu vyhledávali buď v Suffolku, nebo v Bedfordshiru, projížděli se drožkou po venkově, po polích, v poledne se v hostinci zastavili na oběd, dívali se za oblaky pohybujícími se vždy k východu a občas se jim zdávalo, že cítí na čele, jak plyne čas. *A little riding, driving, eating, drinking etc. (not forgetting smoke) fill up the day,* poznamenal si

při jedné příležitosti FitzGerald. Browne s sebou většinou brával rybářské náčiní a pušku a potřeby k malování akvarelů, zatímco FitzGerald při sobě míval knihu, do které se však nezačel, protože nemohl odtrhnout od přítele oči. Není zřejmé, zda si tenkrát nebo vůbec kdy ujasnil, jaká touha v něm tehdy klíčila, ale už jen starosti, které si neustále o Brownův zdravotní stav dělal, byly známkou jeho hluboké náklonnosti. Browne byl bezpochyby pro FitzGeralda ztělesněním určitého ideálního obrazu, ale právě proto jako by se nad ním od počátku vznášely stíny pomíjivosti a vyvolával ve FitzGeraldovi obavy *that perhaps he will not be long to be looked at. For there are, jak FitzGerald podotkl, signs of decay about him.* Ani že se Browne později oženil, nezměnilo nic na citech, které vůči němu FitzGerald choval, naopak ho to jen utvrdilo v temné předtuše, že si ho neudrží a že je jeho příteli souzeno předčasně zemřít. Vyznání lásky, k němuž se FitzGerald pravděpodobně nikdy přímo neodhodlal, nalezneme až v kondolenčním dopise vdově, která toto podivné psaní zřejmě odložila s pocitem údivu, ba možná i nemilého překvapení. FitzGeraldovi bylo v roce, kdy Williama Browna ztratil, padesát let. Stále víc se nyní stahoval do sebe. Již dlouho se zdráhal dostávat se na okázalé večere, k nimž ho jeho matka dříve pravidelně do Londýna povolávala, protože mu rituál společného stolování připadal ze všech ohavných zvyklostí vyšší společnosti nejodpornější, a nyní se vzdal i příležitostných návštěv galerií a hudebních sálů metropole a jen výjimečně opouštěl své nejbližší okolí. *I think I shall shut myself up in the remotest nook of Suffolk and let my beard grow,* napsal a určitě by u toho zůstal, kdyby mu i tohle okolí nezhořklo vinou majitelů, kteří chtěli ze svých statků vytěžit co nejvíc. Kácejí veškeré stromy, stěžoval si, a vytrhávají živé ploty. Ptáci už záhy nebudou vědět, kam se uchýlit. Jeden remízek za druhým mizí, meze u cest, kde na jaře kvetly prvosenky a fialky, jsou zaorané a srovnané se zemí, a vydá-li se dnes člověk kdysi krásnou pěšinou z Bredfieldu do Hasketonu,

jako by procházel pouští. Vzhledem k averzi, kterou FitzGerald už od dětství vůči vlastní třídě pociťoval, mu bylo rok od roku bezohlednější vykořisťování půdy, zvětšování soukromého vlastnictví, dosahované stále pochybnějšími prostředky, a stále radikálnější omezování obecných práv z duše protivné. *And so,* řekl, *I get to the water: where no friends are buried nor Pathways stopt up.* Po roce 1860 skutečně strávil většinu času na břehu moře, případně na palubě jachty pokřtěné jménem *Scandal*, kterou si nechal postavit pro plavbu na širém moři. Z Woodbridge vyplul

po proudu Debenu a pokračoval podél pobřeží až k Lowestoftu, kde najal mezi lovci sledů posádku a hledal tvář, která by mu připomínala Williama Browna. Vydal se až do Německého oceánu a tak jako dřív, kdy se odmítal pro zvláštní příležitosti slavnostně oblékat, nenavlékal se ani teď do módního jachtařského oděvu, nýbrž na sebe hodil jen starý svrchník a na hlavu si připevnil cylindr. Jedinou úlitbou elegantnímu vzezření majitele jachty byla dlouhá bílá péřová šála, do níž se podle zpráv rád na palubě halil a která za ním, zdaleka viditelná, ve větru vlála. Na sklonku léta roku 1863 se rozhodl přeplout se *Scandalem* do Holandska,

aby si v haagském muzeu prohlédl podobiznu mladého Louise Tripa z roku 1652 od Ferdinanda Bologa. Když připluli do Rotterdamu, přemluvil ho jeho průvodce, jistý George Manby z Woodbridge, aby si nejprve velké přístavní město prohlédli. A tak jsme celý den projížděli ve velkém otevřeném kočáru městem, píše FitzGerald, jednou tím a jindy oním směrem, až jsem naprosto ztratil představu, kde jsem, a k smrti unaven padl večer na lože. Následující den v Amsterdamu proběhl podobně nepříjemně, a teprve třetího dne jsme konečně po několika nesmyslných příhodách dorazili do Haagu právě ve chvíli, kdy muzeum až do začátku příštího týdne zavírali. FitzGerald, už značně vysílený po neklidném cestování po pevnině, si tento nepocho-pitelný postup vyložil jako nepřátelské gesto vůči své osobě, zmocnil se ho strašlivý záchvat hněvu a zoufalství, během nějž střídavě spílal úzkoprsým Holanďanům, svému průvodci Georgovi Manbemu i sobě a trval na tom, aby se neodkladně vrátili do Rotterdamu, naplnili plachty a odpluli domů. – V zimních měsících žil FitzGerald v oněch letech ve Woodbridgi, kde si na tržišti u jednoho puškaře pronajal několik pokojů. Často ho tehdy bylo vidět, jak se prochází bezmyšlenkovitě po městě v irské pláštěnce a i za špatného počasí v pantoflích, doprovázen černým labradorem Bletsoem, kterého mu daroval ještě Browne. V roce 1869, po hádce s puškařovou ženou, která pokládala zvyklosti výstředního podnájemníka za nestydaté, se přestěhoval do svého posledního sídla, poněkud sešlého venkovského domu na okraji města, v němž se podle vlastních slov zařídil pro závěrečné dějství. Jeho stále výjimečně skromné nároky se postupem doby ještě snížily. Jestliže se už celá desetiletí živil čistě vegetariánsky, protože ho děsila představa množství řádně nepropečeného masa, jehož konzumaci pokládali jeho současníci pro udržení své vitality za nezbytnou, zřekl se nyní zcela zbytečného úsilí spojeného s vařením a vyjma chleba, másla a čaje už jinak skoro nic nepozřel. Za přívětivých dní sedával v zahradě obletován holuby

a jinak trávil dlouhé hodiny u okna, z nějž měl výhled na pastvinu s husami, kterou lemovaly prořezané stromy. Jak vyplývá z jeho zápisků, uchovával si v téhle osamělosti obdivuhodnou svěžest mysli, i když na něho nezřídka zaútočili modří ďáblové melancholie, jak jim říkal, kteří už před lety zničili jeho krásnou sestru Andalusii. Na podzim sedmasedmdesátého roku se ještě jednou rozjel do Londýna, aby byl přítomen uvedení *Kouzelné flétny*. V poslední chvíli se ovšem, sklíčen listopadovou mlhou, vlhkostí a špínou v ulicích, rozhodl plánovanou návštěvu v Covent Garden neuskutečnit, neboť by mu stejně, jak napsal, pokazila jeho drahé vzpomínky na Malibranovou a Sontagovou. *I think it is now best, napsal, to attend these Operas as given in the Theater of one's own Recollections.* Záhy však už nemohl uspořádat ani takovéto vzpomínkové inscenace, neboť hudbu v jeho hlavě přehlušovalo ustavičné hučení v uších. Kromě toho se mu očividně zhoršoval zrak. V brýlích nosil modrá a zelená skla a z knih mu musel předčítat syn jeho hospodyně. Na fotografii ze sedmdesátých let, jediné, na níž se nechal zpodobnit, má odvrácený pohled, protože kdyby svými nemocnými očima pohlédl přímo do kamery, napsal svým neteřím na omluvu, musel by bez ustání mrkat. – FitzGerald měl ve zvyku navštěvovat téměř každé léto na několik dní svého přítele George Crabba, který měl v Mertonu v Norfolku na starosti faru. V červnu 1883 se vydal na tuhle cestu naposledy. Merton je vzdálen asi šedesát mil od Woodbridge, ale cestování po železnici, která prodělala během FitzGeraldova života prudký rozmach, zabrala s pěti přestupy celý den. Není známo, co se v jeho nitru odehrávalo, když pohodlně usazen na sedadle pozoroval, jak kolem ubíhají obilná pole a houštiny, ale možná mu bylo jako tenkrát, když cestoval z Leicesteru do Cambridge poštovním dostavníkem a při pohledu na letní krajinu se cítil jako anděl, protože mu z očí náhle bezděčně vytryskly slzy štěstí. V Mertonu si pro něho na nádraží přijel Crabbe v lehkém *dog cartu*. Byl výjimečně teplý, dlouhý

den, ale FitzGerald poznamenal cosi o chladném vzduchu a držel se pevně vozíku, zachumlán do svého irského plédu. U večere vypil jen trochu čaje a odmítl cokoli pojit. Kolem deváté požádal o sklenku brandy a vodu a odebral se nahoru, aby si odpočal. Druhého dne časně ráno ho Crabbe ještě slyšel přecházet po pokoji, ale když ho chtěl o něco později zavolat na snídání, našel ho už nataženého na posteli bez známek života.

Když jsem vyšel z boulgeského parku a zamířil k Woodbridgi, stíny už se prodloužily. Zůstal jsem přes noc v hostinci Bull Inn. Do podkrovního pokoje, kam mě recepční zavedl, ke mně po

schodišti nahoru pronikal z baru cinkot sklenic a nezřetelný šepot hostů, občas i hlasitější zvolání nebo smích. Po uzavírací hodině se všechno postupně ztišilo. Slyšel jsem, jak trámová starého hrázděného domu, které se za dne v horku roztáhlo a teď se zase o milimetry stahovalo, všude ve spárách vrže a praská. Bezděčně jsem se ve tmě v neznámé místnosti zadíval směrem, odkud zvuky přicházely, a zapátral po trhlině, která mohla probíhat napříč nízkým stropem, po místě, kde se snad odlouplo vápno nebo se za dřevěným obložением oddrolila omítka. A když jsem na chvíli zavřel oči, bylo mi, jako bych ležel v kajutě lodi, jako bychom se ocitli na širém moři a dům se vyhoupl na hřeben vysoké vlny, trochu se zachvěl a pak se opět s povzdechem propadl do hlubiny. Usnul jsem až za úsvitu s křikem kosa v uších a záhy nato se opět probudil ze snu, v němž jsem FitzGerala, svého druha z předchozího dne, viděl sedět jen v košili s černým hedvábným kanýrem a s cylindrem na hlavě na zahradě u modrého plechového stolku. Kolem kvetl dva metry vysoký sléz, v ploché jámě se v písku pod jalovcovým keřem přehrabovaly slepice a ve stínu ležel na zemi černý Bletsoe. Já však seděl proti němu, aniž jsem se mohl ve snu vidět, tedy jako duch, a hrál s ním partii domina. Na druhé straně květinové zahrady se rozprostíral až na úplný kraj světa, kde se vypínaly minarety Chorásánu, rovnoměrně zelený a zcela prázdný park. Nebyl to však park FitzGeraldů v Boulge, nýbrž park venkovského sídla v Irsku na úpatí Slieve Bloom Mountains, kam jsem před časem na kratší dobu zavítal. V dálce jsem dokázal ve snu rozeznat třípatrovou budovu porostlou břečťanem, v níž vede pravděpodobně dodnes velmi osamělý život rodina Ashburyových. V době, kdy jsem je poznal, to byl rozhodně život velmi samotářský, ne-li přímo bizarní. Když jsem tehdy sešel z kopců, vypytał jsem se v jednom ponurém krámku v Clarahillu na možnost přenocování a zabředl s jeho majitelem, jistým panem O'Harou, do dlouhé rozpravy, která se točila, jak si dosud vzpomínám, kolem Newtonovy

gravitační teorie. Uprostřed hovoru se pan O'Hare najednou zarazil a zvolal: *The Ashburys might put you up. One of the daughters came in here some years ago with a note offering Bed and Breakfast. I was supposed to display it in the shop window. I can't think what became of it or whether they ever had any guests. Perhaps I removed it when the letters had faded in the sun. Or perhaps they came and removed it themselves.* Pan O'Hare mě pak zavezl ve své dodávce nahoru k Ashburyovým a počkal na travnatém prostranství, dokud jsem nebyl vyzván, abych vešel do domu. Dveře se otevřely až po několikerém zaklepání a především stála Catherine ve svých vybledlých rudých letních šatech, zvláště ztuhlá, jako by při pohledu na neohlášeného cizince strnula uprostřed pohybu. Hleděla na mě, nebo spíš skrze mě široce rozevřenými očima. Když jsem jí vyložil, o co mi jde, trvalo nějakou chvíli, než se ze svého strnutí probírala, ustoupila o krok a stěží postřehnutelným gestem rukou mě vybídla, abych vstoupil a posadil se na jedno z křesel v hale. Když se pak bez jediného slova po kamenných dlaždicích vzdálila, uvědomil jsem si, že byla bosá. Neslyšně zmizela v temném pozadí a stejně neslyšně se opět po několika minutách, které jako by se nedaly ničím poměřit, opět z temna vynořila, kývla na mě a zavedla mě do patra po schodišti, jež chůzi vzhůru nečekaně usnadňovalo. Různými chodbami mě pak dovedla k velkému pokoji, z jehož vysokých oken mohl člověk pohledem přes stáje a kůlny a zeleninovou zahradu přehlédnout krásné, ve větru se vlnící pastviny. V dále se od zátočiny řeky leskl proud vody přitékající ze strany k nížce položenému břehu. Za ním stály v zeleni stromy a nad nimi se táhla slabá linie hor, téměř nerozeznatelná od modré oblohy. Dnes už nevím, jak dlouho jsem stál u prostředního ze tří výklenků pokoje zahloubán do tohoto pohledu, ale vzpomínám si, že jsem zaslechl, jak se mě Catherine, která stála ve dveřích a čekala, ptá: *Will this be all right?* A já se k ní obrátil a zamumlal cosi velmi pošetilého. Až když odešla, uvědomil jsem si, v jak rozlehlém

pokoji, připomínajícím spíš sál, jsem se to ocitl. Prkennou podlahu pokrývala sametová vrstva prachu. Závěsy i tapety byly sejmuty. Křídově bílé stěny s namodralými šmouhami vypadaly jako kůže odumírajícího těla a připomínaly mi, jak jsem si říkal, ony obdivuhodné mapy nejsevernějších oblastí, na nichž už není vyznačeno téměř nic. Jediným zařízením pokoje byl stůl se židli a úzká železná postel, jaká se brávala s sebou při polních taženích pro pohodlí vyšších šarží a již bylo možné několika jednoduchými úkony rozložit. Kdykoli jsem na téhle posteli v průběhu příštích dnů odpočíval, jako by mě lehce opouštělo vědomí, takže jsem chvílemi ani nevěděl, jak jsem se sem dostal a kde to vůbec jsem. Neustále jsem měl pocit, že ležím s těžkými zraněními někde v lazaretu. Zvenčí mi až do morku kostí pronikal křik pávů, ale ve svých představách jsem neviděl dvůr, kde ptáci předtím vysedávali na harampádí navršeném tu zjevně za dlouhou řádku let, nýbrž bojiště v Lombardii se supy kroužícími nad mou hlavou a kolem dokola válkou zničenou zemí. Vojska už dávno odtáhla. Jen já ležel a upadal v dočista vypleněném domě z jednoho stavu nevědomí do druhého. A tyhle obrazy se v mé hlavě množily tím spíš, že i Ashburyovi žili pod vlastní střechou jako utečenci, kteří byli svědky hrozných věcí a neodvažují se teď usadit na pobřeží, kde ztroskotali. Bylo mi nápadné, že všichni příslušníci rodiny se neustále pohybují po chodbách a schodištích. Zřídka je člověk viděl samotné či ve skupince někde tiše posedávat. Vestoje dokonce i jedli. Práce, které vykonávali, v sobě měly cosi nepromyšleného a marného, jako by jim scházel otisk každodennosti, naopak byly výrazem jakési podivné obsese či hlubokého chronického zneklidnění. Nejmladší Edmund stavěl od roku 1974, kdy ho propustili ze školy, dobrých deset metrů dlouhou dřevěnou loď s bachratou přídí, ačkoliv, jak mi jednou přiznal, neměl o konstrukci lodí nejmenší ponětí a neplánoval ani vyrazit s tímhle neforemným člunem na moře. *It's not going to be launched. It's just something I do. I have to have something to do.*

Paní Ashburyovou jsem viděl sbírat květinová semínka do papírových sáčků, které nejprve opatřila názvem, datem, místem, barvou a dalšími údaji a opatrně pak venku na zpustlých záhonech a občas i daleko na louce navlékala přes odumřelé hlavičky květů, aby je nakonec stáhla provázkem. Potom odstříhla stonek, přinesla jej do domu a zavěsila na mnohokrát nastavovanou šňůru, kterou napnula křížem krážem po bývalé knihovně. Těch bíle obalených stonků viselo pod klenbou knihovny takové množství, že tvořily doslova bílý oblak, v němž paní Ashburyová, zaměstnaná na knihovních schůdkách zavěšováním či snímáním šustících semínkových schránek, z poloviny mizela jako nějaká do nebe stoupající světička. Sejmuté sáčky uchovávala podle jakéhosi nejasného systému na policích, zřejmě už dávno zbavených tíhy knih. Nemyslím že věděla, v kterých luzích a hájích by měla jí nasbíraná semínka jednou vzejít, stejně jako nevěděly Catherine a její dvě sestry Clarissa a Christina, proč tráví každý den v jednom ze severních pokojů, kde bylo nakupeno neuvěřitelné množství zbytků látek, řadu hodin sešíváním pestrobarevných povlaků na polštáře a postelových přehozů. Jako děti nějakého obra, které stihla zlá kletba, seděly ty tři téměř stejně staré a neprovdané sestry na podlaze mezi horami svých zásob, bez ustání pracovaly a zřídka mezi sebou prohodily slova. Pohyb, kterým po každém stehu povytáhly nit do strany, mi připomněl věci ležící tak daleko v minulosti, až jsem se zachvěl úzkostí, kolik času ještě zbývá. Clarissa mi jednou vyprávěla, že se zabývaly se sestrami myšlenkou věnovat se zařizování interiérů, ale jejich plány vzaly za své jak vinou jejich nezkušenosti, tak skutečnosti, že pro takový druh činnosti nebyli široko daleko zákazníci. Proto snad to, co jednoho dne sešily, druhého nebo dalšího dne zpravidla zase rozpáraly. Možná však mají ve své fantazii před očima něco tak výjimečně krásného, že je výsledek pokaždé neomylně zklame, říkal jsem si, když mi Clarissa jednou ve své dílně ukázala pár dohotovených vzorků, které unikly rozpá-

rání, neboť přinejmenším jeden z nich, svatební šaty sešité ze stovek hedvábných útržků a ozdobené hedvábnými výšivkami či spíše přetkané čímsi jako pavučinou, jež visely na bezhlavé krejčovské panně, byl skvostným a dokonalým barevným uměleckým výtvozem takové živosti, že jsem nemohl uvěřit vlastním očím, stejně jako mám dnes potíž uvěřit své vzpomínce.

Večer před odjezdem jsem stál s Edmundem venku na terase a opíral se o kamennou balustrádu. Bylo takové ticho, že jsem takřka slyšel křik netopýrů, kteří prolétávali vzduchem po svých křivolakých drahách. Park se utápěl ve tmě, když Edmund po dlouhém mlčení najednou řekl: *I have set up the projector in the library. Mother was wondering whether you might want to see what things used to be like here.* Uvnitř v knihovně už čekala paní Ashburyová na začátek promítání. Posadil jsem se vedle ní pod oblaka papírových sáčků, světlo zhaslo, aparát se drncivě rozeběhl a na holé zdi nad krbovou římsou se objevily němé obrazy minulosti, občas v téměř nepohyblivých záběrech, občas v trhavých skocích za sebou, překotně ubíhající nebo zase k nerozeznání zahalené hustou mlhou. Byly to bez výjimky záběry exteriérů. Z okna místnosti v horním patře bylo možné v půlkruhu přehlédnout okolní pozemky, ostrůvky stromů, pole a louky, a naopak, při jízdě z parku směrem k prostranství před domem jeho průčelí, zprvu jen titěrné, ale stále se zvětšující, až nakonec téměř přesáhlo rámeček obrazu. Nikde nebylo vidět stopy zanedbanosti. Cesty byly vysypány pískem, živé ploty zastřižené, záhony v zeleninové zahradě čistě uspořádané, dnes už z poloviny rozpadlé hospodářské budovy ještě zachovalé. Později, za jasného letního dne, bylo vidět Ashburyovy, jak v jakémsi otevřeném stanu popíjejí čaj. Tehdy, při oslavě Edmundových křtin, bylo venku nádherně, poznamenala paní Ashburyová. Clarissa a Christina hrály badminton. Catherine držela na ruce černého skotského teriéra. V pozadí mířil starý majordomus s těžkým podnosem ke vchodu do domu. Ve dveřích se objevila služebná s bílým

čepcem na hlavě a zaclonila si rukou oči před sluncem. Edmund založil další cívku. Mnohé z následujících záběrů souviselo s pracemi na zahradě a na statku. Vzpomínám si na jakéhosi vyzábělého mladíka s obrovským starodávným trakařem, na sekačku taženou malým koníkem a řízenou kočím trpasličího vzrůstu, která přejížděla po trávníku v rovných liniích sem a tam, na pohled do tmavého skleníku, kde rostly okurky, a na světlem zalité, sněhobílé zářící pole, kde desítky lidí sekaly obilí, svazovaly je a stavěly do snopů. Když doběhl poslední pás, zavládlo v knihovně, jen slabě osvětlené ze vstupní haly, na dlouhou chvíli ticho. Teprve když Edmund vložil projektor zpátky do kufříku a odešel z místnosti, paní Ashburyová se rozhovořila. Vyprávěla, že se s mužem vzali roku 1946 bezprostředně po jeho propuštění ze služby v armádě, a pouhých několik měsíců nato, v naprostém protikladu k jejich dosavadním představám o budoucím životě, spolu odešli po náhlém tehánově úmrtí do Irska, aby tam převzali zděděný a v té době prakticky neprodejný majetek. O irských poměrech, které jí, jak řekla, dodnes zůstaly cizí, tehdy neměla nejmenší ponětí. Pamatuju si, řekla, jak jsem se první noc v tomhle domě probudila s pocitem, že jsem se ocitla kdesi mimo svět. Měsíc svítil oknem dovnitř a jeho světlo se tak zvláště odráželo od stearové vrstvy, která pokrývala podlahu pokapanou voskem ze svíček, jimiž se tu přes sto let svítilo, až se mi zdálo, že se vznáším nad jezerem plným rtuť. Můj muž, řekla paní Ashburyová, se k irským poměrům zásadně nikdy nevyjadřoval, přestože, nebo možná právě proto, že musel za občanské války zažít hrůzostrašné věci. Teprve postupně jsem si dokázala z kusých odpovědí, které mi na mé otázky dával, poskládat to či ono z historie jeho rodiny a příběhu beznadějného zbídačení vlastníků pozemků v desetiletích po občanské válce. Obraz, který jsem tímhle způsobem získala, byl ovšem jen pouhou skicou. Kromě mého velmi zdrženlivě se vyjadřujícího muže, řekla paní Ashburyová, představovaly zdroj mých informací o tragických, ale zároveň

i směšných irských poměrech pouze legendy, které se zrodily během dlouhých let úpadku v hlavách našeho služebnictva, jež jsme zdělili spolu s ostatním mobiliářem a které bylo samo součástí místní historie. Tak jsem se například teprve mnoho let po našem přestěhování dozvěděla od našeho majordoma Quinceyho o oně strašlivé noci, kdy byl roku 1920 uprostřed léta zapálen dům Randolphových, vzdálený asi šest mil odtud, ve chvíli, kdy u nás právě večereli s mým budoucím tehánem a jeho ženou. Povstalečtí republikáni nejprve podle Quinceyho shromáždili veškeré služebnictvo ve vstupní hale a bez dlouhých okolků všem oznámili, že po uplynutí jedné hodiny, během níž si mohou sbalit své věci a uvařit sobě i bojovníkům za svobodu čaj, založí v domě požár. Ze všeho nejdřív, řekla paní Ashburyová, museli vzbudit děti a pochyťat kočky a psy, kteří už byli v předtuše blížícího se neštěstí bez sebe hrůzou. Podle Quinceyho, který byl tehdy u plukovníka Randolpha majordomem, stáli pak všichni obyvatelé domu venku na trávníku uprostřed svých zavazadel a nábytku a dalších nesmyslností, jaké člověk ve strachu rychle popadne. Quincey vyprávěl, že v posledním okamžiku musel ještě vyběhnout do druhého patra, aby zachránil papouška kakadu staré paní Randolphové, která, jak se druhého dne ukázalo, přišla v důsledku katastrofy zcela o rozum. Bezmocně pak museli všichni přihlížet, jak republikáni kutálejí z autokůlny přes dvůr velký sud benzínu a se zvoláním *heave ho!* jej valí po schodech do vstupní haly, kde ho pak nechali vytéct. Za malou chvíli po vhození pochodně už vyrazily z oken a střechy plameny a záhy nato si člověk mohl myslet, že zírá do obrovské výhně v kamnech plné rozvířených jisker. Nevěřím, řekla paní Ashburyová, že si člověk dokáže udělat byt jen přibližnou představu o tom, co prochází postiženým při takovém pohledu hlavou. Randolphovi, jimž tu děsivou zprávu, sice stále v obavách očekávanou, přece však jen považovanou za nemožnou, doručil zahradník, který z místa požáru uprchl na kole, vyjeli okamžitě

nocí v doprovodu mého budoucího tchána a tchýně k požáru, který už bylo zdaleka vidět. Když dorazili na místo neštěstí, byli jeho strážníci dávno pryč a jim nezbylo než obejmout děti a usednout k houfu strnulých a zděšením oněmělých lidí, kteří se k sobě tiskli před žárovištěm jako ztroskotanci na voru. Teprve za svítání oheň postupně ustoupil a z kouře se začaly nořit obrysy rozvalin. Později, řekla paní Ashburyová, ruinu strhli. Já sama už jsem ji neviděla. Celkem údajně lehly během občanské války popelem dvě až tři stovky panských rezidencí. Nebylo přitom činně rozdílu mezi relativně skromnými rodinnými sídly a velkopanskými venkovskými zámky jako Summerhill, kde kdysi strávila šťastné dny rakouská císařovna Alžběta. Pokud vím, řekla

paní Ashburyová, lidem samotným povstalcům nikdy neubližovali. Vypálení domů byl zřejmě nejúčinnější prostředek, jak ze země vyhnat rodiny, jež byly, ať už právem či neprávem, spojovány s nenáviděnou anglickou nadvládou. V letech po skončení občanské války opustili zemi, pokud to šlo, dokonce i ti, kteří zůstali ušetřeni. Neodešli jen takoví, kteří neměli kromě toho, co si na vlastním statku nahospodařili, žádné další příjmy. Každý pokus prodat dům nebo pozemek byl od počátku odsouzen k nezdaru, neboť zaprvé nebyli široko daleko žádní kupci, a pak, i kdyby se nějaký našel, z výnosů majetku, jaký představovaly

například Bournemouth nebo Kensington, nebylo možné vyžít déle než několik měsíců. Na druhé straně nevěděl ani v Irsku nikdo, co dál. Veškeré zemědělství bylo v úpadku, požadované mzdy si už nikdo nemohl dovolit, stále méně se stavělo a příjmy šly nezadržitelně dolů. Situace byla rok od roku bezvýchodnější a všudypřítomné příznaky chudoby neustále sílily. Dlouhou dobu už nebylo možné udržovat domy ani v tom nejzákladnějším stavu. Na dveřních a okenních rámech oprýskávala barva, závěsy byly ošuntělé, tapety odpadávaly ze zdí, čalouněný nábytek byl opotřebovaný, dovnitř zatékalo a všude stály plechové vany, lavory a hrnce. Záhy bylo třeba se pokojů v horních patrech, ba celých domovních křídel vzdát a stáhnout se do pár jakžtakž užitelných místností. Okenní tabulky v uzavřených patrech osleply pavučinami, rozmáhala se hniloba, různá havěť zavlekla plísňové spory do nejzazších koutů, ze zdí a stropů začaly vystupovat nestvůrné hnědofialové a černé houbovitě nádory, nežřídká velikost volské hlavy. Prkna v podlaze se uvolnila, trámoví ve střeše pokleslo, z dřevěných obložení a schodišť, uvnitř už značně ztrouchnivělých, se občas v noci sypal sírově žlutý prach. Uprostřed tohoto plíživého, stěží vnímatelného a den ze dne stále méně vnímaného rozpadu, který jako by se stal normálním stavem, docházelo opakovaně k náhlému katastrofickému rozpadu či kolapsu zdiva, většinou po dlouhých obdobích dešťů nebo sucha či jiné náhlé změně počasí. Když už si člověk myslel, že vývoj dokáže udržet v jistých mezích, musel po nečekaném drastickém zhoršení situace vyklidit další pole, až byl nakonec zahrán do nejzazšího, bezvýchodného kouta jako zajatec ve vlastním domě. Prastrýc mého muže v hrabství Clare, řekla paní Ashburyová, prý nakonec přežíval v kuchyni svého domu, kdysi vedeného ve velkém stylu. Po celé roky pojídal večer jen pokrmy z obyčejných brambor, které mu připravoval jeho komorník a nyní také kuchař, ovšem v černém žaketu a s lahví bordeauxského z dosud zcela nevypleněného sklepa. Také posteťe prastrýce

a jeho komorníka, kteří se oba, jak mi Quincey vyprávěl, jmenovali William a zemřeli ve stejný den dlouho po překročení osmdesátky, stávaly údajně v kuchyni, a já si často říkala, dodala paní Ashburyová, jestli komorníka držel při životě jeho smysl pro povinnost až do doby, kdy už ho jeho pán nepotřeboval, nebo jestli prastrýc po skonu svého vyčerpaného sluhy jednoduše vypustil duši, protože věděl, že bez jeho podpory nepřežije ani den. Pravděpodobně právě díky sluhům, kteří často po dlouhá léta vykonávali svou práci za zanedbatelnou mzdu a podobně jako jejich panstvo by ve svém věku už jinde nenašli útočiště, probíhal den víceméně ve starých kolejích. Jakmile ulehli, aby už nevstali, byl často nablízku i konec těch, o něž se starali. U nás tomu nebylo jinak, i když jsme svůj úpadek prožívali s určitým zpožděním. Jak jsem záhy vytušila, Ashburyovi si dokázali svůj majetek udržet až do poválečných dob jen díky subvencím z většího dědictví z počátku třicátých let, jež se v době smrti mého muže až na nepatrný zbytek už zcela rozpustilo. Bez ohledu na to jsem však byla vždy přesvědčena, že věci se zase jednou obrátí k lepšímu. Nechtěla jsem zkrátka vzít na vědomí, že společnost, k níž patříme, se dávno zhroutila. Krátce po našem příchodu do Irska byl vydražen Gormanston Castle, Straffan a Carton se prodaly v roce 1949, French Park o čtyři roky později, Killeen Rockingham v sedmapadesátém, Powerscourt roku 1961, o malých usedlostech ani nemluvě. Míru našeho rodinného fiaska jsem jasně rozpoznala až ve chvíli, když jsem se musela pokusit udržet nás nad vodou v době, kdy už jsem byla odkázaná jen na sebe. Protože se mi nedostávalo prostředků na zaplacení lidí, nezbyvalo mi než se rozloučit se zemědělstvím. Postupný prodej pozemků nás několik let uchránil od nejhoršího, a dokud jsme měli doma jednoho dva sluhy, bylo možné si navenek i před sebou samým udržet alespoň zdání respektu. Teprve když zemřel Quincey, nevěděla jsem si už opravdu rady. Zprvu jsem nechala vydražit stříbro a porcelán, posléze jedno po druhém obrazy, knihovnu a další

zařízení domu. Na dům, který dál chátral, se ale kupec pochopitelně nenašel, a tak jsme k němu zůstávali připoutáni jako zakleté duše. Všechno, do čeho jsme se pustili, ať už nekonečné šití u děvčat, provoz zahradnictví, s nímž jednou začal Edmund, nebo plán ubytovávat hosty, ztroskotalo. Za těch deset let, co v okně krámků v Clarahillu visí ten inzerát, řekla paní Ashburyová, jste vůbec první host, který k nám zabloudil. Já jsem bohužel naprosto nepraktický člověk, propadám věčnému přemítání. Všichni jsme tu spíš snílci, neschopní normálního života, děti nejinak než já. *It seems to me sometimes that we never got used to being on this earth and life is just one great, ongoing, incomprehensible blunder.* Když paní Ashburyová se svým vyprávěním skončila, zdálo se mi, že jediné, co má pro mě vzhledem k ní význam, je její nevyšlovené vyzvání, abych u nich laskavě zůstal a sdílel s nimi jejich stále nevinnější život. Že jsem to neudělal, to mé... selhání mi dodnes občas přechází duši jako stín. Následující den ráno jsem musel při loučení dlouho hledat Catherine. Nakonec jsem ji našel v zarostlé zeleninové zahradě uprostřed rulíku, baldriánu a vytáhlých stonků rebarbory. V rudých letních šatech, které měla na sobě v den mého příjezdu, se opírala o kmen morušovníku, který byl kdysi středem zahrady, obehnané vysokou cihlovou zdí. Vsemožnou natí a plevelem jsem se prodral ke stinnému ostrůvku, odkud mě Catherine sledovala pohledem. *I have come to say goodbye,* řekl jsem a vkročil do loubí z naklánějících se větví. Držela v ruce jakýsi cestovní klobouček, rudý jako její šaty a se širokou krempou, a jak jsem stál přímo u ní, zdála se mi náhle velmi vzdálená. Hleděla prázdným pohledem jakoby skrz mě. *I have left my address and telephone number, so that if you ever want...* Větu jsem nedopověděl, ani jsem nevěděl, jak by měla dál pokračovat. Catherine mě stejně neposlouchala, jak jsem si všiml. *At one point,* řekla po chvíli, *at one point we thought we might raise silkworms in one of the empty rooms. But then we never did. Oh, for the countless things one fails*

to do! – Mnoho let poté, co jsme si s Catherine Ashburyovou vyměnili těch pár slov, v březnu 1993 v Berlíně, jsem ji viděl znovu, nebo se alespoň domníval, že ji vidím. Jel jsem metrem ke stanici Schlesisches Tor a po krátkém potloukání po tamním bezútěsném okolí jsem narazil na skupinku lidí, která stála před jakousi zchátralou budovou, jež snad kdysi sloužila jako přístřešek pro drožky, a čekala na to, až bude vpuštěna dovnitř. Podle vyvěšeného plakátu byl na programu divadla, které se zjevně skrývalo za touto ne právě typickou divadelní fasádou, mně do té doby zcela neznámý fragment hry Jakoba Michaela Reinholda Lenze. V ponuré místnosti uvnitř se musel člověk, jak se ukázalo, usadit na jedné z nízkých dřevěných stoliček, čímž okamžitě upadl v očekávání báječných věcí do dětsky dychtivého rozpoložení. Než jsem si dokázal všechny tyhle myšlenky srovnat v hlavě, objevila se na scéně ona, v týchž rudých šatech, což bylo neuvěřitelné, s týmiž plavými vlasy a kloboučkem, ona, nebo snad její věrný obraz, Kateřina Sienská, v prázdném pokoji, a pak daleko od otcovského domu, zmožena horkem, umořena trny a kamením. Na vybledlém pozadí, jak si vzpomínám, bylo vidět hory, snad nějaké úbočí v Trentinu na úpatí Alp, vodnatě zelené, jako by se právě vynořilo odkudsi z ledového oceánu. A když se slunce nachýlilo, klesla Kateřina pod neviditelným stromem k zemi, stáhla si boty a odložila klobouček. Myslím, řekla, že se tu prospím, alespoň trochu si zdřímnu. Zklidni se, mé srdce. Tichý večer přikryje svým pláštěm choré smysly...

Z Woodbridge to dolů k moři do Orfordu trvá dobré čtyři hodiny. Silnice a cesty vedou prázdnou písčitou krajinou, jejíž rozlehlé oblasti se na konci dlouhého, suchého léta téměř podobají poušti. Odedávna to byla pouze velmi řídko osídlená, téměř neobdělávaná země, která vlastně sloužila jako ovčí pastvina táhnoucí se od obzoru k obzoru. Když se pastýři počátkem devatenáctého století i se svými stády vytratili, začal se všude rozmáhat vřes a zakrslé dřeviny. Tento vývoj byl ze všech sil podporován

statkáři z Rendlesham Hall, Sudbourne Hall, Orwell Parku a Ash High House, kteří se až na nevýznamný zbytek dělili o celou oblast takzvaných *Sandlings*, aby tak vytvořili co nejvýhodnější podmínky pro lov pernaté a srstnaté zvěře, jenž přicházel ve viktoriánské době do módy. Muži z měšťanských poměrů, kteří se díky svým průmyslovým aktivitám domohli obrovského bohatství, si nyní v touze po uznání ve vyšší společnosti pořizovali venkovská sídla a pozemky, na nichž opouštěli jinak přísně dodržované zásady smysluplného hospodářského využití ve prospěch zcela neprospěšné honitby, zaměřující se výhradně na bohapusté ničení, aniž v tom kdo spatřoval cosi pochybeného. Zatímco dřív byl lov vyhrazen pouze dvoru v královských loveckých oborách či ve volné přírodě, případně šlechtě na těchto pozemcích usazené, pořádal nyní každý, kdo chtěl proměnit zisky na burze ve vliv a dobrou pověst, několikrát za sezónu pokud možno co nejkázalejší *hunting parties*. Vážnost, jakou si mohl hostitel takové společnosti získat, byla kromě postavení a jmen pozvaných v přímém poměru k počtu pozabíjených tvorů. Správa statků se proto řídila především tím, co sloužilo zajištění a rozmnožování stavu lovné zvěře. V oborách se každoročně odchovaly desetitisíce bažantů, aby pak byly vysazeny do obrovských revírů, které byly z větší části nepřístupné a pro zemědělství už ztracené. Vesničané, omezovaní ve svých právech, byli často nuceni vzdát se příbytků, kde po celé generace žili, pokud nenašli zaměstnání při chovu bažantů a psů nebo jako hajní, nadháněči či v jiných profesích spojených s lovem. Počátkem tohoto století byl pak bezprostředně u mořského pobřeží v Hollesley Bay založen pracovní tábor pro nezaměstnané, později známý jako Colonial College, z něž se ti, kteří nenašli uplatnění, po určité době vystěhovali většinou na Nový Zéland nebo do Austrálie. Dnes je v budovách bývalého tábora v Hollesley Bay věznice s minimální ostrahou pro mladistvé, které je možné už zdaleka spatřit, jak pracují po skupinách na přilehlých polích v zářivě oranžových

bundách. Kult bažantů vyvrcholil v desetiletích před první světovou válkou. Jen Sudbourne Hall zaměstnával v té době přes dvacet hajných a rovněž krejčího, který pro ně šil a udržoval livreje. Někdy bylo v jediném dni zastřeleno na šest tisíc bažantů, o ostatním drobném ptactvu, zajících a králících nemluvě. V záznamech jednotlivých revírů, které spolu navzájem soupeřily, jsou pečlivě zanesena čísla, jež člověku berou dech. K nejvýznamnějším loveckým a venkovským statkům v *Sandlings* patřilo Bawdsey, rozkládající se u severního břehu Debenu na rozloze přesahující osm tisíc akrů. Sir Cuthbert Quilter, podnikatel vzešlý z nižších vrstev, si nechal počátkem osmdesátých let devatenáctého století postavit na exponovaném místě u ústí řeky rezidenci připomínající částečně alžbětinské panské sídlo a zčásti palác indického maharádži. Dokončení tohoto architektonického zázraku považoval Quilter za stejně definitivní potvrzení své-

ho postavení jako zvolené erbovní heslo, jež odmítalo jakýkoli občanský kompromis: *Plutôt mourir que changer*. Muži jako on byli tehdy na vrcholu svých mocenských ambicí. Jejich status je utvrzoval v přesvědčení, že věci se budou i nadále vyvíjet stejně jako dosud, od jednoho mimořádného úspěchu k druhému. Ne-

bylo náhodou, že i německá císařovna si k zotavení zvolila Felixstowe na druhém břehu řeky, tehdy exkluzivní mořské lázně. Jachta *Hohenzollern*, která tu tehdy po týdny kotvila, jako by ztělesňovala možnosti, jaké se tehdy podnikatelskému duchu otvíraly. Pobřeží Severního moře se tak mohlo vyšvihnout pod patronátem císařských Výsostí na úroveň letoviska pro vznešené kruhy se všemi výdobytky novodobého života. Hotely vyrůstaly ze skrovné půdy jako houby po dešti. Byly zakládány promenády a lázeňská zařízení, do moře vybíhala úzká mola. Dokonce i ve zdaleka nejopuštěnějším místě celého okolí, v obci Shingle Street, kde dnes stojí jediná bezútěšná řada nízkých domků a chatek a kde jsem ještě nikdy nezahlédl živou duši, byl tenkrát, dá-li se věřit pramenům, zbudován lázeňský dům pro dvě stovky

hostů s velkolepým názvem *German Ocean Mansions*, jehož personál se najímal výhradně z Německa. Dnes po něm nezůstalo ani stopy. Jak se zdá, přes Severní moře byly vůbec v dané době navazovány rozličné kontakty mezi britským a německým impériem, nacházející charakteristický výraz především v monumentálních pochybeních těch, kteří si chtěli bez ohledu na dobrý vkus za každou cenu zajistit místo na výsluní. Anglo-indický zámek snů Cuthberta Quiltera uprostřed dun bezpochyby vyhovoval uměleckým sklonům německého císaře, který si, jak známo,

nade vše cenil výstřelků všeho druhu. Quiltera, jenž ke svému zámku na pláži nechal za každý milion, jímž rozmnožil svůj majetek, přistavit další věž, si lze zase snadno představit jako hosta na palubě *Hohenzollernu*, například s pány z admirality při společných tělesných cvičeních, jímž zpravidla předcházely nedělní bohoslužby na širém moři. Muž jako on, podněcovaný podobně smýšlejícím císařem Vilémem, by jistě dokázal rozvíjet smělé plány, počínaje vytvořením přírodního ráje zdraví a tělesné zdatnosti, rozprostírajícího se od Felixstowe přes Norderney až k Syltu, až k založení nové severomořské civilizace, ne-li rovnou anglo-germánské světové aliance, jejímž symbolem by se stala státní katedrála postavená na Helgolandu a viditelná už zdaleka z moře. Dějiny se samozřejmě ubíraly jiným směrem, neboť ve chvíli, kdy si člověk maluje zářivé vyhlídky, spěje všechno neomylně k další katastrofě. Byla vyhlášena válka, německé služebnictvo bylo posláno zpátky do vlasti, letní hosté se nedostavili, jednoho rána se nad pobřežím zjevil jako létající velryba německý zepelín, na druhé straně Lamanšského průlivu se na frontu valily nekonečné vlaky s vojáky a výstrojí, rozlehlá území byla rozryta granáty a v zóně smrti mezi frontami fosforeskovala mrtvá těla. Německý císař přišel o svou říši a zvolna se propadala i ta Quilterova, jemuž se jeho předtím zdánlivě nevyčerpatelné prostředky ztenčily do té míry, že na další smysluplné obhospodařování statků už nebylo ani pomyslení. Raymond Quilter, který měl nastoupit jako dědic Bawdsey, mezitím přispíval k zábavě nyní už méně vybrané klientely Felixstowe tím, že na pláži předváděl vzrušující seskoky padákem. Roku 1936 musel už Bawdsey Manor prodat státu. Výnos postačil k uhrazení dluhů na daních a dalšímu financování jeho letecké vášně, již dával přednost před vším ostatním. Přestože se musel po předání rodinného majetku přestěhovat do bytu po bývalém šoferovi, podržel si zvyk ubytovávat se v Londýně výhradně jen v Dorchesteru. Na důkaz vážnosti, již mu tam prokazovali, byla pokaždé při jeho příjezdu vztyčována

vedle britské vlajky také quilterovská standarta, zlatý bažant v černém poli. Dělo se tak zřejmě s ohledem na rytířskou pověst, již se Quilter těšil u jinak navýsost zdrženlivého hotelového personálu od doby, kdy se patrně bez velké lítosti rozloučil se všemi statky a rozsáhlými pozemky, jež kdysi skoupil jeho prastrýc, a kromě nevelkého kapitálu se spokojil s jedním letadlem a startovací dráhou kdesi na opuštěném poli. – Stejně jako quilterovské Bawdsey zanikla v letech po první světové válce četná další sídla. Panské usedlosti byly buď přenechány pozvolnému rozpadu, nebo začaly sloužit jiným účelům, například jako internátní školy pro chlapce, polepšovny a blázince, starobince či záchranné tábory pro utečence z třetí říše. Bawdsey Manor byl dlouhou dobu útočištěm a laboratoří pro skupinu výzkumníků, jež pod vedením Roberta Watsona-Watta vyvíjela radarový systém, který teď protíná svou neviditelnou sítí celý vzdušný prostor. Ostatně ještě dnes stojí v oblasti mezi Woodbridge a mořem řada vojenských objektů. Když člověk prochází široou plání, mívá brány kasáren a oplocené areály, kde jsou za prořídilými plantážemi borovic uskladněny v zamaskovaných hangárech a bunkrech porostlých trávou zbraně, s nimiž by se daly v případě nutnosti proměnit ve chvílce celé země a kontinenty v dýmající hromady kamení a popela. Když jsem se nedaleko Orfordu, po dlouhé cestě už znaven, dostal do písečné bouře, ta představa se mi přímo vnucovala. Blížil jsem se k východnímu okraji Rendleshamského lesa, který se rozkládá na několika čtverečních mílech a byl strašlivou vichřicí v noci z 16. na 17. října 1987 z větší části proměněn v polom, když do té chvíle zářivě jasná obloha během několika minut potměla a zdvihl se vítr, který metl v hrozivých vírech prach přes vyprahlé pláně. Zbývající denní světlo rychle ustupovalo, obrysy zanikaly v šedohnědém dusivém přítmí a vzduchem prolétaly mocné nárazy běsnícího vichru. Přidřepl jsem za stěnu z nahromaděných pařezů a pozoroval, jak se od obzoru pomalu zatahuje smyčka tmy. Marň jsem se snažil proniknout

zrakem houstnoucí změř a rozeznat předměty, které byly krátce předtím dosud jasně viditelné, a každým okamžikem se prostor kolem mě zužoval. Dokonce ani v nejbližším okolí nebylo záhy možné rozeznat jedinou linii nebo tvar. Prach jemný jako moučka se hrnul zleva doprava a zprava doleva, proudil ze všech stran a do všech stran, stoupal do výšky a v letu se snašel opět dolů k zemi, a nejméně hodinu se tak mihotal a třpytil, zatímco směrem do vnitrozemí se počasí, jak jsem se později dozvěděl, prudce zhoršilo. Když se víchr utišil, vystupovaly zvolna z temnoty písečné závěje a pod nimi pohřbené polomy. Bez dechu a s vyprahlými ústy i hrdlem jsem se jako poslední přeživší z karavany zaváté v poušti vydrápal z prohlubně, která se okolo mě utvořila. Kolem panovalo mrtvé ticho, nezdvihl se jediný větřík, nebylo slyšet ptáčka, zašustění, nic, a přestože se opět trochu vyjasnilo, slunce stojící právě v nadhlavníku zůstávalo zakryté závojem jemného pylovitého prachu, jaký, napadlo mě, nakonec zбудe po zemi, až sama sebe postupně rozemele. Zbytek cesty jsem šel ve stavu jakési otupělosti. Vzpomínám si jen, že se mi jazyk lepil na patro a zdálo se mi, že stojím na místě. Když jsem konečně došel

do Orfordu, ze všeho nejdřív jsem vystoupal na střechu zámecké věže, z níž je přes nízké cihlové domky, zelené zahrady a matné mokřiny výhled až na mořské pobřeží, které se ztrácí v dálce v mlžném oparu. Orfordská pevnost byla postavena roku 1165 a po staletí zůstávala nejdůležitější baštou proti stále hrožícím nájezdům od moře. Až když se Napoleon začal zabývat myšlen-

kou na dobytí britských ostrovů – jeho nejsmělejší inženýři plánovali jak známo tunel pod Lamanšským průlivem a snili o invazi s pomocí armády balónů –, bylo překročeno k novým obranným opatřením, které daly na pláži vzniknout mocným kruhovým pevnostem s rozstupem pouhých několika mil. Jen mezi Felixstowe a Orfordem stojí sedm takzvaných martellských věží, jejichž účelnost nebyla podle mých informací nikdy ověřena v praxi. Posádky záhy odtáhly a prázdné zdi dnes slouží především sovám, které se spouštějí z cimbuří na své bezhlučné noční lety. Počátkem čtyřicátých let zbudovali technici z Bawdsey podél východního pobřeží první radarové stožáry, obrovité, přes osmdesát metrů vysoké dřevěné konstrukce, které bylo slyšet za tichých nocí sténat a o jejichž účelu věděli lidé stejně málo jako

o ostatních tajných projektech, na nichž se tehdy na vojenských výzkumných stanicích kolem Orfordu urychleně pracovalo. To všechno vedlo samozřejmě k nejrůznějším dohadům o neviditelné síti smrtících paprsků, novodobém nervovém plynu či jiných prostředcích hromadného ničení, které ve svých účincích přesahovaly veškeré představy a měly být nasazeny v případě německého pokusu o vylodění. V archivu ministerstva obrany skutečně ještě před nedávnem ležela složka s názvem *Evacuation of the Civil Population from Shingle Street, Suffolk*, která měla v rozdílu od podobných dokumentů, běžně uvolňovaných po třiceti letech, zůstat v utajení pětasedmdesát let, neboť podle některých zvěstí, které se zřejmě nikdy nepodařilo vyvrátit, obsahovala podrobnosti o strašlivé nehodě, k níž v Shingle Street došlo a za kterou by nebylo dodnes možné nést před veřejností odpovědnost. Sám jsem se doslechl, že tam byly svého času prováděny pokusy s biologickými zbraněmi, po jejichž použití by zůstaly neobyvatelné celé rozsáhlé oblasti. Slyšel jsem také o systému potrubí zasahujícího až do moře, s jehož pomocí se mělo v případě invaze rozpoutat petrolejové inferno takové síly, že by vzkypěla i voda na hladině. V průběhu těchto pokusů přišla prý nedopatřením hrůzným způsobem o život celá rota anglických ženistů, jak alespoň tvrdili svědkové, kteří údajně na vlastní oči viděli ležet bolestí zkroucené, zuhelnatělé mrtvolky na pláži či dokonce ještě ve člunech na moři. Jiní uvádějí, že vojáci, kteří v této ohnivé záplavě zahynuli, byli členy německého výsadku v anglických uniformách. Když byly složky *Shingle Street* v roce 1992 po delší kampani ve zdejších tisku konečně zpřístupněny, ukázalo se, že až na několik víceméně neškodných indicií poukazujících na experimenty s plynem neobsahují nic, co by ospravedlňovalo jejich klasifikaci utajovaných spisů a potvrzovalo historky, které se od skončení války tradovaly. *But it seems likely*, jak píše jeden z komentátorů, *that sensitive material was removed before the file was opened, and so the mystery of Shingle*

Street remains. – Pověsti podobné těm obklopujícím Shingle Street se v neposlední řadě udržovaly dlouho tvrdošíjně při životě také proto, že ministerstvo obrany provozovalo na pobřeží Suffolku během éry studené války takzvané Secret Weapons Research Establishments, jejichž práci zahalovalo nejprísnejší mlčení. Obyvatelé Orfordu se mohli například jen dohadovat o tom,

co se dělo ve výzkumné stanici na Orfordnessu, která pro ně byla nedostupná stejně jako nevadská poušť nebo tichomořské atoly, přestože na ni bylo z obce dobře vidět. Sám si dosud jasně vzpomínám, jak jsem stál při své první návštěvě v Orfordu v roce 1972 v přístavu a hleděl naproti na pás země nazývaný místními prostě „ostrov“ a připomínající trestaneckou kolonii někde na Dálném východě. Zvláštním způsobem tvarované pobřeží u Orfordu jsem si předtím prostudoval na mapě a zvláště mě zaujal téměř mimozemsky úzký výběžek Orfordnessu, který se během tisíciletí posouval takřikajíc kámen po kameni od severu až před ústí Alde, následkem čehož řeka, nazývaná na konci svého řečiště Ore, protéká před svým vyústěním do moře asi dvanáct mil za dnešním, respektive před bývalým pobřežím. Zatímco tehdy, za mého prvního pobytu v Orfordu, bylo vyloučené se na „ostrov“ jakkoli přepravit, nestálo dnes takovému záměru nic v cestě. Ministerstvo obrany zde svých tajných výzkumů před několika lety zanechalo a jeden z mužů sedících nečinně na molu mi bez okolků nabídl, že mě za pár liber převezme na druhou stranu, a až svou občůzku dokončím a zamávám mu, doveze mě zase zpátky. Během plavby přes řeku v jeho modrém kutru mi vykládal, že se Orfordnessu stejně jako dřív dnes každý vyhýbá. Dokonce i místní rybáři, kteří si jinak v osamělosti libují, zde po několika pokusech svého nočního lovu zanechali, údajně proto, že úlovky nestály za vynaložené úsilí, ve skutečnosti ale z toho důvodu, že pobyt na oné bohem opuštěné výspě nedokázali snést a v několika případech na to dokonce doplatili vleklými depresemi. Když jsme dorazili na druhý břeh, se svým převozníkem jsem se rozloučil a po překonání vysoké hráze se vydal přes širokou jednotvárnou pláň po asfaltové, zčásti už zarostlé cestě. Byl pochmurný, tísnivý den a vládlo takové bezvětrí, že se nepohnula ani tenounká stébla stepní trávy. Už po několika minutách se mi zdálo, že jdu dosud neobjevenou krajinou, a jak si ještě teď vybavuji, cítil jsem se naprosto uvolněně a zároveň neskonale sklíčeně. V hlavě

jsem neměl jedinou myšlenku. Prázdnost v mé mysli i kolem mě se s každým krokem zvětšovalo a ticho prohlubovalo. Pravděpodobně proto mě k smrti vyděsilo, když mi bezprostředně u nohou vyskočil z trsů trávy zajíc, upaloval nejprve po popraskané asfaltové cestě a po dvou prudkých kličkách zase zabočil na pláň. Jak jsem se k němu blížil, musel se skrčit a s tlukoucím srdcem vyčkávat na místě, až už bylo na záchranu téměř pozdě. V té nepatrné chvílce, kdy se ochromení, které se ho zmocnilo, proměnilo v panický úprk, mnou projel jeho strach. Stejně jako tehdy vidím ještě teď tak zřetelně, až to přesahuje možnosti mého chápání, co se v onom okamžiku úleku, netrvajícím ani setinu vteřiny, odehrálo. Vidím okraj šedého asfaltu, každé stéblo trávy, zajíce, jak vyskakuje ze svého úkrytu se sklopenýma ušima, strnulý hrůzou a s prapodivně rozpolceným, zvláště lidským výrazem, a v jeho oku, které se v úprku obrátilo zpátky, až mu strachy málem vypadlo z hlavy, vidím sám sebe, jak s ním splývám v jedno. Teprve o půl hodiny později, když jsem dorazil k širokému příkopu oddělujícímu travnatou step od obrovské písčiny, která se

tu svažuje k mořskému břehu a pokrývají ji drobné kamínky, mi konečně přestala bušit krev v žilách. Dlouho jsem pak stál na můstku, který vede na území bývalého výzkumného areálu. Daleko za mnou se na západě nezřetelně rýsovala nízká návrší obydlené země, směrem na sever a jih se třpytilo blátivé a slabým potůčkem protékané dno mrtvého říčního ramene a přede mnou se rozkládal obraz zkázy. Betonové kryty obsypané do výšky hromadou kamení, v nichž po větší část mého života pracovaly stovky technických týmů na vývoji nových systémů zbraní, působily na tu vzdálenost, pravděpodobně vinou svých zvláštních kuželovitých tvarů, jako mohyly, v nichž byli v předhistorických dobách pochováváni mocní vládcí spolu se svou zbrojí a veškerým stříbrem a zlatem. Dojem, že jsem se ocitl v prostoru přesahujícím

hranice profánnosti, ještě umocňovala řada staveb připomínajících svatyně nebo pagody, u nichž jsem nedokázal objevit jakoukoli spojitost s vojenskými objekty. Čím víc jsem se ale k těmhle ruinám blížil, tím víc se má představa tajuplného ostrova mrt-

vých rozplývala a já se vžíval do vidiny pozůstatků naší civilizace zaniklé po nějaké budoucí katastrofě. Jako v čase vzdálenému cizinci, který obchází v naprosté nevědomosti o povaze naší dávno minulé společnosti hory kovového šrotu a zbytků strojů, jež jsme po sobě zanechali, bylo i mně záhadou, jaké bytosti tu kdysi žily a pracovaly a čemu mohla sloužit primitivní zařízení uvnitř bunkrů, železné kolejnice u stropů, háky na zčásti ještě kachlíky obložených zdech, velké talíře sprch, rampy a odpadní jímky. Kde a v jaké době jsem toho dne vlastně na Orfordnessu byl, nedokážu říct ani dnes, kdy tyhle poznámky píšu. Víím ještě, že jsem se nakonec vydal podél vysoké hráze, od Chinese Wall Bridge a kolem staré čerpadlové stanice ke kotvišti, zatímco po mé levé ruce se v pustině černaly baráky ubytoven a po pravé, na druhé straně řeky, se táhla pevnina. Zatímco jsem seděl na molu a čekal na převozníka, vyrazilo z mraků večerní slunce a zaplavilo svou září křivolace probíhající pobřeží. Po řece stoupal vzhůru příliv, voda se blyštěla jako stříbřitě bílý plech a z radiových stožárů, vyčnívajících vysoko nad mokřinami, vycházel slyšitelný

bzukot. Mezi korunami stromů vyhlížely střechy a věže Orfordu, jako by byly na dosah ruky. Tam, říkal jsem si, jsem byl jednou doma, a pak, ve zvolna blednoucím protisvětle, jsem měl náhle pocit, že uprostřed zšeřelých barev se tu a tam pod poryvy větru ztěžka pohnula křídla dávno zmizelých větrných mlýnů.

IX

Po zastávce v Orfordu jsem jedním z červených autobusů Eastern Counties Omnibus Company odjel přes Woodbridge do vnitrozemského Yoxfordu a odtamtud se vydal pěšky na severozápad po bývalé římské silnici do velmi řídké osídlené oblasti jižně od provinčního městečka Harlestonu. Během bezmála čtyřhodinové cesty jsem nespatriil nic než téměř už sklizená obilná pole táhnoucí se až k obzoru, nebe zatažené nízko visícími mraky a dvorce ležící ve vzdálenosti jedné až půldruhé míle od sebe a obklopené ostrůvky stromů. Nepotkal jsem snad jediné auto, krácel po zdánlivě nekonečných přímkách a dodnes nevím, jestli mi ta osamělá chůze přinášela potěšení, nebo pro mě byla utrpením. Pokrývka mraků se za onoho dne, v mých vzpomínkách současně olověně těžkého a zároveň jakoby beztížného, občas protrhla. Na zem pak dopadl vějíř slunečních paprsků a ozářil to či ono místo, jak tomu bývalo na náboženských výjevech na znamení přítomnosti boží milosti a prozřetelnosti. Bylo odpoledne, když jsem po cestě odbočující z římské silnice dorazil přes takzvaný *cattle grid* a dál přes pastviny k Moat Farm, kolem níž se táhne temný vodní příkop a kde staví Alec Garrard už dvě desítky let model jeruzalémského Chrámu. Alec Garrard, kterému může být něco málo přes šedesát a celý svůj život trávil prací na venkově, propadl záhy poté, co opustil vesnickou školu, naplno modelářství a jako řada jeho kolegů slepoval zprvu za dlouhých zimních večerů z malých dřivek všemožné bárky, plachetnice a slavné lodě jako *Cutty Sark* a *Mary Rose*. Tahle činnost, jež záhy

přerostla ve vášeň, stejně jako zájem, který už dlouho jako laický metodistický kazatel projevoval o reálné základy biblických dějin, ho jednoho večera koncem šedesátých let, když se právě chystal, jak mi řekl, zaopatřit dobytek na noc, přivedla na myšlenku postavit si jeruzalémský Chrám přesně v té podobě, v jaké stál na počátku našeho letopočtu. – Moat Farm je tichý, poněkud ponurý dům. Pokaždé když jsem při svých návštěvách přicházel silnicí po můstku přes příkop k hlavnímu vchodu, nebylo široko

daleko vidět živou duši. Ani teď se po zaklepaní těžkým mosazným klepadlem nikdo zevnitř neozývá. Před domem stojí bez hnutí chilská araukárie. Dokonce ani kachny ve vodním příkopě se nepohnou. Pohlédne-li člověk oknem na mobiliář, který tu jakoby odnepaměti podřimuje, na nablýskaný jídelní stůl a židle, komodu z mahagonového dřeva, lenošky potažené temně rudým sametem, krb a ozdobné předměty a porcelánové figurky spořádaně vystavené na jeho římse, má dojem, že obyvatelé někdy odjeli nebo zemřeli. Ale když už se po delším čekání a naslouchání chystá obrátit k odchodu, protože má pocit, že přišel v nevhodný čas, všimne si, že kousek o podál už ho Alec Garrard očekává. Tak tomu bylo i onoho pozdního léta, kdy jsem k němu přišel pěšky z Yoxfordu. Jako vždy měl na sobě svou zelenou pracovní kombinézu a na očích hodinářské okuláry. Prohodili jsme spolu pár bezvýznamných slov a vydali se k seníku, kde chrám čeká na dokončení. Práce však postupuje vzhledem k velikosti modelu, zabírajícího plochu téměř deseti čtverečních metrů, a k miniaturnosti a přesnosti jednotlivých dílů tak pomalu, že na něm není z roku na rok patrný téměř žádný pokrok, přestože Alec Garrard se už téměř vzdal všech zemědělských prací, aby se mohl jeho stavbě plně věnovat. Ponechal si pouze několik kusů dobytka, řekl mi, a ty spíš jen z náklonnosti, než aby z nich byl nějaký užitek. Rozlehlá pole kolem domu, jak jsem si asi všiml, slouží už jen jako pastviny, a seno prodává, jak stojí a leží, jednoduše ze sousedů. Sám už s traktorem celá léta nejedí. Neuplyne teď jediný den, aby na chrámu alespoň několik hodin nepracoval. Bezmála celý uplynulý měsíc strávil jen pomalováním přibližně stovky méně než centimetr velkých figurek, kterých je na prostranství kolem chrámu okolo dvou tisíc. K tomu ještě přistupují nutné konstrukční změny, k nimž musí přikročit, jakmile při svém výzkumu dospěje k novým závěrům. Archeologové nejsou jak známi zajedno v tom, jak chrám přesně vypadal, a ani mé názory, k nimž jsem často dospěl až po velkém úsilí, řekl Alec

Garrard, nejsou vždy spolehlivější než mínění rozhádaných vědců, přestože model, který stavím, je dnes obecně pokládán za nejpresnější, jaký byl kdy vytvořen. Jak mi sdělil, pravidelně ho vyhledávají návštěvníci z celého světa, oxfordští historici a Svědkové Jehovovi z Manchesteru, experti na vykopávky ze Svaté země, ultraortodoxní londýnští Židé i agenti evangelikálních sekt z Kalifornie, kteří mu dokonce navrhovali, že chrám znovu podle jeho pokynů postaví v nevadské poušti. Nejrůznější televizní společnosti a nakladatelé na něho dorážejí se svými plány a lord Rothschild se nabídl, že chrám po jeho dokončení zpřístupní veřejnosti ve vstupní hale svého venkovského zámku nedaleko Aylesbury. Jedinou výhodou, kterou mu pozdvižení vyvolané jeho prací přineslo, je to, že sousedé a ti z členů jeho rodiny, kteří v průběhu let více či méně otevřeně vyjadřovali pochyby o jeho příčetnosti, se nyní přece jen podobných znevažujících poznámek zdržují. Naprosto chápu, řekl Alec Garrard, jak snadno lze mít za blázna někoho, kdo rok od roku stále silněji podléhá svým přeludům a bezúčelně a nepochopitelně si v nevytopeném seníku jen tak hraje, zvlášť když zároveň zanedbává pole a ignoruje subvence, na něž má nárok. Co si o něm myslí sousedé, kterým pošetilá zemědělská politika Bruselu náramně prospívá, řekl Alec Garrard, ho sice netrápí, ale že před ženou a dětmi občas vypadá jako někdo, komu už není pomoci, ho přece jen skličuje víc, než si dokáže připustit. Z tohoto úhlu pohledu byl den, kdy před můj dvůr předjel ve své limuzíně lord Rothschild, v mém životě skutečně významným obratem, neboť od té chvíle jsem i mezi svými pokládán za učenice věnujícího se vážným záležitostem. Na druhé straně mě rostoucí počet návštěv samozřejmě od práce zdržuje, a čeká mě jí ještě obrovské množství, dalo by se dokonce říct, že na základě mých stále důkladnějších znalostí se mi dnes zdá ještě mnohem obtížněji zvládnutelná než před deseti nebo patnácti lety. Jeden z těch amerických evangelikálů se mě kdysi zeptal, jestli je představa, jakou o chrámu mám, božím

vnuknutím. *And when I said to him it's nothing to do with divine revelation, he was very disappointed. If it had been divine revelation, I said to him, why would I have had to make alterations as I went along? No, it's just research really and work, endless hours of work,* řekl Alec Garrard. Člověk musí studovat Mišnu, pokračoval, a všechny ostatní dostupné prameny, římskou architekturu a specifika pevností Herodium a Masada zbudovaných Herodem, protože jen tak přijde na pravé myšlenky. Celá naše práce nespočívá koneckonců na ničem jiném než na idejích, které se v průběhu doby mění a podněcují nás k tomu, abychom zdánlivě dokončené dílo rozbortili a pustili se do něj znovu. Kdybych tušil, jaké nároky na mě bude tahle práce klást a jak se mi bude ustavičně vymykat z rukou, pravděpodobně bych se do ní vůbec nepouštěl. Má-li vzniknout skutečně dojem autentičnosti, musím ručně zhotovit a nabarvit každou miniaturní stropní kazetu, každý ze stovek sloupů a tisíců kamenných bloků. Teď, když se na okrajích mého zorného pole pomalu začíná šerit, ptám se občas, jestli stavbu vůbec dokončím a jestli všechno, co jsem do dnešního dne vytvořil, není jen ubohá napodobenina. Ale jindy, když tímhle oknem pronikne dovnitř večerní svit a já na sebe nechám působit všechno najednou, vidím chrám s jeho dvoranami a obytnými prostory pro kněží, římskou posádku, lázně, trh s potravinami, obětiště, ochozy a směnárny, velké brány a schodiště, nádvoří a vnější obvody a v pozadí pak pohoří tak, jako by už bylo všechno hotové a já nahlížel do plání věčnosti. Nakonec mi Alec Garrard v časopise, který vyhrabal zpod hromady papírů, ukázal dvoustranu s leteckým snímkem chrámového areálu, jak vypadá dnes: bílé kamení, temné cypřiše a uprostřed zářící zlatá kupole Skalního dómu, jež mi okamžitě připomněla kopuli nového reaktoru v Sizewellu, která svítí za měsíčních nocí přes pevninu i moře jako nějaká svatyně. Chrám, řekl Alec Garrard, když jsme z jeho dílny vycházeli, přetrval pouhých sto let. *Perhaps this one will last a little longer.* Na můstku přes příkop,

kde jsme ještě nějakou chvíli postáli, mi vykládal o své náklonnosti ke kachnám, z nichž některé teď zvolna prolouvaly před námi a lovily z vody krmení, které Alec Garrard vybíral z kapsy a rozhazoval po hladině. Kachny jsem choval vždycky, řekl, už jako dítě, a vždycky jsem měl pocit, že zabarvení jejich peří, zejména to temně zelené a sněhobílé, mi dává jedinou možnou odpověď na otázky, které mě pronásledují. Bylo to tak odjakživa, kam až moje paměť sahá. Když jsem mu při loučení řekl, že jsem přišel pěšky z Yoxfordu a mám teď namířeno do Harlestonu, navrhl, že bych s ním mohl jet autem, protože stejně si musí ve městě něco vyřídit. Tu čtvrthodinku do Harlestonu jsme seděli vedle sebe v kabině jeho pickupu beze slov a já si přál, aby ta krátká cesta po venkově nikdy neskončila, *that we could go on and on, all the way to Jerusalem*. Místo toho jsem však musel vystoupit v Harlestonu u hotelu Swan, domu starého několik set let, jehož pokoje byly, jak se ukázalo, zařízeny nejnemožnějším nábytkem, jaký si jen lze představit. Čelo růžové postele sestávalo z téměř pět stop vysoké a černě mramorované rezopalové konstrukce s různými zásuvkami a poličkami, jež připomínala oltářní nástavbu, toaletní stolec na úzkých nohách byl bohatě vyzdoben zlatými arabeskami a zrcadlo zapuštěné ve dveřích šatníku propůjčovalo člověku podivně pokrivené vzezření. Vzhledem k tomu, že prkenná podlaha nebyla právě rovná a směrem k oknu se svažovala, stál veškerý nábytek mírně nakřivo, a člověka tudíž ještě dlouho při usínání pronásledovala představa, že se ocitl v domě, který se pomalu hroutí. Proto jsem pocítil ulehčení, když jsem na druhý den hotel opustil a vyrazil z města směrem na východ do polí. Krajina, kterou jsem teď širokým obloukem procházel, byla osídlena stejně řídko jako ta, kterou jsem kráčel předešlého dne. Každé dvě míle dojde člověk k obci čítající nějaký tučet domů, a všechny tyhle obce se nazývají podle patrona místního kostela, tedy St. Mary a St. Michael, St. Peter, St. James, St. Andrew, St. Lawrence, St. John a St. Cross, a tak

lidé pojmenovali celou oblast The Saints. Říkají tedy například: *He bought land in The Saints, clouds are coming up over The Saints, that's somewhere out in The Saints* a tak dále. Sám jsem si při chůzi po rovině, kde většinou nejsou žádné stromy a přesto je velmi nepřehledná, říkal *that I might well get lost in The Saints*, tak často mě klikatý anglický systém pěšin přiměl změnit směr nebo se vydat nazdařbůh napříč přes pole v místech, kde cesta vyznačená na mapě byla mezitím už zaoraná nebo zarostla. Několikrát už jsem si myslel, že jsem se ztratil, když se přede mnou kolem poledne v dálce vynořil můj cíl, okrouhlá věž kostela svaté Markéty v Ilkeshallu. O půl hodiny později jsem se už zády opíral o jeden z náhrobních kamenů na hřbitově vesnice, která se co do počtu obyvatel od středověku nezměnila. Faráři vykonávající v osmnáctém a devatenáctém století svůj úřad v těchto odlehlých vsích žili nezřídko i s rodinami v nejbližším městečku a sem zajížděli jen jednou dvakrát týdně bryčkou, aby odsloužili mši nebo vykonali pár návštěv. Jedním z takových farářů od Svaté Markéty v Ilkeshallu byl reverend Ives, uznávaný matematik a helénista, který hospodařil se svou ženou v Bungay a o němž se traduje, že se před setměním rád osvěžil skleničkou kanárského sektu. Během léta roku 1795 jej opětovaně navštěvoval mladý francouzský šlechtic, který přešel před hrůzami revoluce do Anglie. Ives s ním většinou diskutoval o homérských eposech, o Newtonových matematických teoriích a amerických cestách, které oba absolvovali. Jaké dálky tam člověk prošel a jak obrovské jsou tamní lesy se stromy, jejichž kmeny přesahují pilíře našich nejvyšších katedrál! A co do hlubin se řítící vodní masy Niagary, k čemu by bylo jejich věčné burácení, kdyby na břehu nestál u peřejí člověk a neuvědomoval si, jak je v tomhle světě osamělý! Patnáctiletá rektorova dcera Charlotte těmto rozmlouvám stále horlivěji naslouchala, zvlášť když se vznešený host pustil do líčení fantastických historek, v nichž se vyskytovali péry vyzdobení válečníci a indiánské dívky, jejichž tmavá kůže jako by

se pojila s poněkud bledší morálkou. Jednou dokonce, přemožena dojetím, musela prehnout do zahrady, když se mluvilo o tom, jak poustevníkův věrný pes bezpečně provázal jednu takovou dívku, v duši už obrácenou na křesťanskou víru, divočinou plnou nástrah. Když se jí vypravěč později vyptával, co ji na jeho líčení tak rozrušilo, vyjádřila se Charlotte, že to byla především představa, jak před ustrašenou Atalou běží pes svírající v tlamě hůl s lucernou a svítí jí na cestu nocí. Takové maličkosti ji vždy zaujmou mnohem víc než bůhvíjaké vznešené myšlenky. Věci se pak logicky vyvíjely tak, že z vlastní vyhnaný vikomt, bezpochyby v Charlottiných očích už obklopený romantickou aurou, převzal v průběhu týdnů úlohu domácího učitele a důvěrníka. Rozumělo se samo sebou, že spolu probírali francouzštinu, psali diktáty a procvičovali konverzaci. Charlotte však svého přítele rovněž požádala, aby pro ni sestavil širší studijní plán týkající se starověku, místopisu Svaté země a italské literatury. Dlouhé odpolední hodiny si spolu četli v Tassově *Osvobozeném Jeruzalémě* a v *Novém životě*, přičemž na hrdle mladé dívky se občas objevily šarlatově rudé skvrny a vikomtovi se rozbušilo srdce až kdesi pod nákrčníkem. Den většinou ukončili hodinou hudby. Když už se uvnitř domu zvolna šerilo, ale venku ještě prosvítalo zahradou světlo od západu, zahrála Charlotte tu či onu skladbu ze svého repertoáru a vikomt, *appuyé au bout du piano*, mlčky naslouchal. Byl si vědom toho, že díky společnému studiu jsou si den ze dne bližší, snažil se o co největší zdrženlivost a byl přesvědčen, že není hoden ani zdvihnout ze země její rukavičku, a přesto ho neodolatelně přitahovala. Poněkud ohromen a zmaten, píše později ve svých *Pamětech ze záhrobí*, jsem už viděl přicházet chvíli, kdy budu nucen od té rodiny odejít. Večeře na rozloučenou byla velmi smutnou událostí, při níž nikdo nebyl schopen říct rozumné slovo, a po jejím skončení se k vikomtovu překvapení odebral s Charlotte do salonu její otec, nikoli matka. Ta ve výjimečné roli, kterou musela oproti obvyklým mravům sehrát, přičemž sama

působila neobyčejně svůdně, jak vikomt poznamenává, jej už téměř na odchodu požádala o ruku pro svou dceru, která mu svými city, jak řekla, stejně zplna náleží. Vy už nemáte vlast, dodala, vaše statky jsou prodány, vaši rodiče už nežijí, co vás tedy může vábit zpátky do Francie? Zůstaňte u nás a převezmete tu dědictví jako náš syn, kterého rádi přijmeme. Vikomt nebyl v tu chvíli schopen uvěřit velkomyslnosti takové nabídky, učiněné bezprizornému exulantovi, a matčina intervence, reverendem očividně schvalovaná, ho uvrhla do stavu nejvyššího rozrušení. Na jedné straně si totiž nepřál na světě nic víc, jak píše, než smět strávit zbytek života nepoznán v lůně téhle osamělé rodiny, na druhé nastala právě teď ona melodramatická chvíle, kdy se musel doznat, že už je ženatý. Manželství uzavřené ve Francii a uchystané jeho sestrami víceméně bez jeho vědomí bylo sice zcela formální, to však nijak neumenšovalo neudržitelnost nynější trapné situace, na níž měl svůj podíl. Když nabídku, kterou mu madame Ivesová s napůl přivřenými očima přednesla, odmítl se zoufalým výkřikem *Arrêtez! Je suis marié!*, upadla žena do mdlob a jemu nezbylo než pohostinný dům na místě opustit s předsevzetím, že se do něj už nikdy nevrátí. Později, při sepisování vzpomínek na onen neblahý den, si kladl otázku, jaké by to bylo, kdyby všechno změnil a zůstal žít v odlehlém anglickém hrabství jako *gentleman chasseur*. Pravděpodobně bych pak nenapsal jedinou řádku a nejspíš bych zapomněl i svou řeč. O co by Francie přišla, říkal si, kdybych se tímhle způsobem takříkajíc rozplynul ve vzduchu? A nebyl by to býval nakonec lepší život? Není zavrženíhodné promarnit štěstí jen proto, abych prosadil svůj talent? Přetrvá to, co jsem napsal, mou smrt? Dokáže to někdo později ve zcela proměněném světě ještě pochopit? – Tyhle řádky píše vikomt v roce 1822. Je teď vyslancem francouzského krále na dvoře Jiřího IV. Jednoho rána, když sedí v kabinetu nad prací, mu komorník ohlásí, že přijela jakási lady Suttonová a přeje si s ním mluvit. Když neznámá dáma překročí práh v doprovodu dvou asi

šestnáctiletých chlapců, kteří nosí stejně jako ona smutek, zdá se, že se dojetím nedokáže udržet zpříma. Vikomt ji uchopí za ruku a odvede ke křeslu. Oba chlapci se postaví vedle ní. Ale dáma řekne tichým, přerývaným hlasem, přičemž poodhrne černé hedvábné roušky, které jí splývají po obou stranách z čepce, *My lord, do you remember me?* A já, píše vikomt, já ji poznal, po sedmadvaceti letech jsem opět seděl po jejím boku, do očí mi vhrkly slzy a viděl jsem ji skrz závoj těchhle slz, právě takovou, jaká byla tehdy v létě, které se už nořilo do dlouhých stínů. *Et vous, Madame, me reconnaissez-vous?* zeptal jsem se jí. Ona však neodpověděla a jen se na mě usmála s tak nevýslovným smutkem v očích, že jsem pocítil, jak jsme se tehdy milovali, mnohem, mnohem víc, než jsem si kdy přiznal. – Nosím smutek po matce, řekla, otec zemřel už před lety. S těmi slovy vyprostila ruku z mé a opět si zakryla tvář. Mé děti, pokračovala po chvíli, jsou synové admirála Suttona, za něhož jsem se provdala tři roky poté, co jste od nás odjel. Promiňte, ale víc toho dnes nedokážu říct. – Nabídl jsem jí rámě, stojí ve vikomtových vzpomínkách, a doprovodil ji s její rukou na svém srdci domem a po schodech dolů zpět k jejímu kočáru a cítil jsem, jak se chvěje po celém těle. Když odjížděli, seděli oba tmaví chlapci naproti ní jako dva němí sluho-
vé. Quel bouleversement des destinées! V následujících dnech jsem lady Suttonovou ještě čtyřikrát navštívil na její adrese v Kensingtonu, kterou mi udala. Synové byli pokaždé z domu. Hovořili jsme a mlčeli a s každým „Vzpomínáte si?“ vystupoval náš minulý život zřetelněji z kruté propasti času. Při mé čtvrté návštěvě mě Charlotte požádala, abych se za staršího z obou synů, který měl v úmyslu odjet do Bombaje, přimluvil u George Canninga, který byl právě jmenován guvernérem v Indii. Přijela do Londýna jen kvůli téhle prosbě, řekla, a teď se zase musí vrátit do Bungaye. *Farewell! I shall never see you again! Farewell!* – Po tomto bolestném rozloučení jsem se na dlouhé hodiny uzavřel na vyslanectví v pracovně a upadáje neustále do nesmyslné-

ho a lítostivého přemítání jsem přenesl náš nešťastný příběh na papír. A nezodpovězena přitom ve mně stále zůstávala neodbytná otázka, zda jsem Charlotte Ivesovou tím, že o ní píšu, opět a s konečnou platností nezahladil a nadobro neztratil. Je ovšem pravda, že jsem se svým vzpomínkám, které mě tak často přepadaly a přemáhaly, jinak než psaním ubránit nedokázal. Kdyby zůstaly uzavřené v mé paměti, byly by v průběhu času stále tíživější a tíživější, až bych se nakonec musel pod jejich narůstajícím tlakem zhroutit. Vzpomínky spí celé měsíce a roky v našem nitru a v tichosti bují a rozmáhají se, dokud je nějaká nicotnost neprobudí a ony nás neučiní podivně slepými ke skutečnosti. Jak často jsem proto své vzpomínky a jejich přenos do psaného projevu pociťoval jako cosi ponižujícího a v podstatě odsouzeného! A přece, čím bychom bez nich byli? Nebyli bychom s to utřídit si nejjednodušší myšlenky, nejcituplnější srdce by ztratilo schopnost sklonit se k jinému, naše existence by se zúžila na nekonečný sled nesmyslných okamžiků a po minulosti by nezbyla jediná stopa. Jak bídný je náš život! Plný přeludů a klamů, tak marný, až není téměř ničím než stínem chimér, které naše paměť propouští. Stále strašnější je ve mně pocit, že se od všeho vzdaluji. Když jsem šel včera po Hyde Parku, připadal jsem si mezi vším tím pestrým davem jako naprostý ubožák a zavrženec. Jako zdálky jsem pozoroval všechny ty krásné mladé Angličanky a cítil onen toužebný zmatek, jež jsem dřív pociťoval v objetí. A dnes stěží pozvednu zrak od práce. Stal jsem se téměř neviditelným, jistým způsobem se už podobám mrtvole. Možná právě proto obestírá při pohledu z mé osamělé věže svět, který jsem už téměř opustil, jakési podivné tajemství.

Příběh setkání s Charlotte Ivesovou tvoří jen nepatrný zlomek paměti vikomta de Chateaubriand, zabírajících mnoho tisíc stran. Roku 1806 v Římě v něm poprvé procitne přání prozkoumat tajemství a hlubiny své duše. O pět let později se do tohoto projektu opravdu vloží a od té chvíle pracuje na stále se rozrůstajícím

díle, kdykoli mu to dovolují okolnosti jeho skvělého života, který však nebyl prost bolesti. Jeho vlastní pocity a myšlenky se odvíjejí na pozadí převratných událostí oněch let: revoluce, hrůzovláda, exil, Napoleonův vzestup a pád, restaurace a červencová monarchie se jedno po druhém střídají v divadelním kusu, který se odehrává na jevišti světa, zdá se, že nikdy neskončí, a zasahuje privilegovaného diváka stejně jako bezejmenný dav. Kulisy se neustále proměňují. Z paluby lodi zahlédneme pobřeží Virginie, navštívíme námořní zbrojnici v Greenwichi, žasneme nad velkolepým vyobrazením požáru Moskvy, procházíme se parky českých lázní a staneme se svědky bombardování Thionvillu. Zapálené ohně ozařují cimbuří města obsazená tisíci vojáky, v temném vzduchu se křížují ohnivé dráhy dělových koulí a před každým výstřelem přelétne po nakupených mracích až k modrému zenitu odlesk světla. Občas na několik vteřin hluk boje ustane. Pak k člověku dolehne víření bubnů, fanfáry trubek a až do morku kostí pronikající, na nejvyšší míru rozechvělé, ječivé povely důstojníků. *Sentinelles, prenez garde à vous!* Taková barvitá líčení vojenských dramát a velkolepých frašek tvoří ve svém souhrnu vrcholy příběhů dějin potácejících se slepě a bez rozmyslu od jednoho neštěstí k druhému. Kronikář, který byl u toho a ještě jednou si vyvolává z paměti, co viděl, píše své paměti v aktu sebemrzačení takřkajíc na vlastním těle. Stává se tak jakýmsi exemplárním mučedníkem toho, co nám prozřetelnost chystá, a ukládá se ještě za života do hrobu, který jeho paměti představují. Rekapitulace minulosti je od začátku směřována ke dni vykoupení, v Chateaubriandově případě ke 4. červnu 1848, kdy mu smrt v *rez-de-chaussée* jednoho domu v rue du Bac vytrhne pero z ruky. Combourg, Rennes, Brest, St. Malo, Filadelfie, New York, Boston, Brusel, ostrov Jersey, Londýn, Beccles a Bungay, Milán, Verona, Benátky, Řím, Neapol, Vídeň, Berlín, Postupim, Konstantinopolis, Jeruzalém, Neuchâtel, Lausanne, Basilej, Ulm, Waldmünchen, Teplice, Karlovy Vary, Praha

a Plzeň, Bamberg, Würzburg a Kaiserslautern a mezitím vždy Versailles, Chantilly, Fontainebleau, Rambouillet, Vichy a Paříž – to jsou jen některé ze zastávek na cestě, která nyní dospěla ke konci. Na jejím počátku je dětství v Combourgu, jehož líčení se mi hned po prvním přečtení navždy vrylo do paměti. François-René je nejmladším z deseti dětí, z nichž první čtyři přežily vždy jen několik měsíců. Pozdější novorozeňata byla pokřtěna jmény Jean-Baptiste, Marie-Anne, Bénigne, Julie a Lucile. Všechny čtyři dívenky jsou nevšední krásy, především Julie a Lucile, obě přijdou o život v revolučních bouřích. Chateaubriandovi žijí v absolutní odloučenosti s několika sluhy na panském sídle v Combourgu, v jehož rozlehlých prostorách a chodbách by se mohla ztratit celá rytířská družina. Kromě několika šlechticů ze sousedství, například markýze z Monlouetu nebo hraběte Goyon-Beauforta, do zámku téměř nikdo nezajde. Především v zimním období, píše Chateaubriand, uběhly často měsíce, než někdo, kdo projížděl kolem, zabašil na bránu naší tvrze. Mnohem větší smutek než nad pláněmi a vřesovišti panoval proto uvnitř osamělého domu. Kdo se procházel pod jeho klenbami, prožíval stavy, jaké asi pociťuje člověk, který vstoupí do kartouzy. V osm se vždy rozezněl zvon svolávající k večeři. Po ní jsme se ještě sesedli na několik hodin k ohni. V komíně kvílel vítr, na pohovce vzdychala matka, a otec, kterého jsem nikdy s výjimkou jídla neviděl, že by si sedl, přecházel bez ustání po rozlehlém sále sem a tam, než nastal čas uložit se ke spánku. Nosil vždy dlouhý šat z bílé vlněné a huňaté látky a na hlavě míval podobnou čapku. Při svém korzování se pokaždé vzdálil ze středu místnosti, ozářené jen plápolajícím ohněm z krbu a jedinou hořící svící, zvolna se nořil do stínu a v jednu chvíli se úplně propadl do tmy, načež bylo jen slyšet jeho kroky, až se zase ve své prazvláštní róbě vrátil, jako by to byl nějaký duch. Za krásných letních dnů jsme často sedávali do pozdního večera na schodech před domem. Otec střílel z pušky po vylétávajících sovách a my děti jsme s matkou vyhlížely

naproti k černým vrcholům lesa a vzhůru k nebi, kde vycházela jedna hvězda za druhou. V sedmnácti letech, píše Chateaubriand, jsem Combourg opustil. Otec mi jednoho dne oznámil, že od téhle chvíle se musím vydat vlastní cestou a že zítra odjedu přes Rennes do Cambrai, kde nastoupím u navarrského pluku. Tady, řekl, máš sto louisdorů. Nerozházej je a nikdy neudělej našemu jménu hanbu. V době našeho loučení už trpěl pokročilou paralýzou, která ho měla nakonec přivést do hrobu. Jeho levá paže sebou bez ustání škubala a musel si ji pravačkou přidržovat. Když mi předal svou starou dýku, postál se mnou ještě chvíli před dvoukolou bryčkou, která už čekala na dvoře. Vyjeli jsme cestou vzhůru k rybníku a já ještě jednou uviděl, jak se zaleskl mlýnský potok a jak nad rákosím zakroužily vlaštovky. A pak už jsem se zahleděl před sebe, do širého pole, které se přede mnou otvíralo.

Měl jsem před sebou ještě hodinu cesty od St. Margaret v Ilkethallu do Bungay, a další hodinu přes mokřiny waveneyského údolí až na druhou stranu Ditchinghamu. Ditchingham Lodge, osaměle stojící na úpatí vrchu svažujícího se sem do nížiny ze severu, do kterého se Charlotte po sňatku s admirálem Suttonem přestěhovala a kde spolu po mnoho let žili, bylo možné rozpoznat už z dálky. Jak jsem se k domu blížil, zaleskly se na slunci okenní tabulky. Zpod přístřešku podpíraného dvěma sloupky vystoupila žena v bílé zástěře – jak neobvyklý pohled, řekl jsem si – a zavolala na černého psa, který běhal po zahradě. Jinak nebylo nikde vidět živou duši. Vystoupal jsem návrším až k hlavní silnici a zamířil přes strniště ke hřbitovu u kostela vzdáleného kus cesty od Ditchinghamu, kde je pohřben starší z obou Charlottiných synů, který chtěl založit své životní štěstí v Bombaji. Nápis na kamenném sarkofágu zní: *At Rest Beneath, 3rd Feb^{ry} 1850, Samuel Ives Sutton, Eldest Son of Rear Admiral Sutton, Late Captain 1st Battalion 60th Rifles, Major by Brevet and Staff Officer of Pentioners.* Vedle hrobu Samuela Suttona se tyčí ještě

působivější monument, který je postaven ze stejných těžkých kamenných plátů a na vrcholku je korunován vázou. Okamžitě mě na něm zaujaly kulaté otvory u horního okraje postranních desek. Připomínaly mi průduchy, které jsme dřív dělávali do vík krabic, do nichž jsme i s jejich listnatou potravou zavírali pochytané chrousty. Možná nechal tyhle díry v kameni vyvrtat nějaký citlivý pozůstalý pro případ, že ta, která ho opustila, se bude chtít v hrobce ještě jednou nadechnout. Dáma, o níž tak pečoval, se jmenovala Sarah Camellová a skonala 26. října 1799. Jako man-

želka ditchinghamského lékaře patřila nejspíš ke známým rodiny Ivesových a je pravděpodobné, že Charlotte byla s rodiči na jejím pohřbu a snad i zahrála později při smuteční slavnosti na pianoforte pavanu. Vyšší city, jež byly tehdy pěstovány v kružích, k nimž Sarah a Charlotte patřily, můžeme ještě dnes vyčíst z krásně vykroužených písmen epitafu, jež nechal dr. Camell, který svou ženu přežil téměř o čtyřicet let, vytesat v kameni na jižní straně světle šedého náhrobku:

*Firm in the principles and constant
in the practice of religion
Her life displayed the peace of virtue
Her modest sense, Her unobtrusive elegance
of mind and manners,
Her sincerity and benevolence of heart
Secured esteem, conciliated affection,
Inspired confidence and diffused happiness.*

Hřbitov v Ditchinghamu byl téměř poslední zastávkou mého putování po hrabství Suffolk. Odpoledne se už začínalo chýlit k večeru, a proto jsem se rozhodl vystoupat znovu k hlavní silnici a ujít ještě kus cesty směrem na Norwich až k hostinci *Mermaid* v Hedenhamu, kde určitě co nevidět otevřou. Odtamtud bych mohl zavolat domů, aby si pro mě přijeli. Cesta, po níž jsem musel jít, vedla kolem Ditchingham Hall, domu postaveného koncem roku 1700 z krásných slézově zbarvených cihel a s nevykykle tmavozelenými okenicemi, který stojí hluboko ve stráni nad křivolakým jezerem v parku rozprostírajícím se odtud do všech stran. Když jsem později čekal v hostinci na Claru, napadlo mě, že ditchinghamský park byl zřejmě zřízen v době, kdy se ve zdejších okolí zdržoval Chateaubriand. Parky jako ten zdejší, díky nimž se vládnoucí elita mohla obklopit zdánlivě neohrazeným a na pohled příjemným okolím, přišly do módy až ve druhé polovině osmnáctého století a plánování a realizace prací nezbytných pro takový *emparkment* se nezřídká táhly po dvě až tři desetiletí. Pro scelení už existujících polností bylo většinou nutné dokoupit nebo vyměnit různé pozemky, přeložit silnice, příjezdové cesty, jednotlivé usedlosti a někdy dokonce celé osady, protože z domu bylo třeba zajistit výhled do přírody nerušené jedinou známkou lidské přítomnosti. Ze stejného důvodu bylo rovněž nutné vyhloubit v širokých, travou zarostlých příkopech rýhy, takzvané *ha-has*, což si vyžádalo tisíce pracovních hodin. Rozu-

mí se samo sebou, že takový záměr, zasahující hluboko nejen do krajiny, ale i do života okolních obcí, se neobešel bez konfliktů. Tak se prý stalo, že ve zmíněné době zastřelil jeden z předků hraběte Ferrerse, dnešního majitele Ditchingham Hall, během jakési nepříjemné roztržky bez dlouhých okolků jednoho ze svých správců, za což byl nakonec členy Sněmovny lordů odsouzen k smrti a veřejně v Londýně pověšen na hedvábné oprátce. – Nejméně náročné bylo zřejmě při zakládání parku vysazení jednotlivých stromů či jejich skupin, přestože předtím bylo nezřídká nutné vykácet lesík, který se nehodil do celkové koncepce, či vypálit oku nelahodící houšti a křoviny. Dnes, kdy ve většině parků už stojí jen třetina kdysi vysazených stromů a stále víc jich hyne stářím či z jiných příčin, si budeme moci brzy zase představit, v jaké torricellské prázdnotě venkovská sídla ještě na konci osmnáctého století stála. Přírodní ideál této prázdnotě vepsaný se později pokoušel – v relativně skromnějším měřítku – uskutečnit také Chateaubriand. Když se roku 1807 vrátil z dlouhé cesty do Konstantinopole a Jeruzaléma, zakoupil ve Vallée aux Loups nedaleko obce Aulnay zahradní dům ukrytý mezi dvěma pahorky. Tam začal sepisovat své paměti, v nichž se hned na začátku zmiňuje o stromech, které zasadil a o něž se osobně stará. Dnes jsou ještě tak malé, píše, že když vstoupím mezi ně a slunce, poskytnu jim stín. Ale jednou, až vyrostou, mi ten stín vrátí a budou střežit dny mého stáří, jako jsem já v jejich mladých letech střežil je. Cítím se s nimi svázán, píšu o nich sonety, elegie a ódy; znám je všechny jako děti jménem a přeju si jen, abych pod nimi mohl jednou zemřít. – Následující fotografie byla pořízena jednoho sobotního odpoledne asi před deseti lety v Ditchinghamu, když byl panský dům otevřen ve prospěch dobročinnosti pro veřejnost. Libanonský cedr, o němž se opírám a nevím ještě nic o všech těch nedobrych věcech, které se od té doby udály, je jeden ze stromů, které byly v parku vysazeny při jeho založení a z nichž už mnoho, jak jsem řekl, zmizelo. Přibližně od

poloviny sedmdesátých let se jejich úbytek zdatně zrychlil a zejména u druhů v Anglii běžných došlo k značným škodám, v jednom případě dokonce k jejich úplnému vyhynutí. V roce 1975 dorazila holandská nemoc jilmů z jižního pobřeží do Norfolkku, a než uběhla dvě tři léta, nezůstal v našem okolí ani jediný. Šest stromů, které poskytovaly stín rybníčku v naší zahradě, uschlo během několika týdnů v červnu 1978, když se jejich listy naposledy rozvinuly do nádherné jasné zeleně. Virus se neuvěřitelnou rychlostí rozšířil do kořenů celých alejí a vyvolal zúžení kapilár, po němž stromy velmi rychle hynou zizní. Dokonce i osaměle stojící exempláře si hmyz, který nákazu roznáší, s neomylnou jistotou našel. Jedním z nejdokonalejších stromů, jaké jsem kdy viděl, byl bezmála dvě stě let starý jilm stojící volně na otevřeném poli nedaleko od našeho domu. Při své třicetimetrové výšce vyplňoval obrovský prostor. Vybavuji si, jak se ještě v době, kdy většina ostatních jilmů v okolí už nemoci podlehla, jeho nespočetné, lehce asymetrické a jemně vroubkované lístky zachvívaly ve vánku, jako by se mu nákaza, která poničila celý jeho rod,

měla beze stopy vyhnout, a jak po uplynutí necelých čtrnácti dnů všechny tyto zdánlivě nezranitelné lístky zhnědly a zkroutily se, a ještě než skončil podzim, rozpadly se v prach. Ve stejnou dobu jsem začal pozorovat, že koruny jasanů se stále víc prosvětlují a dubové listy řídne a vykazují zvláštní formy mutací. Duby začaly v tu dobu vyhánět listy přímo z tvrdého dřeva větví a už v létě hromadně shazovaly jako kámen tvrdé, znetvořené a jakousi lepkavou látkou potažené žaludy. Stavby buků, které se do té doby docela dobře držely, těžce postihla řada suchých let. Lísty byly oproti normálu poloviční, bukvice téměř bez výjimek jalové. Na pastvinách usychal jeden topol za druhým. Mrtvé kmeny

postávaly zčásti ještě zpříma, řada z nich ale už ležela rozlomená a sluncem vybělená v trávě. Konečně na podzim roku 1987 se přes zemi přehnal bouře, jakou tady nikdo předtím nezažil a které padlo podle úředních odhadů za oběť přes čtrnáct milionů vzrostlých stromů, o nižších dřevinách ani nemluvě. Došlo k ní v noci z 16. na 17. října. Bez předběžného varování se bouře přihnala od Biskajského zálivu vzhůru podél francouzského pobřeží, překročila Lamanšský průliv a přehnala se přes jihovýchodní části ostrovů do Severního moře. Probudil jsem se asi ve

tři hodiny ráno, ani ne tak kvůli silnému burácení větru, ale proto, že v pokoji se najednou udělalo zvláštní teplo a prudce vzrostl tlak vzduchu. Oproti jiným rovnodenním bouřím, které jsem tu zažil, se tahle neprojevovala náhlými nárazy větru, ale jedním rovnoměrně trvajícím, a jak se zdálo, stále silícím nápor. Stál jsem u okna a díval se k prasknutí napruženým sklem na konec zahrady, kde se koruny velkých stromů sousedního biskupského parku ohýbaly k zemi, zbrázděné větrem jako vodní rostliny v temném proudu. Bílá oblaka ubíhala ve tmě a přes oblohu se každou chvíli přehnal záblesk, vyvolaný, jak jsem se později dozvěděl, vzájemným dotykem drátů vysokého napětí. Pak jsem musel nejspíš pohled na chvíli odvrátit. Rozhodně mám ještě v paměti, že jsem nevěřil svým očím, když jsem znovu vyhlédl z okna a tam, kde se předtím do černé masy stromů opíraly vzduchové vlny, jsem teď vnímal jen chabě se lesknoucí, prázdný obzor. Zdálo se mi, že někdo odhrnul závěs a já se dívám do beztvare scény přecházející v podsvětí. Ve stejné chvíli, kdy jsem si uvědomil, jak nezvyklý noční jas v parku zavládl, jsem věděl, že dole už je všechno zničeno. A přece jsem doufal, že to děsivé prázdno si lze vysvětlit ještě jinak, protože jsem v hučení větru nezaslechl sebemenší náznak praskotu, jaký pád stromů provází. Až později jsem pochopil, že stromy, které do poslední chvíle držely kořeny, šly k zemi zvolna, vzájemně propletené koruny to nerozmetalo a zůstaly takřka nepoškozené. Celé části lesa byly takhle přitíštěny k zemi jako lány obilí. Když bouře poněkud ustoupila, už svítalo, a já se odvážil na zahradu. Se sevřeným hrdlem jsem dlouho stál uprostřed té spouště. Jako bych se ocitl v nějakém větrném tunelu, tak silný byl na tuhle dobu nezvykle teplý proud vzduchu. Víc než stoleté stromy podél procházkové cesty, která vedla po severním okraji parku, ležely všechny jako v mdlobách na zemi a pod obrovskými tureckými a anglickými duby, jasany, platany, buky a lípami spočívaly rozmetané a polámané nižší dřeviny rostoucí v jejich stínu, tuje a tisy, keře lísek

a vavřínu, cesmín a rododendronů. Vyšlo zářivé slunce. Nějakou dobu ještě vál vítr, a pak se najednou všechno zklidnilo. Nic se nepohnulo, až na ptáky, kteří měli v křovinách a na stromech svá obydlí a nyní po desítkách rozrušeně šustili ve větvích, které zůstaly ten rok až do podzimu zelené. Nevím, jak jsem ten první den po bouři přestál, vzpomínám si jen, že jsem se uprostřed následující noci v pochybách nad tím, co jsem na vlastní oči spatřil, prošel ještě jednou zahradou. Protože v celém okolí vypadl proud, bylo všechno ponořeno do hluboké tmy. Oblohu nekalil jediný odlesk světla z lidských obydlí a silnic. Místo toho se objevily hvězdy v nádhěře, v jaké jsem je viděl jen jako dítě nad Alpami nebo ve snu nad pouští. Od dalekého severu až k jižnímu obzoru, kde dřív výhled zakrývaly stromy, se rozlévaly jiskřivé body, oj Velkého vozu, ohon Draka, trojúhelník Býka, Plejády, Labuť, Pegas, Delfín. Beze změny, ba krásnější, jak se mi zdálo, se nade mnou otáčely. – A oč tišší byla tahle skvostná noc po bouři, o to ječivěji zněly pak celé zimní měsíce pily. Až do března bylo nějakých pět dělníků bez přestání zaměstnáno rozřezáváním větví, spalováním odpadu a odvážením kmenů. Nakonec bagry vyryly ohromné jámy a do nich vlačily kořeny, některé velké jako fůra sena. Vše tak bylo obráceno doslova vzhůru nohama. Lesní půda, na níž rostly ještě minulý rok mezi kapradím a mechovými polštáři černé čemeřice, fialky a sasanky, byla teď pokryta vrstvou těžkého jílu. Ze záhy dočista spečené půdy vyrážely jen trsy bahenky, jejíž semena ležela bůhvíjak dlouho v hloubce. Sluneční paprsky, jimž nyní nestálo nic v cestě, zničily zakrátko veškerý stínomilný porost zahrady a člověk si stále víc připadal jako na okraji pouště. Kde ještě před nedávnem zpívali při rozbřesku ptáci tak hlasitě, že bylo nutné zavírat v ložnici okna, kde dopedne stoupali nad polem skřívani a za večerních hodin zaslechl člověk občas dokonce z houští slavíka, se teď neozvala jediná známka života.

X

V souboru různých spisů, které po sobě zanechal Thomas Browne a jež pojednávají o užitkovém i okrasném zahradnictví, o urnovém poli v Bramptonu, o zakládání umělých pahorků a vrchů, o rostlinách zmiňovaných proroky a svatými evangelisty, o ostrově Islandu, o starosaském jazyce, odpovědích na delfská orákula, o rybách, které pojídal náš Vykupitel, o zvycích hmyzu, sokolnictví, o jednom případě chorobné stařecké žravosti a o mnohém dalším, se rovněž nachází

MUSÆUM CLAUSUM

or

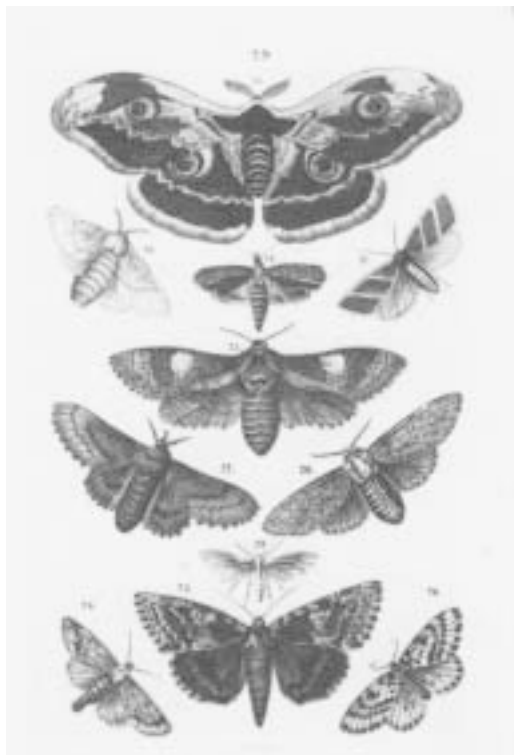
Bibliotheca Abscondita

což je katalog podivuhodných knih, portrétů, starožitností a jiných roztodivných věcí, z nichž ta či ona byla možná skutečně součástí Brownem osobně pořízené sbírky vzácností, většina však zřejmě patřila do stavu čistě imaginární pokladnice, existující pouze v jeho hlavě a jen prostřednictvím písmen na papíře. Toto *Musæum Clausum*, které Browne v krátké předmluvě, obracející se k neznámému čtenáři, staví na roveň mnohem slavnějším přírodním a uměleckým kabinetům, jaké představovaly Musæum Aldrovandi, Musæum Calceolarianum, Casa Abbellita v Loretu a repozitáře rudolfínských sbírek v Praze a ve Vídni, obsahuje ze vzácných tiskovin a písemností kromě jiného traktát krále Šalomouna o stínech vrhaných myšlenkami *De Umbris Idearum*

z majetku vévodů bavorských, korespondenci v hebrejštině mezi dvěma nejvzdělanějšími ženami sedmnáctého století, Mariemi Molineovou ze Sedanu a Schurmanovou z Utrechtu, či kompendium podmořské botaniky s dokonalými popisy a vyobrazeními veškeré flóry skalisek a údolí mořského dna, řas, korálů a kapradin, keřů omývaných teplými mořskými proudy, jež dosud nikdo nespatriil, a celých ostrovů rostlin hnaných pasátovými větry od jednoho kontinentu k druhému. Brownova imaginární knihovna obsahuje i fragment Strabonem citované zprávy cestovatele Pýthea z Marseille, v níž se píše, že vzduch má na dalekém severu za Thule hustotu rosolovitých medúz a mořských mušlí a každý se v něm brzy zadusí, stejně jako nezvěstnou Ovidiovu poému *written in the Getick language during his exile at Tomi*, která byla nalezena zavinutá ve voskovém plátně na uherských hranicích v Sabarii, právě tam, kde Ovidius podle tradice při svém návratu k Černému moři zemřel, ať už po svém omilostnění, nebo po Augustově smrti. V Brownově muzeu lze spatřit vedle nejrůznějších kuriozit také křídlový náčrt velkého arabského tržiště v Almacheře, které se z důvodu velkého horka otevíralo jen v noci; obraz bitvy vybojované mezi Římany a Jazygy na zamrzlém Dunaji; fantastické vyobrazení mořské prerie u provensálských břehů; Sulejmana Nádherného na koni, při obléhání Vídně, před městem sněhobílých stanů táhnoucím se až k obzoru; mořský výjev s ledovou krou, na níž sedí mroži, medvědi, lišky a draví ptáci; a řadu náčrtů zachycujících nejstrašnější metody mučení: scaphismus Peršanů, postupné odřezávání či odsekávání těla po kouscích, obvyklé u Turků při výkonu trestu smrti, thrácké šibeniční slavnosti a Thomasem Minadoriem do podrobností popsané stahování kůže zaživa, začínající řezem mezi lopatkami. Kdesi na pomezí přirozeného a nepřirozeného se ocitá i *portrait of a fair English lady drawn al negro or in the Ethiopian hue*, jež je mnohem krásnější takhle potemnělá, píše Browne, než by byla ve své přirozené bledosti, a s připsaným „*Sed quandam*

volo nocte nigriorem“. Kromě podobných podivuhodných písemných a uměleckých děl jsou tu uchovány medaile a mince, drahokam z hlavy supa, kříž vyřezaný z lebky žáby, vejce pštrosa a kolibříka, pestrá papouščí pera, prášek proti kurdějím z vysušených popínavých rostlin Sargasového moře, *extract of Cachundè or liberans employed in the East Indies against melancholy* či hermeticky uzavřená sklenice s alkoholem získaným z éterických solí, který se pod vlivem denního světla natolik odpařuje, že jej lze studovat pouze za zimních měsíců, případně při záři bononského barytu. Tohle všechno zanesl přírodovědec a lékař Thomas Browne do svého seznamu podivuhodností, tohle všechno a ještě mnoho dalšího, o čem se tu ale dál nechci šířit, snad s výjimkou bambusové hole, v níž pronesli za časů byzantského císaře Justiniana dva perští mniši, kteří dlouho v Číně pátrali po tajemství výroby hedvábí, první vajíčka housenky bource morušového za hranice říše a šťastně je dopravili do západní části světa.

Takzvaný hedvábník neboli *Bombyx mori*, žijící na bílých moruších, patří k *Bombycidae* neboli přástevníkům, poddruhu řádu *Lepidoptera*, mezi nimiž najdeme některé z nejkrásnějších nočních motýlů vůbec – velkého hranostajníka *Harpyia vinula*, pavího motýla *Bombyx atlas*, bekyni mnišku *Liparis monacha* a bourovčíka nebo habrového nočního motýla martináče podobného motýlu *Saturnia carpini*. Plně vyvinutý hedvábník (tab. 29, obr. 23) je ovšem velmi nenápadný motýlek, jenž rozvinutý neměří napříč ani čtyři centimetry a jehož křídla jsou jen dva a půl centimetru široká. Zbarvení křídel je popelavě bílé s bleděhnědými proužky a jednou měsíčkovitou, často stěží rozeznatelnou skvrnou. Jedinou starostí těchto motýlků je rozmnožování. Sameček zemře krátce po páření. Samička naklade během několika dní tři sta až pět set vajíček, a pak rovněž zahyne. Housenky, které se z těchto vajíček vylíhnou, mají podle encyklopedie z roku 1844 při svém příchodu na svět černý, sametu podobný kožíšek.

Během krátkého života, trvajícího pouhých šest až sedm týdnů, upadnou čtyřikrát do spánku, z něž se pokaždé probudí v nové kůži a podobě, vždy bělejší, hladší a větší, krásnější a nakonec téměř průsvitné. Několik dní po posledním svlékání se jim krk zbarví hnědočerveně, což je známka brzké proměny. Housenka přestane žrát, nepokojně se pohybuje sem tam, míří do výšky a k nebi, jako by pohrdala přízemním světem, dokud nenajde správné místo, kde může začít s předením vlákna, jež vytváří ze svých vnitřních pryskyřičnatých šťáv. Usmrtíme-li housenku vinným lihem a rozřízneme ji podél hřbetu, spatříme svazek mnohonásobně propletených trubiček, které vypadají jako střeva. Vybíhají vpředu u pysku dvěma velmi jemnými otvory, jimiž vy-

téká zmíněná šťáva. První pracovní den upřede housenka prostornou, neuspořádanou a nesouvislou pavučinku, která slouží zámotku ke zpevnění. Pak začne kolem sebe neustálými pohyby hlavou sem a tam budovat vlastní vajíčkovité pouzdro tím, že ze sebe souká nepřerušované, téměř tisíc metrů dlouhé vlákno. V téhle schránce, která nepropouští vzduch ani vlhkost, se naposledy svlékne z kůže a promění se v nymfu. Její nymfický stav trvá celkem dva až tři týdny, dokud se nevyklube výše popsaný motýl. – Vlastí bource morušového se zdají být všechny asijské země, kde se vyskytuje planě rostoucí morušovník, jehož listy mu slouží k potravě. Zde žije housenka ve volné přírodě, ponechána sama sobě. Pro její užitečnost ji však člověk vzal pod svá ochranná křídla. Z historie Číny se dozvídáme, že dva tisíce sedm set let před počátkem křesťanského letopočtu přiměl Chuang-ti, císař Země, který vládl přes sto let a učil své poddané stavět vozy, lodě a mlýny, svou manželku Si Ling-ši, aby hedvábné housence věnovala pozornost, pokusila se zjistit, jak by mohla být užitečná, a tak napomohla jako císařovna k rozmnožení štěstí svého lidu. Si Ling-ši sňala housenky ze stromů palácové zahrady a opatrovala je v císařských komnatách, kde, chráněny před přirozenými nepřáteli a před nepřízní nevyočitatelného jarního počasí, prospívaly tak výtečně, že tím byly položeny základy jejich pozdějšího domácího chovu. Ten se stal poté spolu s předením vláken, tkaním látek a vyšíváním hlavním zaměstnáním císařoven a rozšířil se postupně mezi ženy obecně. V průběhu pouhých několika generací se chov bource morušového a zpracování hedvábí za stálé podpory úřadů rozvinuly natolik, že Čína se nakonec stala synonymem pro zemi hedvábí a jeho nevyčerpatelnou hojnost. Obchodníci z centrální Číny putovali se svými karavanami naloženými hedvábím celou Asií, přičemž na cestu od čínského pobřeží ke Středozemnímu moři potřebovali přibližně dvě až čtyřicet dní. Pro tuhle obrovskou vzdálenost a rovněž z důvodu krutých trestů, které byly za šíření znalostí o chovu bource a výrobě

hedvábí mimo hranice říše stanoveny, zůstávala produkce hedvábí celá tisíciletí omezena na Čínu, dokud zmínění dva mniši nedošli se svými dutými bambusovými holemi do Byzance. Poté co se pěstování bource morušového rozvinulo na řeckém dvoře a ostrovech Egejského moře, trvalo dalších tisíc let, než takhle vysoce umělecká forma menažerie dospěla přes Sicílii a Neapol na sever Itálie, do Piemontu, Savojska a Lombardie a Janov a Milán se staly prosperujícími evropskými centry hedvábné kultury. Z horní Itálie se informace rozšířily během půl století do Francie, a to především zásluhou Oliviera de Serrese, který je dodnes považován za otce francouzského zemědělství. Jeho příručka pro statkáře, vydaná roku 1600 pod názvem *Le théâtre d'agriculture et mesnage de champs* a v krátké době dvanáctkrát dotiskovaná, udělala na Jindřicha IV. tak hluboký dojem, že de Serrese povolal do Paříže, nabídl mu řadu poct, slíbil všemožnou přízeň a učinil z něho vedle premiéra a ministra financí de Sullyho svého prvního rádce. De Serres, který jen nerad předával správu svého venkovského statku někomu jinému, podmínil převzetí nabízeného úřadu laskavým svolením k tomu, aby směl ve Francii zavést produkci hedvábí. Aby toho bylo možné dosáhnout, musely být ve všech zámeckých zahradách v zemi do jednoho vykopány plané stromy a uvolněná místa osázena morušovníky. Krále de Serresův plán nadchl, musel však před jeho praktickou realizací nejprve překonat odpor jinak velmi váženého de Sullyho, který se k produkci hedvábí ve Francii stavěl nesouhlasně, ať už proto, že celou věc skutečně považoval za jeden velký nesmysl, nebo že v de Serresovi, zřejmě ne zcela bezdůvodně, spatřoval nastupujícího rivala.

Důvody, které Maximiliena de Béthune, vévodu de Sully, vedly ke sporu s panovníkem, nalezneme shrnuté v šestnáctém díle jeho pamětí, jež patří k mé nejoblíbenější četbě od doby, kdy jsem před lety na aukci ve venkovském městečku Aylsham severně od Norwiche zakoupil za pár šilinků krásný exemplář tohoto

MÉMOIRES DE SULLY.

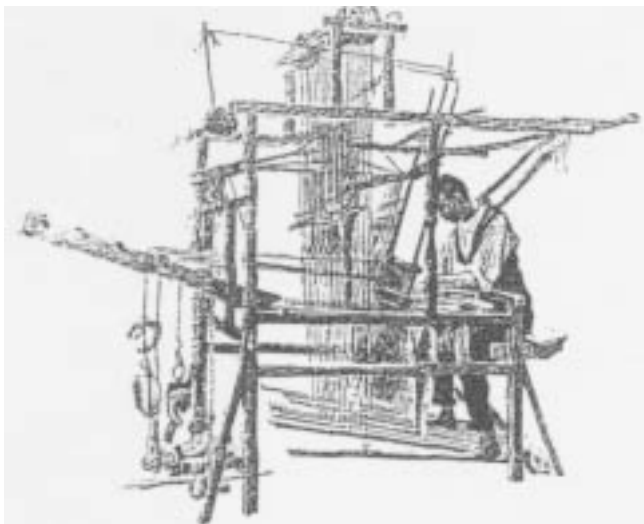
LIVRE SEIZIÈME.

IL ne s'agit plus que de donner une dernière forme aux conventions qui ve- 1603.

díla, vytištěný roku 1788 F. J. Desoerem v Lutychu à la Croix d'or. Klima ve Francii, začíná de Sully svou úvahu, se k produkci hedvábí nehodí. Jaro přichází pozdě, a když se konečně dostaví, vládne zpravidla všude příliš velká vlhkost, která se zčásti usazuje v polích, zčásti z nich vystupuje. Už jen takhle okolnost, již nelze nijak předejít, působí nanejvýš nepříznivě jak na housenky bource morušového, které by bylo velmi obtížné dovést k vylihnutí, tak na morušovníky samotné, pro jejichž zdravý růst je mírné povětří nezbytností zejména v době, kdy na nich vyrážejí nové listy. Bez ohledu na tuhle zásadní úvahu je ovšem třeba dále zvážit, pokračuje de Sully, že práce a činnosti spojené se životem na francouzském venkově nedopřávají nikomu s výjimkou vyslovených lenochů příliš volnosti, a pokud by se opravdu měla zavést produkce hedvábí ve velkém, znamenalo by to odvést pracovní sílu venkovanů od jejich obvyklých každodenních činností, a tedy od jistého a výnosného výdělku, k podniku v každém ohledu pochybnému. Venkovský lid, připouští de Sully, by šlo pro takovou proměnu životního stylu získat nejspíš poměrně snadno, neboť kdo by rád nevyměnil těžkou, namáhavou práci za jinou, která po něm nevyžaduje žádného úsilí, jako je tomu u produkce hedvábí? Jenže právě v tom, obrací se de Sully na

vojáckého krále s argumentem, který byl jistě nadmíru vhodně zvolen, je skryto to, co mluví proti zavedení produkce hedvábí ve Francii víc než cokoli jiného: totiž nebezpečí, že venkovský lid, z něž se od věků rekrutují nejlepší mušketýři a kavalisté, ztratí při takové práci, jež se hodí jen pro ženské a dětské ruce, svou silnou tělesnou konstituci, jež je podle samotného Veličenstva, píše de Sully, pro blaho státu nepostradatelná. To ve svém důsledku znamená, že záhy nebude možné počítat s dorostem nutným pro výcvik adeptů vojenského řemesla. Tuto degeneraci venkovského obyvatelstva vyvolanou chovem bource morušového, píše dál de Sully, by ostatně provázela i mravní zkaženost městských tříd luxusem a vším, co mu kráčí v patách – leností, změkčilostí, žádostivostí a rozchazováním. Příliš mnoho se už všude ve Francii vydalo za skvostné zahrady a okázané paláce, za nejdražší kusy nábytku, zlaté ozdoby a porcelánové nádoby, za kočáry a kabriolety, slavnosti, likéry a parfémy, ano, říká de Sully, dokonce za úřady, s nimiž se za lichvářské peníze čachruje, a za vdavky chytivé dámy z vyšších kruhů, které vydraží ten, kdo nabídne nejvyšší cenu. Svého krále, píše de Sully, musí důrazně odradit od záměru napomáhat zavedením produkce hedvábí všeobecnému poklesu mravů s poukazem na to, že nyní by bylo třeba naopak vsadit na ctnosti těch, kteří se dokážou uskrovnit. Bez ohledu na premiérové námitky se však kultura hedvábí během jediného desetiletí ve Francii uchytila, v neposlední řadě i proto, že nantský edikt z roku 1598 zaručoval přinejmenším do jisté míry toleranci vůči hugenotům, kteří byli do té doby vystaveni krutému pronásledování, a tudíž i možnost setrvat ve vlasti právě těm, kteří sehráli při zavádění produkce hedvábí mimořádnou roli. – K rozvoji produkce hedvábí pod patronátem krále došlo z podnětu francouzského úspěchu téměř ve stejné době i v Anglii. Jakub I. dal v místech dnešního Buckinghamského paláce založit morušovníkový sad o rozloze několika akrů, a na svém oblíbeném sídle Theobald's v Essexu udržoval dům určený výhradně

chovu housenek. Jakubův zájem o tahle příčinlivá stvoření byl tak silný, že král trávil studiem jejich životních zvyklostí a potřeb dlouhé hodiny a dokonce s sebou na cestách po zemi stále vozil krabici plnou královských housenek, o něž se staral jeho komorník. Ve východních, na srážky chudších hrabstvích nechal vysázet přes sto tisíc morušovníků, a tímto i dalšími opatřeními vytvořil základy významného odvětví manufakturní výroby, jež zažilo své vrcholné období počátkem osmnáctého století, když Ludvík XIV. zrušil nantský edikt a do Anglie přišlo na padesát tisíc hugenotských uprchlíků. Mnozí z nich – vybaveni bohatými zkušenostmi s chovem housenek bource morušového a výrobou hedvábných látek, řemeslníci a podnikatelské rodiny jako Lefèvrové a Tillettové, De Hagueové, Martineauové a Columbinové – se usadili v Norwichi, tehdy po Londýně druhým největším anglickým městem, kde žila od počátku šestnáctého století už téměř pětitisícová kolonie přistěhovalých vlámských a valonských tkalců. V roce 1750, ani ne o dvě generace později, už byli hugenotští mistři tkalci z Norwiche nejzámožnější, nejvlivnější a nejvzdělanější podnikatelskou třídou v celém království. V jejich provozovnách i v dílnách jejich dodavatelů vládl ve dne v noci čilý ruch, a pokud se nastávající zimní noc blížil k Norwichi pod inkoustově temným nebem poutník, podívoval se, jak jsem si nedávno přečetl v dějinách výroby hedvábí v Anglii, září nad městem, kterou vyvolávalo světlo linoucí se ještě i v pozdní hodinu z dílenských oken. Rozmach světla i práce jsou dvě vývojové linie, které šly v dějinách vždy ruku v ruce. Vráťm-li si dnes, kdy už náš pohled nedokáže proniknout bleďým odrazem světla rozlévajícím se nad našimi městy a jejich okolím, ve vzpomínkách do osmnáctého století, pokaždé mě přemůže údiv, jak velké množství lidí žilo přinejmenším v některých místech po celá desetiletí už v předindustriálním věku přikurtováno k dřevěným tkalcovským stavům složeným z bezpočtu ráků a lišt, ověšeným nejrůznějšími závažími a připomínajícím mučící stoličky nebo

klece. Tahle zvláštní symbióza ozřejmuje možná právě díky své relativní primitivnosti lépe než jakákoli pozdější průmyslová aktivita, že se na zemi dokážeme udržet už jen jako sluhové strojů, které jsme sami vynalezli. To, že melancholií a utrpením, jež z ní pramenilo, byli postiženi zvláště tkalci a také učenci a lidé pera, v mnohém jim podobní, jak se lze dočíst v *Magazin für Erfahrungseelenkunde*, který tehdy v Německu vycházel, je logické, uvědomíme-li si, že jde o práci, která člověka nutí k trvalému sedu v pokřivené poloze a nekonečnému zvažování a propočítávání složitých vzorů. Není snadné učinit si představu o tom, do jakého zoufalství a beznaděje dokážou člověka vehnat věčné, nikdy nekončící pochyby a pocit, že svou práci nezačal dobře, pronásledující ho i ve snech. Za zmínku ovšem stojí, že duševními chorobami tkalců byla vykoupena skutečnost, že mnohé z látek utkaných v norwichských manufakturách v desetiletích před vypuknutím průmyslové revoluce – *silk brocades and watered tabinets, satins and satinettes, camblets and chevettes, prunelles, callimancoes and florentines, diamantines and*

grenadines, blondines, bombazines, belle-isles and martiniques – se vyznačují nevídanou rozmanitostí a proměnlivou krásou, kterou je těžké popsat slovy, jako by byly výtvozem samotné přírody na způsob ptačího peří. – Podobné myšlenky mě alespoň často přepadají, když si ve vitrinách malého muzea Strangers Hall, někdejšího měšťanského domu jedné takové tkalcovské rodiny francouzských exulantů, prohlížím nádherné barevné proužky látek ve vzorkovnicích, opatřených na okrajích a v mezerách tajuplnými číslicemi a znaky. Až do doby úpadku norwichských manufaktur koncem osmnáctého století ležely tyhle vzorkovnický, jejichž stránky mi vždy připomínaly listy jediné pravé knihy, jíž se žádné z našich textových či obrázkových děl zdaleka nevyrovná, v kontorech dovozců po celé Evropě od Rigy po Rotterdam a od Petrohradu po Seville. Samotné látky se dostaly z Norwiche na prodejní veletrhy v Kodani, Lipsku a Curychu a odtud do skladů velkoobchodníků a obchodních domů, a ten či onen polohedvábný svatební šátek možná v krosně podomního židovského obchodníka až do Isny, Weingartenu nebo Wangenu.

Také v tehdejších spíše zaostalém Německu, kde se v mnohých sídelních městech večer ještě hnávala přes náměstí prasata, bylo samozřejmě vynaloženo značné úsilí k zahájení produkce hedvábí. V Prusku se Bedřich Veliký pokusil s pomocí francouzských přistěhovalců probudit k životu kulturu hedvábí pod patronátem státu tím, že nařídil zakládat plantáže, nechal zdarma rozdělovat housenky bource morušového a těm, jejichž chov přinášel užitek, dal vyplácet vysokou odměnu. Roku 1774 bylo jen v provinciích Magdeburk, Halberstadt, Branibory a Pomořany získáno na sedm tisíc tun čistého hedvábí. Totéž se dělo v Sasku, v hrabství Hanau, ve Württembergu, Ansbachu a Baireuthu, díky knížeti Liechtensteinovi na jeho statcích v Rakousích, a rovněž v Porýní-Falci zásluhou Karla Theodora, který po svém příchodu do Bavorska roku 1777 založil v Mnichově generální

68 up

236	2 1/2	[Redacted]	Brown 2
237	2	[Redacted]	White 2
238	2	[Redacted]	Bought 2
239	3 1/2	[Redacted]	White 2
240	2	[Redacted]	White 2
241	2	[Redacted]	White 2
242	2	[Redacted]	White 2
243	2	[Redacted]	White 2
244	2	[Redacted]	White 2
245	2	[Redacted]	White 2
246	3 1/2	[Redacted]	White 2
247	1 1/2	[Redacted]	White 2
248	2	[Redacted]	White 2
249	2	[Redacted]	White 2
250	2	[Redacted]	White 2

Supplies hanging out

110 Shambles 21. 30

This Supplement 2.5.3
of Camble 2.12.12
Cook 2.7.

20.4
L
29 June 1797

30 up

252	3 1/2	[Redacted]	White 2
253	2	[Redacted]	White 2
254	2	[Redacted]	White 2
255	2	[Redacted]	White 2
256	2	[Redacted]	White 2
257	2	[Redacted]	White 2
258	2	[Redacted]	White 2
259	2	[Redacted]	White 2
260	2	[Redacted]	White 2
261	2	[Redacted]	White 2
262	2	[Redacted]	White 2
263	2	[Redacted]	White 2
264	2	[Redacted]	White 2
265	2	[Redacted]	White 2
266	2	[Redacted]	White 2
267	2	[Redacted]	White 2
268	2	[Redacted]	White 2
269	2	[Redacted]	White 2
270	2	[Redacted]	White 2
271	2	[Redacted]	White 2
272	2	[Redacted]	White 2
273	2	[Redacted]	White 2
274	2	[Redacted]	White 2
275	2	[Redacted]	White 2
276	2	[Redacted]	White 2
277	2	[Redacted]	White 2
278	2	[Redacted]	White 2
279	2	[Redacted]	White 2
280	2	[Redacted]	White 2
281	2	[Redacted]	White 2
282	2	[Redacted]	White 2
283	2	[Redacted]	White 2
284	2	[Redacted]	White 2
285	2	[Redacted]	White 2
286	2	[Redacted]	White 2
287	2	[Redacted]	White 2
288	2	[Redacted]	White 2
289	2	[Redacted]	White 2
290	2	[Redacted]	White 2
291	2	[Redacted]	White 2
292	2	[Redacted]	White 2
293	2	[Redacted]	White 2
294	2	[Redacted]	White 2
295	2	[Redacted]	White 2
296	2	[Redacted]	White 2
297	2	[Redacted]	White 2
298	2	[Redacted]	White 2
299	2	[Redacted]	White 2
300	2	[Redacted]	White 2

90 Shambles 17. 29

1.10.8
25
17.20
12.4

Q
11. May 1798

Swell 1. Dpt 27 Lane

ředitelství pro výrobu hedvábí. Ve Freisingu, Egelkofenu, Landshutu, Burghausenu, Straubingu i v samotném hlavním městě byly neprodleně zakládány morušovníkové zahrady a podél všech promenád, na valech i u silnic vysazovány morušovníky, budovány hedvábné domy a tkalcovny, zřizovány továrny a zaměstnávány celé armády úředníků. Produkce hedvábí v Bavorsku a dalších německých knížectvích, podporovaná s takovou vervou, však začala kupodivu upadat, ještě než se stačila plně rozvinout. Zahrady s moruškami opět mizely, stromy byly káceny na palivové dříví, úředníci penzionováni, varné kotle, navíjecí stroje a regály rozebrány, prodány nebo odvečeny. Prvního dubna 1822 informuje ředitelství královských zahrad ústřední komisi Zemědělského spolku o tom, že dosud žijící starý umělecký barvíř Seybolt, který, jak stojí dodnes v dokumentech Mnichovské státní knihovny, byl ještě za bývalé vlády zaměstnán po dobu devíti let za 350 florinů jako ošetřovatel housenek a dohlížitel při odmotávání a navíjení vlákna, uvedl intendanci do protokolu, že svého času bylo na polích kolem celého města na příkaz z nejvyšších míst vysazeno a očíslováno několik tisíc morušovníků, jež vesměs vyrostly do pozoruhodné výšky a produkovaly vysoce kvalitní listy. Z těchto stromů, uvedl Seybolt, stojí nyní už jen dva, jeden v zahrádce před vstupní branou von Utzschneiderovy textilní továrny, a druhý, pokud ví, v zahradě před bývalým klášterem augustiniánů, kteří rovněž prováděli menší pokusy s chovem housenek. Příčinou úpadku produkce tak záhy po jejím zavedení nebyla jen nenaplněná očekávání merkantilních propočtů, nýbrž především despotický způsob, jakým se ji snažili němečtí zeměpáni za každou cenu prosazovat. Z memoranda bavorského vyslance v Karlsruhe hraběte von Reigersberga, v němž se dotýčný odvolává na výpověď inspektora Kalla z plantáží ve Schwetzingenu, kde se naposledy bourec choval, vyplývá, že v Porýní-Falci, kde se housenky pěstovaly v největším počtu, byl každý poddaný, úředník, občan či chalupník vlastníci přes jedno jitro pozem-

ků povinen bez ohledu na své poměry a účel, za jakým pole obdělává, vykázat do daného termínu šest vysazených morušovníků na jitro půdy. Každý budoucí občan pak dva, každý chalupník jeden, každý nový poddaný s právem provozovat pohostinství, pekařství nebo kovářství rovněž jeden, také kameralistní, dočasní či dědiční pachtýři museli vysázet daný počet stromů a osázena musela být také všechna obecní prostranství, ulice, násypy, meze, dokonce i hřbitovy, takže poddaní byli nuceni zakoupit ročně na sto tisíc stromků ze školek státní společnosti pro produkci hedvábí. Zkypřením půdy a vysazením morušovníků bylo vždy pověřeno dvanáct nejmladších obyvatel obce. K tomu je nutné přičíst náklady na najmutí devětadvaceti předáků určených pro chov housenek a zvláštních dohlížitelů pro každé jednotlivé místo, za něž musela být vyplácena náhrada za uvolnění z roboty, a dále náklady na úhradu daní z výdělku a diet ve výši pětáctyřiceti krejcarů za každý den. Výdaje, které s sebou toto nařízení přineslo, musely být zčásti hrazeny z obecních prostředků, zčásti je bylo třeba získat cestou nuceného navýšení rolnické daně. Takové zatížení, jež skutečná hospodářská hodnota podnikání s hedvábím nijak neopodstatňovala, vedlo ve spojení s drastickými peněžitými i tělesnými tresty za jakékoli provinění v souvislosti s produkcí hedvábí k tomu, že lid začal toto jinak perspektivní podnikání z duše nenávidět, a vyústilo následně v nekonečné stížnosti, žádosti o výjimky, žaloby a procesy, jež vyšší soudní a správní instituce zahltily na dlouhé roky zbytečným papírováním, až celému tomu rozmáhajícímu se nesmyslu vzal po skonu Karla Theodora půdu pod nohama kurfiřt Max Joseph, který jednou provždy, alespoň jak se domníval, veškerá donucovací opatření zrušil. – Ani zprávy došlé v roce 1811, tedy v době úpadku německé produkce hedvábí, na císařsko-královskou vojenskou radu ve Vídni od takzvaných hraničních pluků, jež rada pověřila průzkumem chovu housenek ve volné přírodě, nebyly dvakrát povzbudivé. Téměř shodně znějící memoranda

podepsaná plukovníky Michalevicsem a Hordinským od valašsko-ilyrského hraničního regimentu z Caransebes a dvanáctého německo-banátského hraničního regimentu z Pančeva oznamovala, že po počátečních nadějích na zdařilý odchov byly housenky silnými vichry a prudkými lijáky v Hlohovci, Perlasvarosi a Isbitii, kde prošly prvním, a v Homolici a Opořevě, kde už druhým spánkem, posráženy kroupami z listů a zahynuly. Kromě toho, píše se v nich dále, silně utrpěly nájezdy vrabců a špačků, kteří vajíčka snesená na stromech s velkou chutí požírali. Plukovník Minitinovič z gradištského pluku si stěžoval na nevalnou chuť housenek k jídlu, prudké změny počasí a zdivočelé komáry, vosy a mouchy, zatímco plukovník Miletič ze sedmého brodského hraničního pluku konstatoval, že housenky a pozdější motýlci, kteří byli ještě 12. července na stromech, spálila zčásti letní vedra, zčásti zahynuli proto, že už nemohli požírat příliš silné listy. Bez ohledu na tyto neúspěchy se bavorský státní rada Joseph von Hazzi rozhodl vyslovit v *Příručce pro chov bource morušového a produkci hedvábí v Německu* z roku 1826 tomuto významnému odvětví zvolna se pozvedajícího národního hospodářství výslovnou podporu a uvedl, jakých dosavadních chyb a přehmatů je třeba se vyvarovat. Dílo zamýšlené jako úplný učební program navazuje na spis *Dell arte di governare i bachi da Setta*, vydaný hrabětem Dandolem z Varese roku 1810 v Miláně, na Bonafouovo *De l'education des vers à soie*, Bolzanův *Wegweiser zum Seidenbau* a Kettenbeilovu příručku *Anleitung zur Behandlung des Maulbeerbaums und Erziehung der Seidenraupe*. Aby se produkci hedvábí v Německu podařilo vzkřísit, píše von Hazzi, je důležité se především vyvarovat chyb, k nimž předtím došlo a které vyplynuly podle jeho názoru z vrchnostenských zásahů, státně monopolních snah a téměř směšných předpisů správního aparátu, jež potlačovaly veškerého podnikatelského ducha. Pro chov housenek bource morušového není podle von Hazziho třeba stavět zvláštní objekty a budovat zbytečně nákladná zařízení, při-

pomínající kasárna či špitály, naopak se musí podobně jako předtím v Řecku nebo Itálii zrodit takřkajíc z ničeho a odehrávat se za normálních podmínek v místnostech a komorách jako cosi zcela běžného za účasti žen, dětí a čeledi, chudých a přestárých, zkrátka všech, kteří jsou dosud vyřazeni z výdělečné činnosti. Takový způsob chovu bource morušového na lidovém základě by podle von Hazziho přinesl nejen nepopiratelné výhody v konkurenci s ostatními národy, ale výrazně zlepšil i občanské postavení žen a všech dalších členů společnosti, kteří neuvyklí pravidelné práci. Navíc je pozorování nenápadného hmyzu, jak se pod pečlivým lidským dohledem postupně vyvíjí a nakonec produkuje nejjemnější a užitečné látky, nanejvýš vhodným prostředkem k výchově mládeže. Smysl pro pořádek a čistotu, tedy etnosti nepostradatelné pro každou komunitu, nelze podle von Hazziho zavádět mezi nižší vrstvy vhodněji než právě všeobecným rozšířením chovu housenek bource morušového, a tato myšlenka ho naplňuje nadějí, píše von Hazzi, že chov bource v lůně většiny německých rodin povede k morální obrodě národa. V dalších svých vývodech vyvrací von Hazzi různé falešné představy a předsudky spojené s chovem bourců, například že nejlépe se housenky vyvíjejí v pařeništích či na řadrech mladých děvčat, že je jim po vylihnutí potřeba za chladných dnů topit v kamnech, za bouřek zavírat okenice a pro zahánění nevítaných infekcí věšet do oken trsy pelyňku. Mnohem rozumnější je, píše von Hazzi, dbát ve všem na přísnou disciplínu a hygienu, místnosti denně větrat a vykuřovat je nejlépe chlorovým plynem, levně získatelným z mořské soli, burelového prášku a malého množství vody. Bez potíží se tak vyhneme žloutence, celkovému vysílení a ostatním neduhům housenek a díky znalostem, jež se takovou přirozenou cestou rozšíří do nejširších kruhů, zajistíme životaschopnost této lidové a v každém ohledu užitečné a výnosné činnosti. Von Hazziho vize národa, který sjednotí chov bource morušového a podnítlí jej ke vzdělání za účelem dosažení vyšších cílů, se sice v jeho

době nesetkala s odezvou, což nejspíš způsobily nedávné nezda-ry, s odstupem sta let se jí však chopili nacisté s důkladností, jež jim byla vlastní ve všem, do čeho se pustili, jak jsem si ke svému nemalému údivu uvědomil, když jsem v létě minulého roku v krajském vzdělávacím středisku ve svém rodišti narazil při hledání výukového filmu o lovu sledů v Severním moři, na nějž jsem si v souvislosti se svou prací opět vzpomněl, na filmový pás o německém chovu housenek bource morušového, natočený zřejmě za stejným účelem. Na rozdíl od neuvěřitelně tmavých, téměř půlnočních tónů filmu o sledích se záběry o bourci utápěly v téměř oslepujícím jasu. Muži a ženy v bílých laboratorních pláštích v něm ve vzdušných, bíle vymalovaných místnostech zacházejí se sněhobílými spřádacími rámy, sněhobílou gázou, sněhobílými zámotky a sněhobílými lněnými expedičními pytli. Celý film slibuje svým vyzněním jakýsi nejlepší a nejčistší ze všech světů, a tenhle dojem ještě zesílí po přečtení přiloženého sešitu, určeného zřejmě především učitelům. S ohledem na plán zveřejněný vůdcem na říšském stranickém sjezdu v roce 1936, podle nějž se má Německo stát během čtyř let nezávislé v produkci všech látek, které si bude schopné samo nějakým způsobem opatřit, se ve filmu tvrdí, že to přirozeně platí i pro chov bource a vlastní produkci hedvábí, protože byla v Německu prostřednictvím příslušného programu, schváleného říšským ministrem výživy a zemědělství, říšským ministrem práce, říšským vedoucím lesního úřadu a říšským ministrem pro leteckou dopravu zahájena nová éra chovu bource a produkce hedvábí. Říšské odborné sdružení rolníků produkujících hedvábí Seidenbauer e. V. v Berlíně, součást Říšského svazu německých chovatelů drobného zvířectva přičleněného k Říšskému stavovskému spolku pro výživu, považuje za svůj úkol zvýšit výkon ve všech existujících provozech, zajistit propagaci chovu bource morušového v tisku, filmu a rozhlasu, zřídit vzorová chovatelství housenek za účelem výuky, poradenství pro všechny statkáře a rolníky zabý-

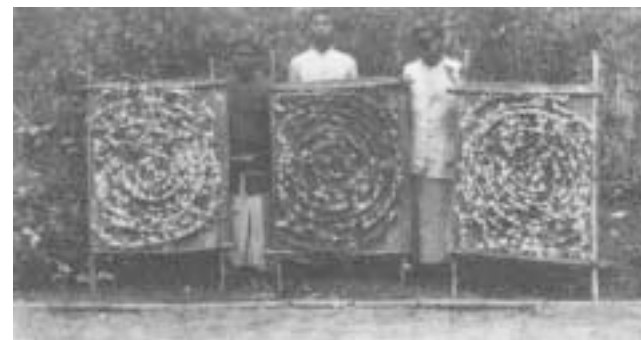

vající se chovem a produkcí hedvábí prostřednictvím organizace zemských, krajských a místních odborných skupinových vedoucích, opatřit morušovníky a zajistit jejich vysazování v milionových počtech na dosud nevyužitých půdách, sídlištích a hřbitovech, po krajích cest, na železničních náspech a podél říšských dálnic. Význam chovu bource a produkce hedvábí pro Německo, píše se v pojednání profesora Langeho, autora přiloženého sešitu F213/1939, nespočívá jen v tom, že umožní pozastavit zahraniční nákupy, které zbytečně oslabují devizové zásoby, nýbrž i v důležité roli, jež hedvábí přísluší v rámci pokračujícího

upevňování nezávislého obranného hospodářství. Z toho důvodu je třeba probudit i ve školách zájem německé mládeže o chov bource a produkci hedvábí, ovšem nikoli jako za Bedřicha Velikého prostřednictvím donucování. Je naopak třeba, aby se učitelé i žactvo rozhodovali pro tuto činnost ze svobodné vůle. S ohledem na možnosti průkopnické práce ve školách v oboru produkce hedvábí profesor Lange píše, že školní dvory mohou lemovat živé morušovníkové ploty a housenky je možné odchovávat ve školních budovách. Housenka bource morušového, připojuje ještě profesor Lange, je konečně díky svému zřejmému užítku téměř ideálním předmětem výuky. Je bez mimořádných výdajů dostupná prakticky v neomezeném množství, i bez klece či výběhu se chová jako dokonale ochočený živočich a v každém stupni jejího vývoje ji lze využít k nejrůznějším pokusům (vážení, měření a mnohým dalším). Na hmyzu je možné demonstrovat stavbu a zvláštnosti těla, domestikační jevy, degenerativní mutace stejně jako základní opatření kontroly jeho výkonu, výběru a hubení škůdců, která jsou při takovém chovu nutná. – Ve filmu samotném je vidět, jak chovatel přijímá zásilku vajíček z říšského institutu pro chov bourců morušového v Celle, jejich rozložení do čistých přihrádek, vylíhnutí a krmení hltačících housenek, jejich několikeré překládání do dalších lůžek, předení vlákna v lískách a konečné usmrcení, jež se tu neprovádí, jak tomu bývalo dřív, vystavením zámotků slunci nebo vložení do horké pece, nýbrž umístěním nad zazděný kotel s vroucí vodou. Kokony musí ležet tři hodiny rozložené v mělkých koších v horké páře, která vystupuje z kotle pod nimi, a když je jedna várka hotová, pokračuje se s další tak dlouho, dokud není proces usmrcování u konce.

Dnes, ve chvíli, kdy své poznámky dokončuji, se píše 13. duben 1995. Je Zelený čtvrtek, den omývání nohou a jmeniny svatých Agatoniky, Karpa, Papyla a Hermenegilda. Přesně před třemi sty devadesáti sedmi lety vydal Jindřich IV. nantský edikt;

v Dublinu bylo poprvé před dvěma sty padesáti třemi roky uvedeno Händelovo oratorium *Mesiáš*; před dvěma sty třidvaceti lety byl Warren Hastings jmenován guvernérem Bengálska; v Prusku byla před sto třinácti lety založena Liga proti antisemitismu a před čtyřiasedmdesáti lety došlo k masakru v Amritsaru, když generál Dyer dal z exemplárních důvodů rozkaz ke střelbě do patnáctitisícového davu povstalců, který se shromáždil v Džalijánválském parku. Leckterá z tehdejších obětí se nejspíš podílela na chovu bource morušového a produkci hedvábí, která v okolí Amritsaru, stejně jako v celé Indii, probíhala v nej-

primitivnějších podmínkách. Přesně na den před padesáti lety se v anglických novinách objevila zpráva, že město Celle padlo a německé oddíly jsou na ústupu před Rudou armádou, nezadržitelně pronikající údolím Dunaje. A Zelený čtvrtek 13. dubna 1955, což jsme toho dne ráno ještě nevěděli, je konečně také dnem, kdy Clařin otec odešel krátce po převozu do coburské nemocnice z tohoto světa. Když teď při psaní těchto řádek přehlížím svůj příběh, skládající se víceméně ze samých pohrom, přichází mi na mysl, že u dam ze vznešenějších kruhů platilo kdysi nošení dlouhých šatů z černého hedvábného taftu nebo černého krepdešinu za jediný náležitý výraz hlubokého smutku. Tak se například vévodkyně von Tecková objevila na pohřbu

královny Viktorie zahalena do hustého závoje a v úžasných šatech z mantovského hedvábí, jež přítomným, jak stálo v tehdejších módních časopisech, doslova braly dech. Tkalcovna Willett & Nephew z Norwiche utkala také z tohoto hedvábí bezprostředně před svým definitivním uzavřením jen pro tento účel a jako demonstraci své dosud stále nepřekonatelné dovednosti v oboru smutečního hedvábí na šedesát kroků dlouhý pruh. A Thomas Browne, který mohl mít jako syn obchodníka s hedvábím pro takové věci smysl, poznamenává na jednom místě svého spisu *Pseudodoxia Epidemica*, jež už teď nedokážu najít, že v Holandsku bylo za jeho dob v domě zemřelého zvykem zahalovat hedvábným smutečním flórem všechna zrcadla a obrazy, na nichž bylo vidět krajiny, lidi nebo polní plody, aby nebyla duše opouštějící tělo na své poslední cestě rozptylována, ať už pohledem na sebe či na vlast, kterou záhy navždy ztratí.

OBSAH

I [7]
V nemocnici – Nekrolog – Bloudění lebky Thomase Browna – Anatomická přednáška – Levitace – Quincunx – Bájeslovné bytosti – Urnové pohřby

II [31]
Motorák s dieselovým pohonem – Palác Mortona Peta – Návštěvníkem v Sommerleytonu – Německá města v plamenech – Zánik Lowestoftu – Nerozuměl ani slovu – Někdejší přímořské letoviště – Frederick Farrar a malá družina Jakuba II.

III [51]
Rybáři na pobřeží – Přírodopisná historiografie sledě – George Wyndham Le Strange – Velké stádo vepřů – Zdvojení člověka – Orbis Tertius

IV [71]
Námořní bitva u Sole Bay – Vpád noci – Zastavení v Haagu – Mauritshuis – Scheveningen – Náhrobek sv. Sebalda – Letiště Schiphol – Neviditelní lidé – Sailor's Reading Room – Obrázky z první světové války – Tábor v Jasenovaci na Sávě

V [95]
Conrad a Casement – Chlapec Teodor – Vyhnanství ve Vologdě – Nowofastów – Smrt a pohřeb Apolla Korzeniowského – Život námořní a milostný – Zimní návrat – Srdce temnoty – Panorama Waterloo – Casement, otrokářské hospodářství a irská otázka – Proces a poprava

VI [125]
Most přes Blyth – Čínský dvorní vlak – Vzpouza tehaj-pchingů a otevření Říše středu – Zničení zahrady Jüan-ming-jüan – Konec císaře Sien-fenga – Císařovna vdova Cch²-si – Tajemství moci – Sesuté město – Ubohý Algernon

VII [151]
Dunwickské vřesoviště – Mokřiny Middletonu – Berlínské dětství – Anglický exil – Sny, spříznění volbou, korespondence – Dva zvláštní příběhy – Deštným pralesem

VIII [171]
Rozhovor o cukru – Park v Boulge – FitzGeraldovi – Dětský pokoj v Bredfieldu – Literární kratochvíle Edwarda FitzGerala – A Magic Shadow-Show – Ztráta přítele – Jak šla léta – Poslední cesta, letní krajina, slzy štěstí – Partie domina – Irská vzpomínka – Historie občanské války – Vypalování, zbídačení a zánik – Kateřina Sienská – Kult bažantů a podnikání – Pouští – Tajné ničivé zbraně – V jiné zemi

IX [211]
Jeruzalémský Chrám – Charlotte Ivesová a vikomt Chateaubriand – Paměti ze záhrobí – Na hřbitově v Ditchinghamu – Ditchinghamský park – Orkán 16. října 1987

X [237]
Musæum Clausum Thomase Browna – Hedvábník *Bombyx mori* – Původ a rozšíření produkce hedvábí – Tkalcí hedvábí z Norwiche – Duševní choroby tkalců – Vzory látek: příroda a umění – Produkce hedvábí v Německu – Usmrcování – Smuteční hedvábí

W. G. SEBALD
Saturnovy prstence
Anglická pouť

Z německého originálu Die Ringe des Saturn.
Eine Englische Wallfahrt,
vydaného nakladatelstvím Eichborn
ve Frankfurtu nad Mohanem roku 2001,
přeložil Radovan Charvát
Typografie Petr Čížek
Fotografie na přebalu Profimedia.cz
Fotografie autora Ulf Andersen/Getty Images
Vydalo Nakladatelství Paseka s. r. o.
v Praze a Litomyšli roku 2012 jako svou 1251. publikaci
Odpovědný redaktor Milan Macháček
Technický redaktor Luboš Drtina
Vytiskla Těšínská tiskárna, a. s.,
Štefánikova 2, Český Těšín
264 stran. Vydání první

Knihy Nakladatelství Paseka
žádejte u svých knihkupců nebo na adrese:
Nakladatelství Paseka, obchodní oddělení
Chopinova 4, 120 00 Praha 2
tel. 222 710 750–1
e-mail: paseka@paseka.cz

Aktuální informace o knihách Nakladatelství Paseka
najdete na internetové stránce www.paseka.cz

Veškerou produkci Nakladatelství Paseka obdržíte
v Knihkupectví Fišer, Kaprova 10, 110 00 Praha 1
tel.: 222 320 730
e-mail: knihyfisher@knihyfisher.cz